

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 7 (483) 17 – 23.02.2017 р.

www.tyzhden.ua

**Ришард
Чарнецький**
про настрої в
Європарламенті

Хто «веде»
в інформаційній війні

Дебальцеве.
Два роки потому

Політичний портрет штатів,
що підтримали Трампа

ДУЖЕ ЗЕЛЕНИЙ ТАРИФ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Вже у продажу

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемілев** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 Мінський фронт
Про неприйнятні умови миру за будь-яку ціну
- 7 Юрій Макаров про деструктивний мем «громадянська війна»
- 8 Вірус страху
Чому українські військові успіхи не супроводжуються інформаційними
- 10 Ришард Чарнецький:
«Європарламент — найбільш проукраїнський орган серед європейських інституцій»
Віце-спікер ЄП про бачення української євроінтеграції в Євросоюзі

ТЕМА НОМЕРА

- 12 Ціна біомаси
Про маніпуляції з «чистою» енергетикою
- 14 Не той відтінок зеленого
Чому екологічні інновації несумісні з олігархатом
- 18 Сергій Савчук:
«Котельні сьогодні — це моветон»
Голова Агентства з енергоефективності та енергозбереження про особливості зеленого тарифу
- 22 Остап Семерак: «Я проти збільшення теплоенергетики як найбільшого забруднювача довкілля»
Міністр екології про пріоритетні джерела енергії

СУСПІЛЬСТВО

- 24 Дебальцівська статистика
Оцінка головних фронтових подій лютого 2015-го в цифрах

- 26 Два роки потому.
Пряма мова ветеранів
Оцінка подій під Дебальцевим їх безпосередніми учасниками

СВІТ

- 28 Лялька-мотанка à la française
Політичний портрет Емманюеля Макрона
- 30 Негаразди акціонерної демократії
Чому нові компанії не хочуть давати своїм інвесторам право голосу
- 32 Виклик винятковості
Як регулятори змінюють правила гри для онлайн-бізнесу
- 35 Едвард Лукас про тінь 1917 року над сучасною історією Росії
- 36 Великі друзі маленької людини
Які штати найбільше підтримують Трампа

СПАДОК

- 40 Як українці комунізм будували
Кадрова політика Хрущова як пролог до загибелі СРСР

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 44 Вішак посеред театрального кону
Чим живе столична сцена
- щоденники окупації
- 48 Любов до «армії»
Про військову кар'єру в «ЛНР»
- 49 Політ «Шмеля»
Загибель і похорон Гіви очима жителя Макіївки

P. S.

- 50 ОНУХ про мистецтво перформансу в Україні

Тиждень

№ 7 (483) 17 – 23.02.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0304

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 15.02.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Мінський фронт

Денис Казанський

Останнє загострення ситуації на Донбасі, а також резонансні вбивства польових командирів «ДНР» і «ЛНР» знову оживили дискусії про долю мінських угод. У спекотні дні лютого, коли на Авдіївці сипалися російські снаряди, багато хто поспішив поховати підписані два роки тому домовленості. Однак Мінськ, як той Ленін, живіший за всіх живих. Навіть якщо здається мертвим.

Поки на фронті гуркотіли вибухи, а мешканці Авдіївки та Донецька ховалися в підвалах від обстрілів, обидві сторони й далі клялися у вірності мінським угодам. Понад те, українські чиновники навіть висловлювали впевненість, що захоплені бойовиками райони мирним шляхом повернуться до складу України вже до кінця 2017 року.

Зокрема, з такою заявою на колегії Державної прикордонної служби 17 січня виступив міністр внутрішніх справ Арсен Аваков, який закликав прикордонників бути готовими до взяття державного кордону під контроль уже цього року. А 15 січня

заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій Георгій Тука заявив в ефірі одного з телеканалів, що реальний процес повернення окупованих територій почнеться восени 2017-го. І підкреслив, що станеться це в мирний спосіб.

На чому ґрунтується така впевненість, до кінця не зрозуміло. На початку лютого в пресу справді просочилася інформація про певний прогрес у переговорах із Росією. Журналіст видання «Дзеркало тижня» Сергій Рахманін повідомив, що Кремль погодився піти на поступки й замінити Захарченка та Плотницького на менш одіозних персонажів, а також вивести з Донбасу свої збройні формування. Крім того, Росія також зголосилася обговорити можливість присутності в ОРДЛО збройної місії ОБСЄ. Проте щодо ключового питання домовленості досі немає: повернути Києву контроль над кордоном до проведення виборів Путін відмовився. Також, за даними Рахманіна, Москва висунула зустрічні вимоги: скасування АТО та повне пенсійне забезпечення жителів ОРДЛО.

А поки Україна не поверне собі контроль над власним кордоном, говорити про відновлення територіальної цілісності передчасно. Адже від заміни одних кремлівських маріонеток на інших

ПОКИ УКРАЇНА НЕ ПОВЕРНЕ СОБІ КОНТРОЛЬ НАД ВЛАСНИМ КОРДОНОМ, ГОВОРИТИ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ПЕРЕДЧАСНО. АДЖЕ ВІД ЗАМІНИ ОДНИХ КРЕМЛІВСЬКИХ МАРІОНЕТОК НА ІНШИХ СИТУАЦІЯ ТОЧНО НЕ ЗМІНІТЬСЯ НА КРАЩЕ

ситуація точно не зміниться на краще. Якщо замість Плотницького й Захарченка в Москві здаватимуть звіти й отримуватимуть інструкції якісь інші люди, нам навряд чи від цього стане легше. А виведення військ обговорювати взагалі безглуздо. Від Луганська до російського кордону кілометрів 40. Якщо кордону по факту немає, то вводити й виводити війська в цьому районі можна хоч по кілька разів за день, адже велике військове угруповання РФ, як і раніше, зосереджене біля наших кордонів.

Чи вийде в української сторони дотиснути росіян і як скоро це станеться, сказати точно не можна. Однак помітно, що підвішена ситуація з тривалою війною на Сході України обтяжує Москву. Явно втратили мотивацію й самі бойовики. Адже Росія чітко дала зрозуміти, що не збирається брати псевдореспубліки до свого складу, а це означає, що Донбас фактично воює за те, щоб знову стати Україною.

З переговорами в Мінську можуть бути пов'язані й нові гучні вбивства польових командирів. Адже обом сторонам абсолютно очевидно, що персонажі на кшталт Гіві, які хизувалися знущаннями над військовополоненими, у мінську формулу не вписуються. Кожному часу свої герої. Головорізи та вбивці були потрібні на початковому етапі війни, але в процесі мирних переговорів користі від них немає, вони навіть шкідливі.

Тим часом в українському медіа-просторі багато галасу наробив «План заходів, спрямо-

ваних на реалізацію деяких принципів державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» — документ, розроблений у надрах Міністерства у справах окупованих територій і затверджений Кабміном. За задумом авторів, план має пришвидшити реінтеграцію захоплених Росією територій Донбасу.

За словами одного з працівників Міністерства з питань тимчасово окупованих територій, який попросив не називати його, у самому міністерстві дотримуються негласного правила: «заморозити конфлікт встигнемо завжди, але для початку спробуємо повернути захоплені Росією райони на наших умовах». Якщо домогтися цього не вийде, Україна на довгі роки отримає біля своїх кордонів аналог Придністров'я, який Росія зможе використовувати як чинник вічної нестабільності, то розігриваючи, то охолоджуючи конфлікт. Такий варіант для України аж ніяк не найкращий.

Активізувався й колишній очільник Донецької ОДА Сергій Тарута, який озвучив ініціативу, згідно з якою влада на окупованих територіях має перейти органам самоврядування, які було обрано у 2010-му. Ця ініціатива прямо вказує на той кадровий резерв, який має прийти на заміну одіозним «народним» лідерам, легітимності яких Київ не визнає за жодних обставин. Депутати місцевих рад згаданого скликання — це здебільшого «міцні господарники» Партії регіонів, за сприяння або за бездіяльності яких, власне, й відбувся сепаратистський заколот у 2014-му. Однак інших «компромісних» кадрів на Донбасі відшукати не вдалося.

Як і раніше, не зрозуміло, яким чином влада збирається ухвалювати необхідні закони для того, щоб проводити належні відповідно до мінських угод вибори в ОРДЛО. Очевидно, що в парламенті для цього бракує голосів. І навіть альянс між Блоком Петра Порошенка та Опозиційним блоком, який намітився останнім часом, навряд чи допоможе змінити ситуацію. Занадто афішувати дружбу не можна. До того ж у самому БПП немає одностайності з приводу Донбасу. Зокрема, представники ДемоАльянсу, що входять до складу фракції, підтримують блокаду окупованих територій. Відповідну заяву було розміщено на сайті партії.

Очевидно, що нова спроба підігнати українське законодавство під інтереси незаконних збройних формувань на Донбасі спровокує загострення громадянського протистояння й навіть заворушення в центрі Києва. Як це вже було 31 серпня 2015-го, коли внаслідок вибуху гранати біля стін парламенту загинуло чотири людини. Можна не сумніватися, що прихильники блокади окупованих територій не сидітимуть склавши руки й усіма силами упіратимуться, якщо побачить у діях влади здачу національних інтересів. Неважко спрогнозувати, що будь-яка спроба провести вибори в Донецьку та Луганську без попереднього встановлення контролю над кордоном сприйматиметься саме як така зрада. ■

Ілюзія громадянської війни

Юрій Макаров

Це словосполучення раз по раз виринає не лише у викидах кремлівської пропаганди, а й у публічних оцінках офіційних осіб стосовно конфлікту на Донбасі. «Громадянська війна» означає, що ніхто не винен, а якщо хтось і винен, то саме центральна влада тієї країни, котра до такого довела (себе самої). «Громадянська» в нашому випадку — це щось незрозуміле, аморфне, не до кінця визначене, але емоційно впізнане й навіть прийнятне, що парадоксальним чином дарує в очах світу індульгенцію братній Росії на втручання у вигляді надання добровільних головорізів і систем залпового вогню.

Дивно, що не тільки пригоровані Московією політики, а й представники цілком незалежних міжнародних установ попервах визначали зовнішню навалу як наш внутрішній конфлікт. Пам'ятаєте сутичку в прямому ефірі hromadske.tv Данила Яневського з панночкою з Human Rights Watch? Дарма тоді моему другу Данилу політкоректні колеги дали прочухана, я на його місці розмовляв би з дамою значно категоричніше, ігноруючи всілякі там гендерні реверанси. Але за два з половиною роки у зви-

Щоб далеко не ходити: у Другій світовій війні на боці Вермахту зі зброєю в руках воював понад мільйон — це за найскромнішими оцінками — громадян СРСР, із-поміж них не менш ніж 400 тис. власне росіян (РОА, РОНА, «Отдельный казачий корпус», «15-й казачий кавалерийский корпус», «30-я гренадерская дивизия», полк «Варяг» і т. ін.). Це, до речі, ставить правильні наголоси в контексті звинувачень офіційних радянських, а згодом російських ідеологів стосовно «націй-зрадниць», адже відсотки колаборантів цілком відповідають загальній чисельності тих чи інших жителів «тюрми народів». Тим більше якщо згадати, що саме українці — бійці 14-ї дивізії СС-Ваффен «Галичина» (близько 20 тис.) — згодом повернули свою зброю проти нацистів. Чи це підстава називати ту війну «громадянською» або «внутрішнім конфліктом»?

Дивно, що в нашому глобалізованому й інформатизованому світі можна ігнорувати висновки таких фахових інстанцій, як керівництво НАТО, яке не раз фіксувало саме факт інтервенції, себто участі регулярних іноземних військ, і прямий контроль російських кураторів над усіма процесами в ОРДЛО, як військовими, так і адміністративними, не кажучи вже про безперерйне постачання боєприпасів. Авжеж, хіба можна вірити НАТО — не лише, сказати б, офіційній структурі, а ще й мілітарній? Адже такі завжди собі на умі... Але ж достатньо ввікнути логіку: які потрібні логістичні зусилля і які витрати, щоб агресорам тупо було з чого стріляти — з танків, гаубиць, мінометів, автоматів, снайперських рушниць? Який «воєнторг» це забезпечить?

Окремий пункт програми — «інтербригади», добра радянська традиція, випробувана ще в Іспанії 80 років тому. Кожен, хто хоч трохи уявляє реалії сучасної РФ, навряд чи повірить, що тисячі дорослих здорових самців, готових носити й використовувати зброю, просто так вербуватимуться й проходилимуть вишкіл у взірцевій поліцейській державі без її, держави, участі та сприяння. «Добровольці» — проект, санкціонований російською владою та забезпечений її інфраструктурою, один із найогидніших прикладів лицемірства, і цей проект триває.

Визначення «громадянська» дає формальні підстави деяким серйозним людям (а мені досі здавалося, що дипломати, особливо посли великих держав, за визначенням трактуються як серйозні) вимагати виборів до виведення іноземних військ і взяття під контроль кордону. «Громадянська» знімає із західного світу моральну відповідальність за бездіяльність перед лицем агресора. «Громадянська» — це брехня, а ще деструктивний мем. Так собі й занотуйте. ■

«ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В УКРАЇНІ» ЗНИМАЄ ІЗ ЗАХІДНОГО СВІТУ МОРАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРЕД ЛИЦЕМ АГРЕСОРА.

«ГРОМАДЯНСЬКА» — ЦЕ БРЕХНЯ, А ЦЕ ДЕСТРУКТИВНИЙ МЕМ

чаях гуманітарної європейської тусовки мало що змінилося. Всілякі там неурядові організації, чи то правозахисні, чи то академічні, куди впевненіше почуваються, якщо не пристають на чийсь бік. Об'єктивність, данина інтелектуальній моді... Уже збився з ліку: мало не кожен іноземний журналіст або дослідник, у якого чи то я беру інтерв'ю, чи то він у мене, наприкінці спілкування промовляє майже пошепки, ніби випрошуючи відпущення гріхів: «Але ж визнайте, що в усьому цьому є ознаки громадянської війни».

Не знаю, навіщо це пишу, мабуть, мені кортить остаточно розібратися з демонами інтелектуального боягузтва чи боягузтва як такого, які кружляють над континентом і заважають назвати kota котом. Отже, наявність певної, причому відносно незначної, кількості місцевих декласованих ушльопків на окупованій території Донецької та Луганської областей, які воюють на боці окупанта, не робить війну громадянською. Зрадники й маріонетки супроводжують усі спроби агресії стосовно інших країн у людській історії, просто геть усі.

Вірус страху

Юрій Лапаєв

Чому українські військові успіхи не супроводжуються інформаційними

Нешодавнє загострення принесло те, що поступово забувалося з часів Дебальцевого: обстріли житлових кварталів із РСЗВ «Град», жертви серед мирного населення, розмови про вимушену евакуацію цілого міста. Авдіївка, як і Дебальцеве, має важливе стратегічне значення, тому такі побоювання були цілком виправдані.

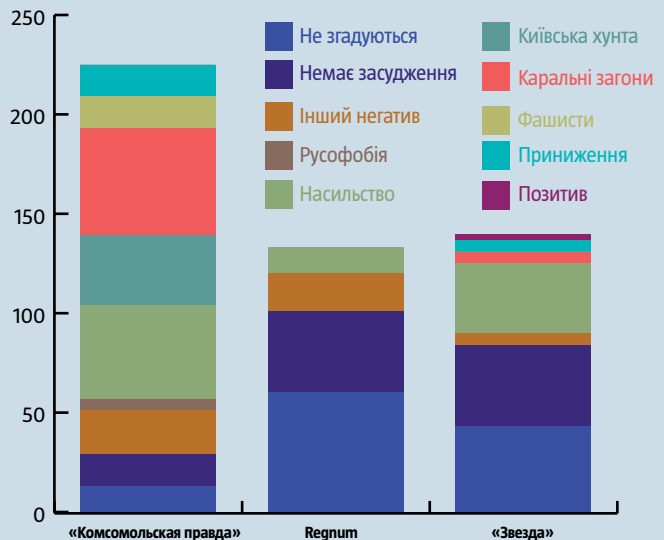
Адміністрація області готувалася до можливої евакуації мирних мешканців з Авдіївки: був залучений автотранспорт, Укрзалізниця надала додаткові поїзди. Але скористалася пропозицією тільки невелика кількість мешканців. Із майже 30-тисячного міста, у якому з початком бойових дій лишилося приблизно 18 тис. населення, було вивезено близько 290 осіб (половина з них — діти). А вже з 12 лютого люди стали повертатися до неспокойного міста.

Чому, попри обстріли житлових кварталів артилерією, попри відсутні електроенергію та водопостачання, лише така невелика кількість людей покинула місто? Однією з причин є поширення в Авдіївці чуток про можливе пограбування залишених помешкань українськими військовими. Звідки з'явилася така інформація в місті, яке вже третій рік живе по сусідству з бійцями? Кому вигідно розбити намір України врятувати своїх громадян?

Поширення схожих чуток є частиною інформаційно-психологічної війни, яку веде Росія проти України. Така інформація провокує реакцію, на яку розраховує противник. У випадку з Авдіївкою мешканці, які лишилися у своїх домівках, забезпечують прекрасну картинку для російських мас-медіа, які показують «підступну київську хунту, що обстрілює мирні будинки». Адже, за повідомленнями російських ЗМІ, саме українські війська причетні до обстрілів житлових районів міста та Авдіївського коксохімічного заводу. Втеча з міста людей, які начебто повинні радіти приходу «русского мира», також дещо не вписується в традиційні новини країни-агресора.

Крім того, якби Україні вдалося вивести мешканців, зникла б загроза гуманітарної катастрофи, не було б приводу для соціального вибуху. Здається, саме на такі наслідки — виникнення протестів та недовіра до влади — розраховувала Москва, коли руками сепаратистів позбавила місто тепла та електроенергії в 15-градусний мороз. Тактика завдати удари по найчутливіших об'єктах для провакування максимального невдоволення населення та використання цього в політичних цілях не раз простежувалася в діях Росії, причому не тільки в Україні. Варто згадати ситуацію довкола сирійського селища Айн аль-Фіджа, де було джерело питної води для забезпечення Дамаска. Селище захопили невідомі терористи, водонапірну станцію було

Характеристика ЗС України в статтях російських видань

За даними NATO STRATCOM CDE, 2017

знищено, і коли Дамаск опинився на межі гуманітарної катастрофи, на допомогу одразу прийшла Росія, врятувавши місто й максимально висвітливши цю подію в ЗМІ. Ось такий «збіг обставин».

Як на практиці поширюється перекручена інформація? Для кожної категорії населення розробляється своє повідомлення відповідно до віку, політичних, релігійних, соціальних чи інших інтересів. Далі для конкретного меседжа обирається найефективніший канал поширення. Якщо це літні мешканці Авдіївки, то, приміром, спеціально заслані чи завербовані на місці люди поширюють чулки в державних установах (лікарні, відділення соцзахисту, банки, пошта). Під час очікування в чергах створюються максимально сприятливі умови для просування потрібних «ідей». Адже ні спростувати, ні перевіряти правдивість почутого на місці ніхто не буде. Для посилення ефекту історія повинна мати потужну емоційну складову (розповідь про дітей, літніх людей чи домашніх тварин) та географічну прив'язку (сусідня вулиця, селище тощо). Для більшої достовірності зазвичай додається персональне ставлення до джерела інформації (сусідка, сестра, кум-сват-брат), адже близькі люди не можуть брехати. Так колись народилися «хіти» пропаганди: розп'ятий хлопчик, згвалтовані пенсіонерки та корова, яка плаче, наче людина. Якщо чулки відпрацьовані якісно, далі вони починають поширюватися мешканцями, немов вірус, не потребуючи участі спеціалістів.

Іншими джерелами поширення можуть бути соціальні мережі та пропагандистські сайти. Інформацію, яку на них розміщують, читачі зазвичай не перевіряють, але, на відміну від інформації у ЗМІ, «що завжди брешуть», вона сприймається як достовірніша. На жаль, у СБУ майже немає механізмів впливу на російські «ВКонтакте», «Одноклассники» чи, наприклад, ДАН. Усі сервери згаданих ресурсів містяться виключно на території РФ та «ДНР» і цілковито підконтрольні російській ФСБ. Звичайно, вдавалося встановити, що адміністраторами окремих антиукраїнських спільнот були громадяни України, частину з них навіть затримали працівники МВС та СБУ. Але такі випадки є радше винятками, що підтверджують правило.

Потужний вплив на прифронтових територіях має і більш традиційне телебачення. У вже згаданій Авдіївці налаштуватися на трансляцію сепаратистів із Донецька значно простіше, ніж спіймати сигнал українського ТБ. Крім того, велика частина сімей мають супутникове телебачення, що відкриває необмежений доступ до російських телеканалів. Слов'янськ, біля якого на горі Карачун міститься телевежа, був звільнений 5 липня 2014 року. Але споруджувати нову вежу, нижчу за попередню, закінчили тільки в грудні 2016-го. Вартість відновлювальних робіт — 10 млн грн. Для порівняння: один танк «Булат» коштує приблизно 26 млн грн. На відміну від телевежі важку техніку періодично з урочистостями передають до війська. Але чи можна порівняти ефект від одного танка, життя якого в реальному бою вимірюється хвилинами, з тим, що може дати трансляція українських телеканалів на прифронтових і, головне, окупованих територіях? Аналогічна ситуація і з радіомовленням. Яким новинам і якій владі повірять люди, що цілодобово слухають промови Кісельова чи Захарченка, — питання до Міністерства інформаційної політики.

Не дивно, що після такої інформаційної «обробки» в місті знаходяться коригувальники артобстрілів, готові наводити удари по своїх сусідах. Цілковитою є й наявність людей, які із задоволенням беруть гуманітарну допомогу від урядових організацій та волонтерів з усієї України, а потім на камеру захоплено розповідають про громадянську війну й свою ненависть до всього українського.

Не забувають російські спеціалісти з інформаційно-психологічного впливу й про українських військових. «Боець АТО! Цієї зими ти як німець під Сталінградом», «Солдат ЗСУ! Тебе знайдуть, коли сніг розтане» та «ЗСУшник! Ти лиш м'ясо для своїх командирів!» — такі есемески отримали бійці в дні найзапекліших боїв за Авдіївську промзону. Повідомлення надсилаються за допомогою спеціального мобільного обладнання, яке імітує базову станцію мобільного зв'язку. Звичайний непримітний мікроавтобус з електронікою та кількома операторами всередині. Усі телефони всіх операторів, що в зоні досяжності такої станції (зазвичай це 3–5 км), автоматично переключаються на нову базу завдяки потужнішому сигналу. Обладнання дає змогу відстежувати дзвінки та есемески абонентів, визначати їхнє місцезнаходження та навіть надсилати власні повідомлення. Причому станція робить це на всі мобільні телефони в зоні дії, що підтверджують

звичайні мешканці міста й навіть гості-волонтери. Використання подібних станцій вже не раз фіксувалося у фазу активних бойових дій у 2014–2015 роках. Щоправда, такі повідомлення сьогодні вже не мають того негативного впливу, який був раніше. Більшість бійців ставляться до них із гумором, навіть зберігають, щоб похвалитися друзям або рідним. Знижує ефективність і введена Міністерством оборони заборона на користування мобільними телефонами в зоні проведення АТО, хоча не всі військові її дотримуються. Складність апаратури та її вартість виключають користування нею «вчорашніми трактористами й шахтарями», а помилки в перекладі українською та незвичні формулювання натякають на авторів цих розсилок.

З цими висновками щодо джерел походження антиукраїнської пропаганди погоджуються й західні військові. Нещодавно було оприлюднено звіт дослідників із Центру стратегічних комунікацій НАТО «Російська інформаційна кампанія проти Української держави та Збройних сил» (Russian Information Campaign Against Ukrainian State And Defence Forces), у якому детально проаналізовано негативний вплив Росії на інфопростір України. Серед авторів Владімір Сазонов, лектор Балтійського оборонного коледжу, доктор Гольгер Мьольдер із Талліннського університету технологій та колишній керівник Національного коледжу оборони Естонії Аарне Ермус. У звіті зазначається, що російська активність спрямована на різні аудиторії, для чого підбираються необхідні стилістичні форми та методи: від створення штучних сенсацій та обви-

ПОШИРЕННЯ ЧУТОК Є ЧАСТИНОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ, ЯКУ ВЕДЕ РОСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ. ТАКА ІНФОРМАЦІЯ ПРОВОКУЄ РЕАКЦІЮ, НА ЯКУ РОЗРАХОВУЄ ПРОТИВНИК

нувачень (як це робить видання «Комсомольская правда») до стриманіших підходів (Regnum або «Звезда»). Зазвичай російські пропагандисти використовують міфологію радянських часів. Для створення паралелей із Другою світовою війною активно вживають визначення на кшталт «фашисти», «каратели» та «націоналістичні підрозділи». Крім підготовки контенту повідомлень значна увага приділяється й каналу поширення. Таким чином забезпечується доставка конкретного повідомлення до відповідної цільової аудиторії. Для цього, на думку авторів звіту, використовуються російські та сепаратистські телеканали, радіо, соціальні мережі, інтернет-видання. Крім того, підкреслюється наявність українських ЗМІ, які поширюють проросійські погляди та дезінформацію (як приклад наводиться видання «Вести»). Зазначається, що криза в Україні є результатом реалізації Росією своєї довготривалої стратегії в інформаційному просторі, яка й досі є актуальною.

Чи є в Україні власна стратегія протидії викликам і загрозам? Аналізуючи події довкола Авдіївки, відповісти на це запитання доволі важко. Україна виграє у воєнному сенсі, проте в інформаційних битвах ініціатива залишається за противником. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Ришард Чарнецький:

«Європарламент — найбільш проукраїнський орган серед європейських інституцій»

Тиждень поговорив із віце-спікером Європарламенту Ришардом Чарнецьким про бачення українських євроінтеграційних кроків у ЄС, російське лобі в Європарламенті та труднощі українсько-польських відносин.

Як ви оцінили б хід українських реформ?

— Нам, друзям України в ЄС, потрібна справжня активність українських еліт та суспільства. Коротко кажучи (я не дипломат), нам необхідна політична зброя для себе, оскільки ваша країна має багато противників у ЄС, а Росія має тут багато друзів. Протягом останнього місяця їх кількість зросла, тому особливо зараз ми повинні показати справжнє прагнення України до реформ та більшої співпраці з ЄС. Будь-яка пропозиція чи ініціатива в цьому напрямку дуже корисна для обох сторін. Ми очікуємо серйозніших зусиль від України саме тепер, бо сьогодні поміж країн ЄС значно більше, ніж рік-два тому, прихильників ідеї «зачинити двері» не лише для України, а й для інших пострадянських держав. Подивіться на ситуацію в Нідерландах. Наступного місяця там вибори, а партія, яка підтримувала негативний голос на референдумі щодо Угоди про асоціацію України з ЄС, тепер лідирує в опитуваннях.

Спілкувалася
**Ольга
Ворожбит**

Чи бачите ви російський вплив у Європарламенті?

— Так, ми можемо спостерігати діяльність російського чи безпосередньо російського лобі в європейських інституціях протягом багатьох років, і не лише в Європарламенті.

До речі, пам'ятаю, як у 2007–2008-му, коли ми дуже критикували «Північний потік», багато депутатів із різних країн та політичних груп, не тільки, наприклад, із посткомуністичних, а й із мейнстрімних партій, раптом почали пропонувати сотні політичних поправок. Навіщо? Очевидно, щоб зробити процедуру довшою. Це був дуже чіткий сигнал про те, що існує російське лобі, й особливо активно воно працювало під час Майдану та окупації Криму. Деякі депутати з різних причин зараз відкритіші до російських аргументів, ніж раніше. Особливо ця проблема дається взнаки тоді, коли приймається рішення щодо санкцій проти Росії.

Росія не член ЄС, але деякі росіяни є депутатами Європарламенту. Наприклад, представники російської меншини в Латвії. Але, на мою думку, це не найбільша проблема. Натомість є впливові люди з деяких політичних груп, які переконані, що в наших, європейських, (французьких, італійських, німецьких, нідерландських) інтересах тісніше спів-

працювати з РФ економічно та політично. Всупереч стереотипу вони представляють не лише посткомуністичні політичні групи чи євроскептиків, а й великі групи Європарламенту, такі як ЄНП, СДЛС чи АЛДЄ. Цікаво, що ці люди часто є представниками західної частини ЄС, а не східної.

Як, на вашу думку, політика Адміністрації Дональда Трампа щодо ЄС вплине на його відносини зі своїми східними сусідами?

— По-перше, як історик я добре пам'ятаю, що кожен новообраний американський президент у перші дні своєї роботи в Білому домі озвучував заяву стосовно нормалізації відносин із Радянським Союзом, а пізніше з Росією. Кожен президент, зокрема й Рональд Рейган. Ось такий парадокс, але це лише риторика. Для мене набагато більше важать інші заяви Адміністрації Трампа, наприклад рішення щодо призначення на деякі посади. Ми в Польщі дуже задоволені призначенням Джеймса Меттіса міністром оборони. А також промовою нового постійного представника США при ООН Ніккі Гейлі. Вона зробила дуже сильну заяву, наголосила, що Крим — частина України. Гадаю, то не лише думка цієї пані, а позиція американської Адміністрації. Я противник різкої критики з боку ЄС американської Адміністрації та особисто Трампа. Наші заяви проти нього зараз — найкращий подарунок Путіну. Нам потрібна дуже тісна співпраця між ЄС та США. Перекоаний, що Адміністрація Трампа на практиці з нашого, європейського, а особливо східноєвропейського, погляду, буде кращою, ніж Адміністрація Обами. Гадаю, ви пам'ятаєте горезвісне перезавантаження між США та Росією. Це була катастрофа для США й велика помилка американської зовнішньої політики. Адміністрація Обами під час його другого терміну президентства зробила багато хороших кроків, але в перші роки тандем Обама — Клінтон був катастрофою для наших відносин.

Загалом я дещо оптимістичний щодо відносин ЄС та США, але, звісно, ми можемо мати різні погляди. Наприклад, я дуже стурбований через Brexit, а Дональд Трамп є його прихильником. Brexit означає слабшу Європу. Що особливо важливо для нашого регіону, Велика Британія була єдиною країною у Великій четвірці з найбільш реалістичним ставленням до РФ, бо Франція, Німеччина, Італія є відкритішими до російських аргументів.

До яких кроків можуть вдатися Європейський парламент та деякі депутати, щоб певним чином вплинути на ситуацію в регіоні, зокрема в Україні, особливо беручи до уваги ситуацію на Донбасі?

— По-перше, Європейський парламент — найбільш проукраїнський орган серед європейських інституцій, більше, ніж Європейська рада та Європейська комісія. Для багатьох із нас аспект прав людини в українській ситуації є дуже важливим. Ми набагато відкритіші до української позиції, ніж, гадаю, більш бюрократична Європейська комісія. Загалом у мене є певні зауваження щодо ставлення до України деяких країн ЄС, особливо більших. Через економічні інтереси вони минулого разу віддали перевагу кращим відносинам із Росією. Думаю, Євро-

Ришард Чарнецький народився 1963 року в Лондоні. 1981-го закінчив ліцей у Варшаві, 1986-го — філософсько-історичний факультет Вроцлавського університету. Навчався в університеті в Римі. Пізніше працював журналістом. У 1993–1997 роках керував католицькою редакцією телебачення Polsat. На парламентських виборах 1991-го був уперше обраний до Сейму. Є членом партії «Право і справедливість» з 2008-го. За її списком обрався до Європарламенту 2009 року.

парламент продовжуватиме жорстку лінію в цьому питанні. Якщо ви читали наші резолюції протягом останніх п'яти років, то мали помітити, що ми були дуже скептичними щодо РФ.

Чи вважаєте ви політику ЄС щодо нашого регіону достатньою, щоб такі країни, як Грузія, Молдова, Україна, краще розвивалися?

— Насамперед не порівнюйте Україну та Молдову. Не хочу говорити про розмір, але результати останніх виборів у Молдові означають перемогу проросійських сил. То великий біль для нас, оскільки ця країна, що була № 1 на європейському шляху, тепер має великі проблеми.

ДРУЗЬМ УКРАЇНИ В ЄС ПОТРІБНА СПРАВЖНЯ АКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕЛІТ ТА СУСПІЛЬСТВА. НАМ НЕОБХІДНА ПОЛІТИЧНА ЗБРОЯ ДЛЯ СЕБЕ, ОСКІЛЬКИ ВАША КРАЇНА МАЄ БАГАТО ПРОТИВНИКІВ У ЄС, А РОСІЯ МАЄ ТУТ БАГАТО ДРУЗІВ

Уряд України досі глибоко прозахідний, тож ситуація зовсім інша. Громадська думка в Європі, а також деякі європейські еліти дещо стомлені та хвилюються через ситуацію на Сході України. Ентузіазму щодо України та наших східних сусідів після Майдану менше. Але загальна лінія все ще та сама. Я впевнений, що в червні санкції проти Росії буде продовжено.

Попри певні непорозуміння на історичному ґрунті, Польща й Україна є стратегічними партнерами. Яким ви бачите майбутнє відносин між нашими країнами?

— У наших національних інтересах бути послом України в ЄС та ЄС в Україні. Звісно, я знаю про резолюцію польського парламенту, ухвалену в липні 2016 року, як і про реакцію в Україні на фільм «Волинь». Моя думка така: ми повинні знайти спільний інтерес та спільну позицію. Гадаю, така політика в довгостроковій перспективі матиме успіх і буде ефективною. Певна річ, ми повинні говорити про нашу історію, не можемо заплющувати на це очі, але водночас треба думати про спільні політичні інтереси. У нас є спільний ворог, і потрібно тісно співпрацювати, альтернативи цій співпраці немає. Ми не повинні забувати, що Російська імперія в минулому та Росія сьогодні представляють ту саму політику *divide et impera* (розділяй та володарюй. — Ред.). Маю відчуття, що провокації Польщі проти України та України проти Польщі в державних інтересах Росії. Ми повинні пам'ятати про активну гру Росії в наших двосторонніх відносинах. ■

Зелений тариф

Ціна біомаси

Роман Малко

У країні, де грабунок десятиліттями відбувається на найвищому рівні й прикривається національними інтересами, будь-які добрі почищення викликають скепсис. «Хто на цьому заробляє?» і «де нам брешуть?» Можна по-різному ставитися до блокади окупованих територій і тих, хто її влаштував, але одну добру справу вони зробили. Привернули увагу до наживи на війні, спробували прикрити краник, із якого живилися покровителі тіньових схем. І хай нікого не дивує, що серед ревних захисників краника перші особи держави.

Але в такі моменти насправді з'являється надія, що замкнене коло можна розірвати. Ситуація лише підштовхує йти вперед, шукати варіанти заміни незамінного. В енергетичній площині вони теж є. І не йдеться лише про обмін вугілля з терористичних копанок на «Роттердам+», що, виявляється, одне й те саме, чи про заміну газу, купленого в окупанта безпосередньо, на той самий через посередника... Знову як ніколи актуально звучить, наприклад, тема відновленої енергетики (ВЕ), розвиток якої, подекуди, має в Україні чималий потенціал.

Нині це не лише модний світовий тренд. Завдяки шаленому розвитку технологій і здешевленню виробництва енергія сонця, вітру, води цілком реально може якщо не замінити вугілля та газ, то серйозно їх посунути. Принаймні аналітики Deutsche Bank твердять, що в розвинених країнах ВЕ досягла переломного моменту і є не лише комерційно життєздатною, а й інвестиційно привабливою. Звісно, то не про нас. І хоча акцент на цій темі в нас робиться чималий, запущено відповідні програми, але згадана сфера все ще перебуває в зародковому стані й про серйозну заміну традиційним видам енергетики поки що не йдеться. Донедавна це був такий собі заробіток для своїх, унікальна можливість гребти гроші лопатою на цілком законних підставах. Нині ситуація дещо змінилася, переглянуто умови, але можливості для нечесних ігор усе ще лишаяться.

Розвиток ВЕ на початковому етапі — 100% дотаційний процес із кишень усіх платників податків. Одним із механізмів є зелений тариф (ЗТ), завдання якого — зацікавити потенційного інвестора. Це не українське ноу-хау. Але Україна може похвалитися тим, що в неї цей стимул найвищий, принаймні в Європі. Дехто вважає, що саме так і потрібно. Мовляв, це сильний аргумент на тлі нестабільної економічної ситуації. Але якщо у виробництві енергії із сонця чи вітру ця філософська відповідь хоч і сумнівна, але прийнятна, то стосовно використання біомаси виникає чимало запитань, бо йдеться вже не просто про перекачування грошей, а про екологічні та економічні ризики, перетягування сировини від тих галузей

промисловості, які створюють додану вартість, дають робочі місця й підвищують експорт.

Річ у тому, що в законі про ЗТ чітко не прописані деталі, що можна вважати біомасою. Це можуть бути солома, відходи харчової промисловості, тваринництва, тирса і низькотоварна деревина. Теоретично. А практично в українських реаліях ідеться передусім про дерево, і палити для виробництва струму можна й добротні дошки, попередньо подрібнивши їх на тирсу. Принаймні ЗТ на біомасу такий високий, що дає змогу це робити навіть за великої ціни на сировину. Безперечно, комусь таке вигідно. І не варто списувати на недогляд. Інвестувати в подібні проекти можуть дозволити собі лише небідні люди: вартість потужностей 7,5 МВт — близько €15 млн. Плюс потрібні доступ до мереж, гарантія, що куплять, а це потребує певних зв'язків.

ЯКЩО ВЗАТИ Й ПУСТИТИ ВСЮ ДЕРЕВИНУ КРАЇНИ НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЮ, ВДАСТЬСЯ ОТРИМАТИ ЛИШЕ 1,35 ГВт, А ЦЕ ВСЬОГО КІЛЬКА ВІДСОТКІВ ТОГО, ЩО СПОЖИВАЄ КРАЇНА

Звісно, кінцевий заробіток того вартий. За кожну кіловат-годину платять €0,124, тоді як ціна для кінцевого споживача вдвічі нижча. Але, щоб дати потужність 7,5 МВт, треба спалити за рік 90 тис. м³ дерева. Заготовлюється в країні за цей період загалом приблизно 18 млн м³. І якщо встановити всього 180 подібних станцій, то виробляти меблі й навіть експортувати тишком сировину вже не буде з чого. Понад те, якщо взяти й пустити всю деревину країни на електроенергію, вдасться отримати лише 1,35 ГВт, а це всього кілька відсотків того, що споживає країна. Абсурд...

Україна не та держава, де спаленням лісових відходів чи взагалі низькотоварної деревини можна вирішити питання відходу від традиційних джерел, це треба зрозуміти. А тому, поки процес не зайшов занадто далеко, є критична необхідність врегулювати сумнівні моменти й чіткіше прописати деталі. Якщо хтось переконаний, що лісам нічого не загрожує, бо вигідніше вирощувати енергетичні культури для спалення, для певності все ж краще від цього убезпечитися й виставити запобіжники. Українські реалії не завжди підтверджують оптимістичні розрахунки. Та й саме пускання з димом ресурсів (лісу), які за сприятливих обставин відновлюються десятиліттями, і субсидіювання цього дивного процесу грошима платників податків якось не надто вписуються в логіку підтримки альтернативної енергетики. ■

Не той відтінок зеленого

Олександр Крамар

Одні з найвищих у Європі зелені тарифи не забезпечили буму альтернативної енергетики в Україні, створивши натомість широкі можливості для зловживань

Низка проблем і загроз, пов'язаних із традиційною енергетикою, зробила надзвичайно популярною у світі державну підтримку енергетики альтернативної, відновлюваної. Стартував цей процес у заможних, економічно розвинених країнах, які, здавалося б, могли собі дозволити щедре фінансове стимулювання нових галузей, однак досить швидко поширився і на бідніші — ті, що розвиваються. Уже понад 100 держав світу так чи інакше надають підтримку компаніям зеленої енергетики. В Україні теж поєдналися ці два фактори. Курс на євроінтеграцію та приєднання до Енергетичного співтовариства вимагав від нашої держави відповідності визначеному там трендові поступового нарощення частки альтернативної енергії. 2008 року Європарламент ухвалив рішення збільшити частку відновлюваної енергетики у країнах ЄС до 20% загального обсягу в 2020-му та до 40% у 2040-му. А чимало з них навіть випереджає ці орієнтири.

Україна, своєю чергою, взяла зобов'язання підняти до 2020 року частку відновлюваної енергії до 11% (включно з гідроелектроенергетикою). Потужності гідроелектростанцій (ГЕС) мають становити 5350 МВт, сонячних електростанцій (СЕС) — 2300 МВт, вітроелектростанцій (ВЕС) — 2280 МВт, об'єктів, що використовують біопаливо, — 950 МВт. Забігаючи наперед, зазначимо: хоча більша частина часу, відведеного на виконання цих планів, уже минула, у СЕС ці потужності все ще становлять менш ніж половину, у ВЕС — трохи більше ніж п'яту частину, а у виробництві струму з біопалива — лише кілька відсотків запланованого.

ЗЕЛЕНИЙ ТАРИФ ПО-УКРАЇНСЬКИ

Засобом стимулювання процесу став законодавчо затверджений 2009 року зелений тариф (ЗТ), підвищений порівняно з тарифами для решти виробників, який мав стимулювати приплив приватних інвестицій для випереджального розвитку сектору. Слід визнати, що це загалом відповідало міжнародній практиці підтримки галузі. Стимулювальні механізми, попри свою різноманітність, у підсумку так чи інакше зводяться до субсидування або з бюджетів різних рівнів, або перехресним способом. Це коли компанії, які купують струм у виробників для дальшого продажу споживачам, законодавчо зобов'язані придбавати певну частку дорожчої електроенергії у виробників з альтернативних джерел.

В Україні наразі зелений тариф (так само як і теплова електроенергетика, що теж збуває струм дорожче, ніж він відпускається кінцевим споживачам) фінансується всіма без винятку споживачами. На оптовому ринку електроенергії (ОРЕ), куди відпускають свої кіловати всі виробники, вони «зміщуються» з найдешевшими атомними й тими, які продукують

великі гідроелектростанції, а також ТЕС і ТЕЦ. Відтак за усередненим тарифом продаються енергопостачальним компаніям, які, своєю чергою, реалізують їх споживачам. Відповідно до чинного законодавства розмір зеленого тарифу в Україні розраховується за формулою з окремими коефіцієнтами для кожного з чотирьох основних джерел енергії (вітру, сонця, води та біомаси) (див. «Украї заплугана система»). Він установлений до 1 січня 2030 року й залежить від часу введення потужностей в експлуатацію. ЗТ для об'єктів електроенергетики, введених в експлуатацію до 31 грудня 2024-го, та приватних домогосподарств, договір про купівлю-продаж електричної енергії з якими укладено до 31 грудня 2024-го, не може бути менший за фіксований мінімум.

Чималий простір для зловживань існує в тих випадках, коли на об'єкті електроенергетики, зокрема й на введених в експлуатацію різних чергах будівництва електростанцій (пускових комплексів), що використовують альтернативні джерела, мають застосовуватися різні коефіцієнти зеленого тарифу. Відповідно до закону на такому об'єкті повинен бути запроваджений окремий комерційний облік за кожною чергою (пусковим комплексом) та/або установкою, для яких застосовується окремий коефіцієнт ЗТ. Однак від маніпуляцій це не убезпечує. Наскільки різняться тарифи на електроенергію навіть тієї самої електростанції і відповідно які спокуси для зловживань це формує, ілюструє порівняння визначених на 2017 рік НКРЕКП тарифів (наведені без ПДВ). Так, для СЕС «Вінсолар» у селі Трибусівка на Вінниччині тариф для першої черги становить 12,81 грн/кВт•год, для другої — 9,43 грн/кВт•год, для третьої — 4,67 грн/кВт•год. Фермерське господарство «Омельяненко» на Кіровоградщині продає електроенергію, вироблену першою чергою СЕС, по 12,81 грн/кВт•год, а другою — по 4,4 грн/кВт•год.

Держава гарантує, що на введених в експлуатацію об'єктах електроенергетики застосовуватимуть порядок стимулювання виробництва струму з альтернативних джерел на дату запуску в експлуатацію об'єктів електроенергетики, зокрема й черг будівництва електростанцій. Водночас у разі внесення змін до законодавства суб'єкти господарювання можуть обрати новий порядок, якщо він їм вигідніший. Причому згідно з нині чинною редакцією Закону «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» навіть після переходу до повномасштабного ринку електроенергії механізм суттєвих змін не знає. Для збереження перехресного субсидування атомною енергетикою зеленої та теплової ст. 25 відповідного закону передбачає створення й функціонування до 1 січня 2030 року Фонду врегулювання вартісного дисбалансу. Він відшкодуватиме спеціально визначеному «гарантованому покупцеві» різницю між вартістю

Украї заплутана система

Коефіцієнт зеленого тарифу відповідно до чинного законодавства для об'єктів або черг/пускових комплексів, уведених в експлуатацію у відповідний період часу

	1 = 5,38 євроцента за офіційним курсом НБУ							
	До 31.03.2013	01.04.2013 – 31.12.2014	01.01.2015 – 30.06.2015	01.07.2015 – 31.12.2015	01.01.2016 – 31.12.2016	01.01.2017 – 31.12.2019	01.01.2020 – 31.12.2024	01.01.2025 – 31.12.2029
СЕС до 10 МВт	8,64	6,30	5,67	3,15	2,97	2,79	2,51	2,23
СЕС від 10 МВт	4,80	3,50	3,15		2,97	2,79	2,51	2,23
СЕС на дахах/фасадах	–	–	–	3,35	3,20	3,04	2,74	2,43
СЕС на дахах/фасадах до 30 кВт	–	6,66	5,99	3,72	3,53	3,36	3,02	2,69
ВЕС до 600 кВт	–	1,20	1,08		1,08		0,96	0,84
ВЕС від 600–2000 кВт	–	1,40	1,26		1,26		1,12	0,98
ВЕС від 2000 кВт	–	2,10	1,89		1,89		1,68	1,47
Енергія з біомаси/біогазу	2,30	2,30	2,07		2,30		2,07	1,84
СЕС на дахах/фасадах, від 100 кВт	8,28	6,48	5,83		–		–	–
ВЕС домогосподарств, до 30 кВт	–	–	–		2,16		1,94	1,73
Мікро-ГЕС	2,16	3,60	3,24		3,24		2,92	2,59
Міні-ГЕС	2,16	2,88	2,59		2,59		2,33	2,07
Малі ГЕС	2,16	2,16	1,94		1,94		1,75	1,55
Геотермальна електроенергія	–	–	–		2,79		2,51	2,23

За даними Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про електроенергетику» щодо коефіцієнтів зеленого тарифу для електроенергії, виробленої з використанням альтернативних джерел енергії» від 22 грудня 2016 року

струму, придбаного у виробників за зеленими тарифами та цінами ринку.

Загалом частка електроенергії, що відпускається за зеленим тарифом, у її загальному обсязі впродовж останніх років суттєво не змінилася (1,18% у 2014-му та 2015-му, 1,2% у 2016-му), а загальний обсяг навіть зменшився. Проте частка витрат у структурі змішаної вартості струму, який постачався за зеленим тарифом, навпаки, зросла від 6,56% до 6,72%. За обсягів виробництва в межах 1% електроенергія, що відпускається за зеленим тарифом, створює порівняно незначне навантаження у вигляді збільшення середньозваженого тарифу приблизно на 5%. Однак у разі зростання частки струму за зеленим тарифом бодай до 4–5%, навіть з урахуванням тенденції до зниження її вартості, націнка до середньозваженого тарифу може сягнути 15–20%, тож годі й казати, що станеться в разі її збільшення до 10–20% і вище.

МОНОПОЛІЗАЦІЯ АБО ЗАСТІЙ

Проблема українського зеленого тарифу ще й у тому, що за надзвичайно високого порівняно з іншими країнами ЄС обсягу він не стимулював динамічного, а головне, конкурентного розвитку сектору. Останній був і залишається монополізованим джерелом отримання надприбутків за рахунок споживачів та інших галузей енергетики вузьким колом найпотужніших гравців, котрі використовують свій вплив як в енергопостачальних компаніях, так і в органах державної влади для безперешкодного розвитку бізнесу.

На час повалення режиму Януковича компанія Activ Solar, підконтрольна Андрієві Ключеву, володіла майже 90% потужностей сонячних електростанцій в Україні. Хоча значна частина їх залишилася в окупованому Криму, а решту (267 МВт, або більш ніж половину всіх потужностей СЕС без окупованих територій) нібито придбала китайська корпорація CNBM, це принципово не змінило самого факту надзвичайної монополізованості українського ринку сонячної електроенергії, яка оплачується за найвищим із зелених тарифів. Понад те, вимальовується перспектива посилення монополічних позицій на ринку сонячної елек-

троенергії в Україні компаній із Піднебесної. Цього року має стартувати будівництво найпотужнішої СЕС у нашій країні (1 тис. МВт, що зіставно з атомним блоком і майже вдвічі перевищує наявні в нас потужності всіх СЕС разом узятих) у зоні відчуження двома компаніями з Китаю: Golden Concord Holdings та China National Machinery Corporation (CNMC). Очікувані інвестиції справді вражають (до \$1 млрд). Однак більшу частину коштів буде витрачено на поставку й монтаж китайського обладнання, а от оплачуватимуть це за зеленим тарифом українські споживачі.

Аналогічна монополізація помітна й у виробництві струму з енергії вітру. Так, ДТЕК ВДЕ — підрозділ компанії ДТЕК Ріната Ахметова — вже сьогодні є найбільшим її продукувальником. Ідеться насамперед про діючу Ботівську ВЕС (200 МВт, або майже 60% усіх потужностей ВЕС на підконтрольній території), що була повністю введена в експлуатацію наприкінці 2014 року на Запоріжжі. 2016-го вона згенерувала 608,4 млн кВт•год зеленої електроенергії, тобто майже дві третини всього струму з енергії вітру в Україні та понад третину проданого за зеленим тарифом загалом. А це лише перша станція запланованого вітропарку ДТЕК Приазовський, до котрого мають увійти ще й Бердянська (150 МВт) та Приморська (200 МВт) ВЕС.

Водночас дрібніші (незалежні) гравці нагтовхуються на перешкоди та обмеження. За інформацією керівництва Держенергоєфективності, гранична потужність об'єктів відновлюваної електроенергетики, які можуть працювати в об'єднаній енергосистемі, становить 5,2 ГВт. А на сьогодні видано вже 4,4 ГВт технічних умов на приєднання об'єктів відновлюваної енергетики, з яких тільки 37% були введені в експлуатацію протягом 2013–2015 років. Тобто потенційний «пиріг» заробляння на високих зелених тарифах є лімітованим, а його надприбутковість генерує очевидний інтерес до корупційних схем селекції потрібних структур, які діставатимуть доступ до мережі за винагороду чи завдяки впливу на політичному рівні.

У такій ситуації, попри набагато сприятливіші умови, в Україні зелена енергетика розвивалася куди повільніше, ніж у сусідній Польщі. Там річні обсяги

введені в експлуатацію потужностей з'являються з по- ловиною всіх наявних у нас. При цьому, наприклад, на енергії вітру працюють станції на порядок більшої сукупної потужності, ніж в Україні, яка вдвічі більша за площею. Доки наближені до режиму Януковича групи Клоєва й Ахметова уособлювали собою українську альтернативну енергетику, виробництво струму у від- повідних секторах стрімко зростало. На СЕС за 2011–2015 роки воно збільшилось у 13,3 раза, попри втрату кримських станцій, які у 2013-му забезпечували понад половину загальноукраїнського обсягу. На ВЕС у 2015-му згенерували в 11,5 раза більше струму проти 2011-го, хоч і втратили частку потужностей у Криму. Але зміна влади й перші спроби нового уряду обмежити апетити сонячно-вітрових олігархів спричинили в галузі за- стій. У червні 2014 року уряд Яценюка видав розпорядження «Про вдосконалення системи розрахунків за електричну енергію з альтернативних джерел енергії», яким майже удвічі зменшив коефіцієнт зеленого тари- фу для сонячних електростанцій.

267 МВт сукупної потужності, тобто більш ніж половина сонячної енергетики всієї України без окупованих територій, колись належали Андрієві Клоєву, а тепер перейшли до китайської CNBM

Ухвалені в 2015-го—2016 роках зміни до законо- давства дещо похвалили галузь, активізувалися пла- ни нових компаній. 1 МВт потужностей на ВЕС та СЕС коштує €1–1,5 млн залежно від постачальників облад- нання та виконавців робіт. Так, турецька компанія Atlas Global Energy в Сколівському районі Львівської області планує збудувати вітрову електростанцію потужністю 20 МВт (вартість €20 млн), а в перспективі розглядає встановлення вітротурбін мінімум на 50 МВт. Гру- па Windcraft, власниками якої називають громадян Швеції і яка вже володіє в Херсонській області трьома невеликими ВЕС загальною потужністю 30 МВт, пла- нує до кінця 2017-го будівництво Новотроїцької ВЕС (70 МВт), а потім і аналогічної Овер'янівської (теж 70 МВт). Загальний обсяг інвестицій—€220 млн, їх (окрім власних коштів компанії) мають надати Укргаз- банк та міжнародні фінансові організації. У Тростянці Сумської області інвестор із Німеччини Global Green Energy побудує електростанцію на сонячних панелях потужністю 50 МВт.

Утім, нові проекти лише дещо розбавляють засиль- ля давніх монополістів, які й надалі привласнюють левову частку зеленого тарифу. Зокрема, через те що більшість потужностей, котрі належать останнім, має вищий тариф, аніж потужності, що вводяться нині.

На 1 січня 2017-го в Україні потужність об'єктів, які працюють за зеленим тарифом, становить 1118 МВт (зокрема, близько 88 МВт в ОРДІЛО). Протягом остан- нього року було введено в дію трохи більше ніж 10% згаданих потужностей—120 МВт (хоча це вчетверо пе- ревищує цифру 2015-го). Із тих 120 МВт 99,1 МВт—со- нячні електростанції, які продають найдорожчий серед усіх видів зеленої енергетики струм. Водночас запустили тільки три ВЕС (11,6 МВт кожна) та одну електростанцію на біомасі (3,5 МВт).

Тут слід особливо зупинитися на стимулюванні одним із найвищих у країні зелених тарифів виробни- цтва струму з енергії біомаси. Розвиток цього сектору від 2015 року тягнуть мало не за вуха, що викликає

питання стосовно можливої заангажованості в лобю- ванні певних проектів впливових політиків із ниніш- ньою владною більшістю. Наразі в Україні працює шість ТЕС на біопаливі, які використовують продукти лісо- переробки чи сільського господарства. Їхня потужність (окрім Іванківської ТЕС)—у межах кількох мегават. Струм, вироблений із біомаси, поступає за тари- фом (3,41 грн/кВт•год без ПДВ) лише виробленому із сонячної енергії і випереджає вироблений із вітрової (2,8–3,11 грн/кВт•год без ПДВ залежно від засто- сування вітчизняного обладнання). Водночас цей напрям, який передбачає спалювання продуктів та відходів сільського чи лісового господарства для отримання електроенергії, має в Україні вкрай обмежений потен- ціал з об'єктивних причин. Сумнівна і його цінність із погляду екології. А в разі штучного розширення маш- табів він матиме значний дискримінуючий вплив на суміжні сектори економіки, які використовують ту саму сировину, але без преференцій, подібних до висо- кого зеленого тарифу.

Уже нині вимальовується серйозна конкуренція цієї галузі з тими суб'єктами економіки, які успішно використовують потенційну сировину для таких біо- ТЕС і без державних дотацій, працюючи на ту саму мету—обмеження споживання традиційних і дефі- цитних енергоресурсів. Зокрема, йдеться про потужні металургійні підприємства, які замінюють біопаливом із відходів сільського господарства чи деревооброб- ної промисловості дорогий газ або струм. Наприклад, на Полтавському ГЗК на альтернативний вид пали- ва—біопаливо у вигляді лушпиння соняшникового насіння—від 1 серпня 2016 року переведено всі чотири лінії в цеху виробництва котунів. За результатами року економія природного газу може сягнути 60 млн м³. На «АрселорМіттал Кривий Ріг» у IV кварталі 2016 року п'ята й четверта печі в середньому заміщували понад 70% раніше потрібного природного газу біопаливом. 2,2 т подрібненого лушпиння замінюють 1 тис. м³ при- родного газу, а їхня вартість утричі менша. Наразі там ставлять завдання досягти 80-відсоткового заміщення. Як паливо розглядають уже не тільки лушпиння, а й деревні тріски, тирсу, інші відходи, за які вступають у конкуренцію з потенційними ТЕС на біопаливі. Інши- ми конкурентами біо-ТЕС є продукувальники пелет для індивідуальних споживачів. Зайве й казати про ви- робників різноманітної продукції деревообробної про- мисловості, котрі використовують як сировину ті самі відходи галузі, що й ТЕС, які працюють на деревному біопаливі.

І всі ці виробники, які конкурують із біопаливни- ми ТЕС, не отримують жодних дотацій від держави й успішно нарощують споживання біопалива для замі- щення дорожчих, дефіцитних в Україні ресурсів або ж розглядають їх як ключове джерело сировини. У таких умовах створення штучних преференцій у вигляді за- вищеного тарифу для тих, хто генерує електроенергію з відходів сільського чи лісового господарства, є непри- хованою дискримінацією одних суб'єктів економіки на користь інших, до того ж за рахунок усіх споживачів країни. Це актуалізує необхідність відмови держави від штучного дотування виробництва електрики з біо- палива. Якщо така діяльність вигідна, вона має здій- снюватися на загальних засадах (що цілком імовірно, адже вартість відходів сільського чи лісового господа- рства в Україні надзвичайно низька) без забезпечува- них урядом надприбутків.

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕХАНІЗМИ

Попри очевидні недоліки та перекося ринкового середовища, які сформувалися в Україні в умовах дії наявного механізму зеленого тарифу, альтернативну йому модель підтримки галузі знайти складно. Наприклад, пряме разове дотування чи пільгове кредитування виробників із бюджету для початку проекту з дальшим функціонуванням у рівних умовах з іншими учасниками ринку в реаліях вітчизняного лобізму бачиться не менш, а то й більш корупційним, аніж нинішня схема продажу на оптовий ринок за завищеним тарифом. Вочевидь, «коні не винні», й проблема зеленої енергетики в Україні на тлі інших країн світу бачиться породженою загальним засиллям олігархів-монополістів. Найприбутковіші сектори економіки закриті від вільної конкуренції на користь обмеженого кола обраних, які утримують тих чи інших політиків або чиновників чи є мажоритарними спонсорами ключових політичних сил. Та чи варто в такому випадку за рахунок усього суспільства штучно створювати високоприбутковий сектор для небагатых?

Здавалося б, альтернативою засиллю монополістів може бути дальший розвиток малої зеленої енергетики у приватних домогосподарствах населення. Для всіх, хто запустив у дію 2016 року сонячні електроустановки потужністю до 30 кВт, існує досить високий зелений тариф: 19 євроцентів за 1 кВт•год. Позірно після ухвалення у 2015-му змін до законодавства тут спостерігається справжній бум. Кількість зареєстрованих 2015 року «сімейних» СЕС та ВЕС зростає майже у 12 разів, а обсяги виробленого ними струму — вдвітьє (до 0,41 млн кВт•год). За 2016-й кількість домогосподарств, що встановили сонячні панелі, збільшилася ще майже вчетверо (до 1109). Пропозиції від компаній, які працюють на ринку монтажу СЕС, передбачають установлення станції потужністю 10 кВт із річним виробництвом 11–12 тис. кВт•год сонячної електроенергії за €12,5 тис., а також потужністю 3 кВт із річним виробництвом до 3,5 тис. кВт•год за €4,4 тис. За споживання домогосподарством 200 кВт•год електроенергії щомісяця перша СЕС здатна забезпечити власникові близько €1,3–1,5 за рік від реалізації надлишку обленерго.

Деякі експерти висловлюють навіть припущення, що розвиток відповідної тенденції може докорінно змінити енергетичну систему, як це сталося у Німеччині, де 75% потужностей відновлюваної енергетики належить звичайним людям — безпосередньо чи через кооперативи. Однак в Україні все ще йдеться про символічну їхню частку навіть у структурі виробництва струму за зеленим тарифом, куди меншу за 1% від 1% (який, своєю чергою, забезпечує електроенергетика на ЗТ). За цих обсягів «сімейна» альтернативна енергетика видається радше фіговим листком, який має прикрити інтереси справжніх господарів галузі. У таких виробників, по-перше, в наших умовах значно більше проблем із під'єднанням до електромереж та подоланням корупції, котра його супроводжує. А по-друге, таку величезну кількість станцій було б надзвичайно важко контролювати, тож виникає ризик, що замість генерувати альтернативну енергію вони здебільшого перепродаватимуть куплену за вони нижчим тарифом на електрику для побутових споживачів.

Припинення дотування зеленої енергетики теж бачиться проблематичним, адже це потребувало б підняття роздрібної ціни струму для споживачів до рівня сусідніх держав ЄС, а то й вище. Нині українські ВЕС

та електростанції, що працюють на біомасі, відпускають електроенергію на оптовий ринок по 10,5–11,6 євроцента за кВт•год (без ПДВ). Це лише трохи більше, аніж обходиться струм (до оподаткування) комерційним споживачам у Болгарії чи Словаччині, однак суттєво дорожче, ніж в інших країнах Європи. Зокрема, за даними Євростату, в сусідній Румунії без урахування податків він коштував 6,4 євроцента, у Польщі — 7,6, у Молдові — 8,3 євроцента відповідно. У межах 7–8 євроцентів обходиться він промисловим споживачам і у Франції, Туреччині та Німеччині. Вочевидь, підняття тарифів на струм до цін, за якими його відпускають ВЕС, було б певним шоком, який різко низив би конкурентоспроможність наших виробників. Адже вартість електроенергії для промислових споживачів України в лютому 2017 року залежно від класу напруги становила 1,68–2,07 грн/кВт•год без ПДВ (виходячи з реального курсу 29,5 грн за €1, це 5,7–7 євроцентів). Тобто вона була, навпаки, чи не найдешевшою в країнах Європи. Водночас струм альтернативної енергетики можна було б продавати населенню, яке в усіх країнах ЄС купує його значно дорожче, ніж промислові виробники. Наприклад, нинішній максимальний тариф для ВЕС в Україні виводить на ціну електрики для домогосподарств у таких країнах, як Литва та Румунія, і є нижчим, аніж сплачує населення в Польщі чи Словаччині.

ПРОБЛЕМА ЗЕЛеної ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ НА ТЛІ ІНШИХ КРАЇН СВІТУ БАЧИТЬСЯ ПОРОДЖЕНОЮ ЗАСИЛЛЯМ ОЛІГАРХІВ-МОНОПОЛІСТІВ. НАЙПРИБУТКОВІШІ СЕКТОРИ ЕКОНОМІКИ ЗАКРИТІ ВІД ВІЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА КОРИСТЬ ОБМЕЖЕНОГО КОЛА ОБРАНИХ

Із підвищенням тарифів на струм в Україні до рівня цих країн потреба в дотуванні відповідних видів альтернативної енергії могла б відпасти. Максимум — державна підтримка для них могла б обмежитися звільненням від сплати ПДВ. Однак йдеться про 3,73 грн/кВт•год (чи принаймні 3,11 грн/кВт•год без ПДВ). Чи готові українські споживачі до такого тарифу, котрий більш ніж удвічі перевищує визначений від 1 березня тариф при споживанні понад 100 кВт — 1,68 грн/кВт•год, задля підтримки розвитку альтернативної енергії? Водночас навіть найнижчий тариф для СЕС усе ще значно більший, аніж ціна для населення в сусідніх країнах. Тож у будь-якому разі він іще тривалий час потребуватиме дотування державою.

Можливо, щоб не лишатися осторонь світового процесу розвитку альтернативної енергетики, Україні варто зробити ставку на державну модель розвитку зеленої енергетики й замість перехресного субсидування, скажімо, зобов'язати Енергоатом до створення певної кількості СЕС та ВЕС щороку. При цьому перехресне дотування відбувалося б у межах однієї державної структури, «атом дотував би відновлювану енергетику» всередині однієї компанії. Процес зловживань було б контролювати значно простіше, аніж у приватних структурах Ахметова чи китайських монополістів, які привласнюють лівову частку виплат за зелену електроенергію. У такому разі Україна не буде застрахована від традиційно притаманних державним підприємствам проблем та принаймні суспільство не муситиме субсидувати приватних монополістів. ■

Сергій Савчук:

«Котельні сьогодні — це моветон»

Голова Держагентства з енергоефективності та енергозбереження в інтерв'ю *Тижню* розповів, чому зелений тариф в Україні найбільший у Європі і яке невеселе майбутнє у вітчизняних комунах енерго.

У світі активно просувається модний тренд — розвиток відновлюваної енергетики (ВЕ). Аналітики кажуть, що вона досягла переломного моменту і стала інвестиційно привабливою. Як із цим в Україні?

— Упродовж останніх років у світі стрімко розвивається відновлювана енергетика, зокрема завдяки різним дотаційним механізмам: зелений тариф (ЗТ), аукціони. Близько 20 років тому ця сфера була нецікавою для інвесторів без дотацій. Період окупності проектів становив більш ніж 10 років. Сьогодні ситуація змінилася. З огляду на стрімкий розвиток відновлюваної енергетики технології вдосконалюються і стають дешевшими. Екватором інвестицій у світі був 2015-й. Тоді вперше вкладення в розвиток ВЕ перевершили вкладення в традиційні види палива. У 2016 році обсяг інвестицій зменшився, але обсяг уведених потужностей зріс. Це означає, що технології стали дешевшими і якіснішими. Тому за світ я спокійний, там усе розвивається добре. Україні, на жаль, треба наздоганяти. У 2014-му ми ухвалили Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року. Мета — 11% енергії, отриманої з відновлюваних джерел, у кінцевому енергоспоживанні. Ми передбачаємо збільшення обсягів використання відновлюваних джерел енергії в електриці (сонячні, вітрові, малі ГЕС, електростанції на біомасі чи біогазі), у теплі (брикети, пелети, щепи) і в транспорті (біоетанол, біодизель). Тож сьогодні Україні потрібні інструменти, щоб крокувати в ногу зі світом, бо розвиток відновлюваної енергетики — це не лише модний тренд, а й шлях до послаблення залежності країни від традиційних енергоресурсів, до її економічного процвітання, до розвитку малого та середнього бізнесу.

Чого нам бракує?

— Кількох інструментів. Деякі ми вже розробили. У 2015 році внесено зміни до закону про електроенергетику. Зокрема, розширено термін «біомаса», що дає змогу дістати зелений тариф тим, хто виробляє електроенергію не тільки з відходів, а й із продуктів сільськогосподарства та лісового господарства. Окрім того, скасовано норму, яка вимагала обладнання лише вітчизняного виробництва. Це була так звана місцева складова. Тепер будь-який інвестор може використовувати імпортне обладнання. А для компаній, котрі застосовують ще й

Спілкувався
**Роман
Малко**

вітчизняне, зробили додатковий бонус. Установив вітрову станцію, використовуючи башту для вітряків виробництва, наприклад Краматорського заводу, — маєш право на додаткові 5% або 10% надбавки до зеленого тарифу.

Окрім того, ми запровадили найбільший у Європі зелений тариф для виробництва електрики з біомаси та біогазу — €0,124. У Німеччині — €0,1, у Польщі — €0,038. Це той інструмент, що приваблює інвестора, який шукає, куди вкласти кошти. Можна інвестувати в Німеччину, але там уже працює близько 11 тис. біогазових установок, тоді як в Україні — лише 10. Наш ринок на початковій стадії, і маркетологові зрозуміло, що на ньому треба акцентувати увагу. Звісно, інвестор думає, що ФРН

Сергій Савчук народився 1974 року на Хмельниччині. Закінчив НТУУ «КПІ» (1997) та Українську академію державного управління при президенті України (2003). Працював експертом служби віцепрем'єр-міністра Сергія Тігіпка (1999), начальником відділу управління Мінекономіки (2000), заступником начальника Управління енергетичної політики Кабміну (2001). Від 2010 — член наглядової ради НАК «Нафтогаз України». Згодом заступник начальника Управління ліцензійного контролю НКРЕ (2011), радник віцепрем'єр-міністра Сергія Тігіпка (2012), член наглядової ради АТ «ТАСКОМ-БАНК» (2013). Від липня 2014 року — голова Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України.

стабільніша, та водночас в Україні зелений тариф вищий...

А де гарантія, що закордонному інвесторові не переб'є бізнесу місцевий олігарх, якому легше домогтися з відповідними органами?

— Такі ризики є. Але порівняно з продажем газу ця сфера менш монополізована, і ми її намагаємося ще дужче демонополізувати. Узагалі, щоб виконати План дій з ВЕ, нам треба залучити €16 млрд інвестицій до 2020 року. Тож місця вистачить усім. Наше завдання — створити сприятливі умови для роботи інвесторів та бізнесу в цій сфері в Україні. Окрім розробки належної законодавчої бази Держенергоєфективності України вже налагоджує тісну співпрацю з місцевою владою. На Міжнародному інвестиційному бізнесфорумі, який ми проводили восени 2016-го, було підписано меморандуми між Держенергоєфективності й головами міських рад у сфері розвитку відновлюваної енергетики. Агентство взяло на себе зобов'язання надавати всебічну підтримку в пошуку інвестора для реалізації проектів, спрямованих на заміщення газу та використання альтернативних джерел енергії.

Що важливе варто відзначити у розвитку відновлюваної енергетики в Україні за останні два роки?

— Що стосується останніх зрушень у відновлюваній енергетиці в Україні, то цікавою є тенденція до збільшення використання сонячних панелей приватними домогосподарствами. Причиною цього став установлений у 2015 році зелений тариф на закупівлю електроенергії, виробленої індивідуальними сонячними електроустановками потужністю до 30 кВт, і головне — його було прив'язано до курсу євро до 2030 року. Відтак у 2016 році приватні домогосподарства могли продавати в мережу надлишок виробленої електроенергії за ціною 19 євроцентів — 1кВт•год. У результаті маємо вражаючу динаміку збільшення кількості приватних домогосподарств, що перейшли на сонячну електроенергію. Так, у I кварталі 2016-го їхня кількість зросла на 22,1% порівняно з попереднім періодом, у II — на 44,3%, у III — ще на 45,4% і, що цікаво, у IV кварталі, перед Новим роком, — на 77,4%.

Скільки має витратити грошей і докласти зусиль власник будинку, щоб установити сонячні панелі й окупити це вкладення?

— На сьогодні 1 кВт потужності сонячної електростанції приватного домогосподарства коштує близько \$1,5 тис., але швидко окуповується, оскільки її власники продають надлишок електроенергії за зеленим тарифом. Ті, хто встановить у своєму домогосподарстві сонячні панелі у 2017 році, матимуть зелений тариф у обсязі €0,18 за 1 кВт•год, тож у перерахунку на гривні отримають чимало.

Але повернімося до роботи агентства. Якщо поглянути на споживання газу, то населенню, теплокомуненерго та бюджетним організаціям (без промисловості й окупованих територій) від 2014 року вдалося замістити 7,2 млрд м³ газу. Заміщення відбулося, зокрема, завдяки введенню у 2014–2015-му

1204 МВт нових теплових потужностей, що використовують інші види палива, крім газу. Сподіваємося прийняти стимулюючий тариф для виробництва тепла (проект закону № 4334), що дасть змогу забрати в комуненерго ще 3 млрд м³ газу й виробляти тепло з інших видів палива. Крім того, ЗТ уможливорює розрахунок моделі когенерації, коли виробляються електрика й тепло — у теплову мережу. Котельні сьогодні — це моветон. Тобто можна економити на етапі споживання (лічильник, вікна, утеплення), а ще на етапі виробництва. 1 МВт електрики дає додатково 3 МВт тепла. Спалюючи щепу, тріску, соломку для вироблення 5,3 МВт електроенергії, ми отримаємо приблизно ще 12 МВт тепла.

Яка потрібна сума інвестицій, щоб запустити таку модель когенераційної установки?

— Приблизно \$16 млн. Це інвестиція не для олігарха, а для середнього бізнесу. Електрику продаєш у мережу по €0,124, тепло — у теплову мережу, період повернення з урахуванням ЗТ — 3,5–4 роки.

Крім того, агентство напрацювало багато законопроектів, які усувають певні бар'єри. Можна побудувати потужність, але ціна підключення буде величезна.

НАЙПЕРСПЕКТИВНІШОЮ З ПОГЛЯДУ ІНТЕРЕСІВ ЕКОНОМІКИ Й ДЕРЖАВИ Є ТА ЛАНКА ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ, В ЯКІЙ СТВОРЕНО НАЙБІЛЬШЕ РОБОЧИХ МІСЦЬ І ЯКА МЕНШЕ ДОТУЄТЬСЯ. ЦЕ, БЕЗУМОВНО, БІОЕНЕРГЕТИКА

Потужність об'єктів ВЕ, що може працювати в ОЕС України, становить 5,2 ГВт. Інвесторам видані технічні умови на 4,5 ГВт, а з них лише 37% було реалізовано. Решта лежить. Колись набрали й сидять на ділянках, не продають (невігдно) і нічого не роблять, а інші не можуть купити. Приходить інвестор, каже: «У вас хороший ЗТ, хочу встановити генерацію і виробляти електрику, вкладаю \$20–30 млн, буде 10–20 МВт». Але в місці, де він хоче підключитися, ТУ видані комусь іншому ще років 10 тому й не діють. Можна піти до власника й торгуватися, але він точно загне ціну.

Згідно з чинним законодавством у нас ТУ безстрокові, Укренерго не може їх забрати. У країнах Балтії, наприклад, вони надаються на півроку, і там немає проблем, усе розвивається. Тому ми хочемо обмежити дію ТУ трьома роками. У Верховній Раді вже зареєстровано відповідний законопроект № 6081 від 13 лютого 2017 року.

Яка частина ВЕ в Україні найдужче монополізована і де найвищий відсоток дрібних та середніх виробників? Хто монополісти?

— До 2014-го найбільший монополізм існував у сонячному тарифі: там був великий гравець. Тариф €0,4 (сьогодні удвічі знижений) давав йому змогу активно будувати, і тоді з'явилася майже 1 тис. МВт. Це частина бізнесу тих людей, яких я вже давно не помічав на території України. Сьогодні ці компанії подрібнено і продано, точно ідентифікувати їх важко.

У відновлюваній енергетиці є плюси: цей ринок важко монополізувати. То не транзитна труба, не теплокомуненерго на рівні міста, хоч ми й тут працюватимемо над демонополізацією. Наприклад, проектам із когенерації зайти на ринок тепла заважає те, що комуненерго володіє мережами. За планової економіки це було виправдано, сьогодні новий інвестор може застосувати свої знання й технології, щоб якомога дешевше продукувати тепло, але робитиме він це лише тоді, коли існуватиме конкуренція за мережу (щоб потрапити в неї і продавати). Той, хто має свої мережі й за них не бореться, почуватиметься прекрасно. Усі затрати, які є (зокрема, й від безгосподарності), перекладаються на тариф, ми за те платимо. Так не повинно бути. Теплокомуненерго має думати, у який спосіб зменшити використання ресурсів, міркувати про ефективність обладнання, модернізацію, збільшення ККД. А коли воно це робитиме? Коли інвестуватиме.

Сьогодні в нього немає стимулу. Понад те, воно може легко усувати конкурентів, здатних дешевше виробляти тепло, і навіть не з газу, а з іншого палива. Тому беремо за основу досвід Польщі та країн Балтії. В останніх тепломережі в комуненерго забрали і ними володіють муніципалітети, які відповідають перед громадою, дбають, щоб ті були у відповідному стані. Там незалежні виробники продукують тепло не з газу на 82%, а теплокомуненерго — на 52%. Вони конкурують перед мерією, щоб продати тепло в мережу. Відтак з'являється інтерес не завищувати гікалорію і з цього жити, а, навпаки, занижувати, бо живуть вони, лише коли потрапляють у мережу. І тоді є стимул узяти кредит, вкласти в модернізацію, оптимізувати структуру управління. Але це можливо, якщо ринок демонополізований. Принаймні у великих містах. У Польщі тільки у Варшаві 100 виробників тепла. Вони конкурують. Чому в Києві є лише Київенерго?

Розуміючи проблему монополії на виробництво теплової енергії, нині ми спільно з експертами та міжнародними організаціями напрацьовуємо зміни до законодавства, що дадуть змогу виробникам теплової енергії конкурувати між собою. Це підштовхне їх до пошуку дешевших видів палива і, як наслідок, зменшить споживання газу при продукуванні теплової енергії за рахунок місцевих видів палива, а також стимулюватиме виробників до ефективніших методів господарювання. Створюючи модель конкурентного ринку, ми намагаємося використати найкращі досягнення та позитивний досвід інших країн, що вже пройшли цей шлях.

Зараз відбувається завершальний етап розробки законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо впровадження конкуренції в системах теплопостачання», який найближчим часом ми винесемо на громадське обговорення.

Демонополізувавши ринок, ми зможемо замінити 3 млрд м³ газу додатково. Зайде приватний інвестор, і він не захоче російського газу: невигідно. Краще купуватиме в наших виробників пелети й брикети. Сьогодні їх експортують. У місті Кам'янці-Подільському 2014 року почали встановлювати котельні, що працюють на інших видах палива, і нині вже є пелетний завод: випускають свої пелети, роблять когенерацію, а 2017-го планують узагалі відійти від газу.

Наскільки виправдані такі великі розцінки в ЗТ, суттєво більші, ніж у Німеччині чи Польщі? Не віриться, що тут можна уникнути корупції...

— Тариф прописаний у законі, це пряма норма. І такого не буде, щоб інвестор Х установив вітрову станцію і дістав тариф €0,124 за 1 кВт, а інвестор У за те саме дали лише €0,1. Закон один для всіх, усе прозоро. Тут корупційної складової немає. Є питання з підключенням, ми над цим працюємо. Як щодо електрики, так і щодо тепла. А коли мова про завищений тариф, то для сонця ми його зменшили вдвічі, він справді був завеликий. Сьогодні він у нас найвищий, але, розробляючи свій проект, інвестор рахує ще й ризики. Якби такий тариф був у Німеччині, там сказали б «супер». Але німці беруть кредити під 1–2% річних, а українці у гривнях — під 20–25%, у євро — 9–10%. Тому ці відсотки треба рахувати з кишені інвестора.

У законодавстві чітко не прописане поняття «біомаса», один із її варіантів — деревина. За таких тарифів не віриться, що палитимуть соломі, коли можна — дереву. А це обмежений в українських умовах ресурс, і папахує екологічними та економічними проблемами. Та й виробництво електроенергії з деревини не вписується в логіку альтернативної енергетики...

— Дерево — це відновлювана енергетика. Треба дивитися на досвід країн, які це вже пройшли: США, Канада, держави Балтії. Навіть компанія Chevron, маючи доступ до газу й нафтопродуктів, проводить сьогодні кампанію з комерційного вирощування деревини, яка йде на відновлювані джерела енергії. В Україні близько 4 млн га землі, непридатної для вирощування агрокультур або такої, на якій воно не вигідне. Там можна садити енергетичні культури. Такі проекти вже є в Київській, Волинській, Львівській областях. Працює, скажімо, французький проект, вирощують на 400 га енергетичну тополу (дає 20 т/га), там дуже висока калорійність.

Як робилося на Волині? Приїхали інвестори, звернулися до людей, у яких були паї, де нічого не росло. Саджанці привезли з Польщі, Данії, Швеції, вивчили досвід у Великій Британії. І тепер на 1,7 тис. га вирощують вербу. Мають 60 т/га за місяць, але збирають на різних ділянках раз на три роки, тому в середньому виходить 20 т/га. А власники паїв, які їздили на заробітки до Польщі, сьогодні повернулись, і в них є за що жити. Працюють на плантаціях, отримують щось за паї. Це дуже соціально. На жаль, 95% цієї верби як щепи йде до Польщі. Приїхали експерти з польського Мінекономіки, взяли зразки, перевірили, побачили що СО₂ там менше на 80%, ніж у газі, дали сертифікат (у їхній країні виробник електроенергії чи тепла зі щепи отримує зелений сертифікат — дотацію), і сьогодні все це експортують. А ми маємо таке не тільки у Волинській, а й у Житомирській, Рівненській, Сумській областях. Там можна вирощувати енергетичні культури. І це питання курки та яйця.

Щодо закону про енергетику. У ньому є конкретне визначення біомаси, яка йде під зелений тариф. І коли кажуть: «Якщо розвиватиметься виробництво електрики чи тепла з біомаси, то завтра всі ліси будуть лисими», то це міф. Відходи з дерева на пиломатеріал чи меблевому заводі купити значно де-

шевші, ніж саме дерево, яке годиться для виробництва меблів. Мебляр за нього завжди дасть більше, ніж той, хто спалює й рахує кожну копійку. Він палитиме відходи з лісу, з виробництва олії, але брати ділову деревину для спалення — це економічно невигідно.

Навіть якщо платиш €60 за дошки для підлоги і €60 усе одно заробляєш?

— Паливо — це лише складова тарифу. Якщо порохувати всі витрати фінансової моделі, то на нього не так багато залишається. У ціні на електрику чи тепло є і амортизація, і кредит. Усе рахується разом, тому оператор ринку зацікавлений спалювати деревину як відходи. Водночас є проблема: монополія держлігоспу. Це дотована галузь, яка бере в держави гроші, щоб висаджувати ліси. У країнах Балтії запустили біржі з продажу деревини і сьогодні комерсант узявся за вирощування. Він знає, скільки йому лісу посадити, щоб за якийсь час продати на експорт, на меблі або ж спалити. І цей ринок працює. Країни регіону не відчують проблем із лісом. Не можна сказати, що через потужності, які є у ВЕ, нищиться ліс. Може, хтось точково й палитиме його, але на систему не вийде. Ми закладаємо значно більшу, ширшу систему. Бо якщо, наприклад, у Дніпропетровській області хтось захоче виробляти електрику і там стоїть Дніпровський олійноекстракційний завод, один із найбільших у Європі, то навіщо йти в ліс?

Тому застереження ми приймаємо. Але в те, що завтра це призведе до вирубки лісу й він не відновлюватиметься, я не вірю. Візьмімо, наприклад, Київщину. Тут багато лісів, але я знаю компанію, яка за два роки засадила 1 тис. га енергетичної верби. Знаю великі компанії з виробництва традиційного тепла, котрі мають бажання йти в альтернативну енергетику і прораховують можливість вирощування відповідних культур.

Загалом біоенергетика не претендує на діловий ліс, а якраз споживає відходи й залишки від основної господарської діяльності: тріску, порубковий рештки, хворі й засохлі дерева.

Розвиток якої складової ВЕ, на вашу думку, найперспективніший в Україні?

— Найперспективнішою з погляду інтересів економіки й держави є та ланка, у якій створено найбільше робочих місць і яка менше дотується. Це, безумовно, біоенергетика. Наприклад, біогазова станція, що виробляє тепло й електрику з біогазу. Її треба побудувати, зібрати відходи, додати до них силос, переробити, щоб пішов біогаз, доправити його, пустити електрику в мережу. Це робочі місця, величезні масштаби логістики, задіяно багато людського фактора. Ми, звісно, взяли зобов'язання за всіма напрямками, але щодо економіки й ресурсу найвигіднішим для держави є біо. Цей ринок розвиватиметься швидкими темпами. ■

**ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM**

 громадське радіо
слухайте. думайте.

Остап Семерак:

«Я проти збільшення теплоенергетики як найбільшого забруднювача довкілля»

Міністр екології та природних ресурсів в інтерв'ю *Тижню* розповів, чому не потрібно ухвалювати окремий закон про видобуток бурштину, як вирішуватиметься питання з будівництвом ГЕС на Дністрі та Дніпрі й чому немає потреби в запровадженні технології сортування сміття.

Україна поряд із традиційною енергетикою намагається розвивати й відновлювану. Мінприроди так чи інакше дотичне до цього процесу. Скажімо, Кабмін схвалив програму розвитку гідроенергетики, і вона вже викликала неоднозначну реакцію. Наскільки доцільне, на вашу думку, наприклад, будівництво каскаду ГЕС на Дністрі? Негатив від втручання в екосистему не перевершить умовної користі?

— Цю програму ухвалили, попри відсутність підтримки з боку Мінприроди. На засіданні уряду я вказував на необхідність доопрацювання й глибшого обговорення кожного пункту. Це не врахували, і за рішення я не голосував. Нещодавно на Громадській раді ми обговорювали вплив будівництва Канівської ГЕС на довкілля й вирішили на другому етапі обговорення максимально залучити до цього фахівців.

Насправді я розрізняв би маленькі й великі ГЕС з акумулюючими потужностями. Хоча навіть у маленьких є різні технології, і, скажімо, на такі, які в часи Януковича намагалися застосувати в Карпатах, коли русло річки ховається в трубу й зникає з карти, ми не можемо погодитись. Енергетика має розвиватися, але з мінімальною шкодою для довкілля. Звісно, електроенергія нам потрібна, зростає економіка. Лише збільшення кількості кондиціонерів в Україні додає в споживанні 350 МВт щороку. Уряд прийняв рішення про стимулювання переходу з газу на тверде паливо чи електрокотли, тому нам потрібно думати, як розвивати енергетику. Я проти збільшення теплоенергетики як найбільшого забруднювача довкілля, а щодо акумуляційних проєктів, то ми повинні глибше їх досліджувати. І якщо наукове та екологічне співтовариство прийме рішення про їхню очевидну шкоду, тоді цього, звісно, треба уникати.

Проєкт Канівської ГЕС дуже схожий на лобістський. Бюджет більший, ніж виділяється на армію. Головні наукові інституції проти нього...

— Ми теж стурбовані, але якщо серед його інвесторів буде ЄБРР, то тут є позитив. Усі проєкти, які фінансує ЄБРР, втілюються лише після належної екологічної оцінки впливу на дов-

Спілкувався
Роман Малко

кілля. З Дністром та сама історія. Має бути комплексний підхід. Кожен проєкт окремо проходитиме експертизу, дозвіл на будівництво вимагатиме екологічної оцінки, затвердженої Мінприроди. Ми здійснюватимемо максимально широке публічне громадське обговорення на основі наукових досліджень фахівців Академії наук і закордонних сертифікованих експертів. Я більш ніж переконаний, що будуть емоційні дискусії, але їх треба провести й прийняти зважене рішення, бо ідеальних рішень немає, особливо в питаннях використання природних ресурсів.

Ще один момент, який стосується відновлюваної енергетики (ВЕ) і перетинається з вашою сферою, — наявність у зеленому тарифі дотування виробництва енергії з біомаси. У законодавстві детально не вписане поняття біомаси, а високий тариф дає змогу не обмежуватися використанням соломи чи тирси. Можна палити й дошки. Але тут уже під загрозою ліси. Є можливість врегулювати ці речі?

— Зелений тариф — стимулюючий чинник для інвестора, який вкладає у відновлювану енергетику. Це тимчасове явище, і воно, як на мене, позитивне. Але держава в особі відповідальних органів не до кінця контролює цей зелений додаток в реінвестицію, хоч у законі передбачено, що кошти повинні реінвестуватися в розвиток ВЕ. За цим треба стежити й збільшити контроль. Що таке біомаса й продукти спалення біомаси, очевидно, теж потребує певного уточнення. У нас є кілька електростанцій, які переробляють відходи, скажімо, цукрових заводів чи тваринного походження, і така утилізація мені видається позитивною.

Що стосується проблеми переробки якісної дошки на щепу й потім спалення, то іншого, окрім як економічний, інструменту вирішення я тут не бачу. Як це проконтролювати, треба думати. У Данії є цілі біржі, де торгують пелетами, і, очевидно, нам треба переймати їхні регулювання. До цього мали б долучитися Мінекономіки, Мінагрополітики, яке контролює лісове господарство. Для Мінприроди це теж важливе питання, але в нас є інструменти для контролю лише викидів в атмосферу. Тому, якщо порівнювати електростанцію, яка спалює пелети (і має викиди в атмосферу), і ту, яка продукує сонячну чи вітрову енергію, звичайно, ми прихильніше ставимося до останніх.

В Естонії вже розглядають можливість відмови від вироблення енергії з деревини, бо їм це не вигідно. Можливо, і нам не завжди варто слухати чужі поради, а зважати на власні обставини?

— Нам потрібно слухати поради, але приймати зважене рішення. Часто єв-

ропейці використовують застарілі технології. Вони не відмовляються від них, бо мусять повернути інвестиції. Наприклад, зараз ми розробляємо національну стратегію поводження з відходами. Перша країна, яка запровадила роздільне збирання твердих побутових відходів, — Швейцарія, вона зробила це в 1972 році. Сьогодні дехто в Україні пропонує піти тим самим шляхом. Але світ уже відмовляється від таких глибинних сортувань, переходячи до сортування на мокро та сухе, і вже на місцях видалення твердих побутових відходів відбувається досортування.

Це екологічна технологія. Трохи дорожча, але з погляду впливу на довкілля набагато м'якша. Очевидно, що нові технології бувають дорожчі від старих, але ми повинні вивчати їх. У нашій стратегії поводження з відходами, яка зараз на етапі обговорення з громадськістю, якраз порушуються ці питання, триває дискусія. Це дасть можливість прийняти правильне рішення. Або втілювати сучасні технології, які нині в Європі готуються до імплементації, або 45-річну технологію, яка вже відпрацювала. Можливо, треба зробити стрибок у часі, а не повторювати весь ланцюжок наших західних сусідів.

Чи реально насправді замінити в Україні традиційну енергетику відновлюваною?

— Найбільшим забруднювачем повітря в Україні є теплова енергетика — приблизно 80% викидів в атмосферу. Не кажучи вже про парниковий ефект і т. ін. А Україна, нагадаю, посіла, згідно з результатами дослідження ВООЗ, непочесне перше місце за кількістю смертей від забрудненого повітря. Тому ми повинні враховувати, що багато країн роблять значні зусилля у ВЕ. Китай у 2016 році побудував на відновлюваних джерелах стільки електростанцій, що їхня потужність співмірна з потужністю всієї електроенергетики РФ. Звичайно, це свідчить і про рівень споживання в Піднебесній, але, якщо якась країна робить такі інвестиції, її досвід треба вивчати. Сьогодні технології розвиваються шаленими темпами, зростає ККД сонячних батарей, зменшується собівартість їх виробництва.

У межах своїх повноважень ми сьогодні розвиваємо проект локалізації ВЕ в зоні відчуження ЧАЕС. Змінили законодавство, прийняли акти Кабміну щодо зменшення орендної плати, визначили 2600 га земельних ділянок, на яких можна локалізувати чи будувати сонячні або вітрові електростанції. Інфраструктура там за 30 років зношена, але вона може бути використана для нових енергетичних проектів. Хочемо, щоб зайшов якісний інноваційний інвестор чи група інвесторів, які створять нові робочі місця, платитимуть податки і зададуть новий тренд у розвитку ВЕ. У межах конкурсу отримали 39 заявок від різних українських та іноземних компаній.

Чи відстежує міністерство стан заповідних територій на окупованих територіях?

— Нам складно визначити, у якому вони стані. Ми тільки здогадуємося й отримуємо інформацію від очевидців, які звідти приїздять. Улітку російські агресори на території національних природних парків у Криму проводили навчання, тому можна собі уявити, що там після ракетних стрільб із флорою й фауною. Це варварське ставлення до української території. Вони підсвідомо розуміють, що то не їхнє, тому нищать. Але торкнувся ще національних парків на підконтрольній

території. Сьогодні ми працюємо над розширенням їхньої площі й плануємо до 2020-го збільшити її з 6% вдвічі. Таке завдання поставив президент, і це наше зобов'язання в межах європейської інтеграції. На жаль, усі спроби втілити це впродовж 2016 року були невдалими. Скажімо, у Дніпровсько-Тетерівському національному природному парку (мисливські угіддя Януковича в Сухолуччі (Київщина)) досі шалений спротив лісників і чиновників. З приводу Холодного Яру (Черкащина), де крім природних перлин є пам'ятки історії та культури, Черкаська облрада під тиском якихось угруповань із лісової галузі приймає рішення про недоцільність чи передчасність створення там національного природного парку. Таких прикладів безліч.

Чому за три роки не знайдено способу вирішення бурштинової проблеми? Чи можна сподіватися на легалізацію цього бізнесу?

— Легальний видобуток бурштину існує, хоча він порівняно з нелегальним невеликий. Законодавчі умови прописані, але немає реальних фізичних умов для їх втілення. З огляду на те що рішення ухвалюються на рівні центральних органів влади та на рівні облрад і бізнесово-політичний інтерес останніх дуже складний, отримати їхню згоду фактично складно. Якщо припустити, що інвестор збере всі документи, приїде в ліс, спробує загородити територію та почати видобуток, ми розуміємо, що це може призвести до фізичного й кримінального протистояння із застосуванням навіть вогнепальної зброї. Тому, не перекла-

ЯКЩО ПОРІВНЮВАТИ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЮ, ЯКА СПАЛЮЄ ПЕЛЕТИ (І МАЄ ВИКИДИ В АТМОСФЕРУ), І ТУ, ЯКА ПРОДУКУЄ СОНЯЧНУ ЧИ ВІТРОВУ ЕНЕРГІЮ, ЗВИЧАЙНО, МИ ПРИХИЛЬНІШЕ СТАВИМОСЯ ДО ОСТАННІХ

даючи відповідальності на когось, ми повинні чітко сказати правду: криміналізація згаданого сектору економіки ускладнює легалізацію процесу. Але цей виклик ми намагаємося долати. Сьогодні вживаються заходи, на цих територіях проводять спецоперації правоохоронні органи, але навіть у святому місті Єрусалимі іноді стріляють, стаються теракти, хоча це не означає, що воно перестав бути святим. Мусимо вдосконалювати законодавство. Тут Мінприроди зробило великий крок уперед, але мені потрібен партнер в особі керівника Держслужби геології та надр, якого досі немає (посада вакантна, конкурс не оголошений). Я очікую, що на цю посаду приїде людина свіжих реформаторських поглядів, не уражена корупційними бацилами, підхопить ті напрацювання, які є в нас і міжнародних партнерів, та імплементує реформу.

З міністерського боку вона готова й передбачає прозорі, відкриті, конкурентні аукціони з продажу будь-якого спецдозволу на добування копалин: нафти, газу, піску, бурштину, глини і т.ін. Законодавство виписане, правила існують, очевидно, їх необхідно модернізувати, але писати спеціальний закон під бурштин не треба. Інакше нам доведеться робити це окремо під усі елементи таблиці Менделєєва. ■

Дебальцівська статистика

Ярослав Тинченко

Оцінка головних фронтових подій лютого 2015-го в цифрах

Інша ціна. Порівняння Дебальцевого та Львайська не має сенсу: з плацдарму було виведено більшість військової техніки та особового складу

Бої під Дебальцевим і подальший вихід українських військ із «мішка» не мають одностайної оцінки. Для одних (переважно професійних військових) це зразок вдалої воєнної операції, яка була проведена в надзвичайно складних стратегічних та погодних умовах і з мінімальними втратами. Для інших, переважно простих громадян та деякої частини мобілізованих військовослужбовців і членів їхніх родин, це була трагічна сторінка, яку можна порівняти з львайськими подіями.

Маючи два абсолютного розбіжних погляди на одну подію, звернімося до цифр і фактів.

Станом на березень 2014 року Збройні сили України могли протиставити терористам 6 тис. офіцерів і солдатів (контрактників) включно з тими, які служили в артилерії та повітряній обороні. Завдяки двом хвилям мобілізації кількість усіх військ (разом із ЗСУ, НГУ, зведеними загонами ДПСУ, підрозділами СБУ та МВС) у зоні АТО вдалося збільшити до 35 тис. осіб. Однак у липні — серпні 2014-го війська зазнали відчутних втрат, здебільшого пораненими, внаслідок роботи російської ствольної та реактивної артилерії. Частини, які складалися з контрактників, а це передусім чотири бригади високомобільних десантних військ, були цілковито знекровлені, а деякі взагалі втратили боєздатність. Третя хвиля мобілізації, яка проводилася з 24 липня по 6 вересня 2014 року, дала змогу підтримати кількість військ у зоні АТО в межах 33–35 тис. осіб. Це були всі сили, якими розпоряджалася українське командування після поновлення активних бойових дій на Донбасі в середині січня 2015-го. З них безпосередньо в районі Дебальцевого перебувало 4,7 тис. військовослужбовців і правоохоронців.

З військового погляду цієї кількості професійних солдатів було б достатньо для успішного ведення бойових дій. Але переважно це були страшенно стомлені люди, які почувалися ошуканими державою. Умовно вони поділялися на три категорії. Перша — контрактники, які служили до весни 2014 року. Станом на січень 2015-го їх лишилося порівняно небагато. Вони були в частинах високомобільних десантних військ, більшість із них у той час перебувала на переформуванні в місцях постійної дислокації. Деякі батальйони десантників були просто небоєздатними. Те саме можна сказати й про інші частини контрактників. В офіційному звіті Генерального штабу ЗСУ, присвяченому бойовим діям у районі Дебальцевого, є така фраза: «Особовий склад зведеного загону 3-го та 8-го окремих полків спецпризначення, які мали забезпечити відведення підрозділів із району Дебальцевого, внаслідок фізичного та морального виснаження відмовився виконувати завдання, самостійно їх змінюючи та відходячи без наказів у безпечні райони». Згадані полки вважаються елітою Збройних сил України, значною мірою укомплектовані контрактниками. І вони «відмовилися». Що ж казати про просту піхоту?

Друга категорія — мобілізовані за першою, другою та третьою хвилями. Це звичайні чоловіки з вулиці, вирвані з мирного життя, які в 1990–2000 роках пройшли строкову службу і в кращому разі за той час кілька разів стріляли з автоматів. Якщо йдеться про дебальцівські події, то слід особливо відзначити 40-й батальйон територіальної оборони «Кривбас», який у буквальному розумінні «сплив кров'ю» в серпні 2014-го в районі Львайська. Попри це, йому знову «пощастило» потрапити на найскладнішу ділянку фронту. Там, у Дебальцевому, були й інші батальйони територіальної оборони. Коли їх формували навесні 2014-го, мобілізованим обіцяли, що їхні батальйони стоятимуть на блокпостах у другій лінії оборони — за бригадами та полками ЗСУ. Ситуація «перегралась», і в цих батальйонах раптом з'явилися протитанкові батареї та важка техніка, їх висунули на «передок». Що мали думати про це люди, яких мобілізували в «Кривбас» або «Київську Русь»? Вочевидь, їм треба дякувати вже тільки те, що вони не побігли з АТО (як вчинили деякі інші частини), а далі несли військову службу. Приблизно те саме можна сказати про частини 128-ї окремої гірсько-піхотної та 17-ї танкової бригад, які перебували в районі Дебальцевого й також були майже цілком набрані з мобілізованих. Бажання цих людей були прості: дожити до кінця свого річного терміну служби й повернутися до родин. З такими настроями в наступак участі не беруть.

І третя, нечисленна категорія військовослужбовців — добровольці. У Дебальцевому вони були представлені переважно в батальйоні «Донбас», 42-му батальйоні територіальної оборони, 54-му розвідувальному батальйоні та роті МВС «Світязь».

Проти українських військ діяли шойно сформовані два корпуси так званої народної міліції самопроголошених «ЛНР» і «ДНР», напівкеровані сепаратистські збройні формування («Призрак», «Казачий полк») і регулярні війська Російської Федерації в другому ешелоні. Війна проти України була поновлена саме ворожими збройними формуваннями. Сепаратисти прагнули досягти успіхів на багатьох напрямках і як мінімум вийти до кордонів Луганської та Донецької областей, а як максимум пробити коридор до Криму. Однак їхні наступальні дії на інших ділянках фронту або зовсім «захлинулись», або мали незначні успіхи за дуже великих втрат. Саме тому зрештою вони зупинилися на виконанні двох завдань: спочатку захоплення території Донецького аеропорту, потім «звільнення» дебальцівського залізничного вузла.

Для виконання намічених планів командування супротивника стягнуло всі резерви. Цим могло скористатися українське командування та завдати контрударів на різних ділянках фронту, але, не виключено, зіткнулося б тоді з такими проблемами:

1. Для відсічі наступу українських військ проти них, напевно, було б використано спочатку артилерію, а потім танки, піхоту і, ймовірно, авіацію ЗС РФ. Втрати були б колосальними.
2. Наступ довелося б вести силами військових частин, набраних із мобілізованих, які на ту мить загалом були психологічно непридатними для ведення таких дій. Це супроводжувалося б величезною «інтернет-панікою» з роздутою кількістю втрат і зрештою закінчилося б фіаско.

Під час битви за Донецький аеропорт українським військам вдалося відбити шахту «Бутівка», район так званої Путилівської розв'язки Донецька та кілька інших стратегічно важливих позицій. Коли почалися бої на Дебальцівському плацдармі, нашим частинам вдалося відсунути фронт супротивника під Маріуполем, узявши під контроль стратегічну висоту в селищі Широкине. Найбільше в цих боях відзначилися мобілізовані й добровольці з 25-ї та 95-ї бригад, а також бійці полку «Азов».

Сумнівно, що з тими військами (зважаючи на їхній психологічний стан), які залишались у розпорядженні українського командування, вдалося б досягти більших успіхів. І що найважливіше: трагічна розв'язка оборони Донецького аеропорту наочно показала, що не залишилося дієздатних резервів. Плацдарм, або, як деякі називають, виступ чи мішок, що утворився в липні 2014 року навколо Дебальцевого, у світлі мінських домовленостей утратив будь-яке стратегічне значення. У цьому разі плацдарм — це місце концентрації військ, що виступає за власну лінію фронту, для проведення активних наступальних заходів. У разі зміни планів плацдарми стають небезпечними для військ, які перебувають там, оскільки легко уразливі. Ширина плацдарму — 12 км — давала супротивникові можливість накривати вогнем будь-які об'єкти нашої оборони. Розвідка сепаратистів завдяки їхнім прихильникам з-поміж місцевого населення знала про розташування наших військ краще, ніж українське командування. Шанси на успішну оборону були значно меншими, ніж у Донецькому аеропорту. Тривале утримання цього плацдарму українською стороною мало два вагомих мотиви:

1) політичний — добровільна здача власної території неможлива за жодних умов;

2) економічний — Дебальцеве є важливим залізничним вузлом, відсутність якого суттєво впливає на й без того складну соціально-економічну ситуацію в «ДНР» та «ЛНР».

Україна не мала достатніх військових сил та засобів для утримання Дебальцівського плацдарму. Коли ж збройним формуванням сепаратистів та російських терористів вдалося перерізати шосейну дорогу, яка вела з Дебальцевого до Бахмута, його дні були злічені. Фактично справа була лише за тим, щоб звільнити цей плацдарм без «втрати обличчя». Резервів для відновлення контролю за дорогою на Дебальцеве в українського командування не лишалось.

Вихід із Дебальцівського плацдарму 18 лютого 2015 року з військового погляду був організований надзвичайно успішно. У прориві оточення були задіяні частини з великим відсотком контрактників: 30-та механізована та 95-та бригади. Втрати під час прориву виявилися порівняно мізерними.

Загалом за весь лютий 2015 року Збройні сили України втратили 296 воїнів загиблими. Не менш як половина з них загинула саме в боях навколо Дебальцевого. Порівняння Дебальцевого та Іловайська не має сенсу: з плацдарму було виведено більшість військової техніки та особового складу. З-під Іловайська вирвалися пішки невеликі групи озброєних військовиків, більшість потрапила в полон.

УКРАЇНА НЕ МАЛА ДОСТАТНІХ СИЛ ДЛЯ УТРИМАННЯ ДЕБАЛЬЦІВСЬКОГО ПЛАЦДАРМУ. КОЛИ Ж ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ СЕПАРАТИСТІВ ТА РОСІЙСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ ВДАЛОСЯ ПЕРЕРІЗАТИ ШОСЕ, ЯКЕ ВЕЛО З ДЕБАЛЬЦЕВОГО ДО БАХМУТА, ЙОГО ДНІ БУЛИ ЗЛІЧЕНІ

На сьогодні у справі Іловайська зниклими безвісти або такими, що перебувають у полоні (хоча всі насправді загинули), вважається близько 50 бійців. По Дебальцевому цифра значно скромніша:

- четверо зниклих безвісти ідентифіковані за ДНК серед загиблих, але їхні родини категорично відмовляються вірити в смерть і плакають надію, що близькі в полоні;
- двоє бійців визнані загиблими, але поки що не вдалось ідентифікувати їхні рештки серед тіл;
- двоє військовослужбовців вважаються зниклими безвісти, хоча тіло одного з них, ймовірно, є в наявності, але не ідентифіковане (недопрацювання слідчих органів).

Крім того, досі в полоні сепаратистів у Донецьку перебуває п'ятеро військовослужбовців, захоплених під Дебальцевим, і це підтверджують представники супротивника та міжнародні спостерігачі — вони періодично спілкуються з родинами по телефону.

Звичайно, у зв'язку з дебальцівською історією виникає багато інших запитань. Наприклад, чому в зоні АТО перебувало лише 35 тис. військовослужбовців, а чисельність Збройних сил України на той час була у п'ятеро більшою? Чим займаються всі ті люди й чому переважна частина з них, так і не «понохавши пороху», дістала статус учасників бойових дій? Чому солдатів, які вийшли з Дебальцевого, не змогли гідно зустріти, обігріти й нагодувати? Але це вже тема інших статей. ■

Два роки потому. Пряма мова ветеранів

Андрій Голуб

Військові, які вирвалися з оточення на Дебальцівському плацдармі, розповіли про те, що з ними відбулося за два роки, та про сприймання тих подій

Олександр Данилюк,

у 2015-му хірург медроти 128-ї бригади ЗСУ; нині відповідає за координацію та організацію меддопомоги на фронті в МОЗ, хірург:

За два роки після Дебальцевого у військах створено стабілізаційні бригади. Хірурги вже не сидять в окопах і на блокпостах, як це було в наш час. Що ж до особистого, то після служби в армії я повернувся до мирного життя, оперував у тій самій лікарні, що й до війни. Паралельно викладав один семестр в університеті, куди мене запросили. Сприймання фронтних подій за

два роки не змінилося. Що бачив і відчував тоді, те й зараз. Про це я написав в автобіографічній книжці «Дебальцеве. Втомлені бояться», яка вже цього місяця має надійти у продаж.

Говорячи про загальний перебіг операції та її наслідки, розділяймо питання оточення й виходу з нього. Власне, вважаю його успішним, бо абсолютною більшістю ми вийшли. Стратегічною помилкою було те, що оточення допустили. Це перший із найгрубших прорахунків. Другий — укладаючи мінські домовленості, перемир'я призначили тільки на 15 лютого, хоча підписали їх 12-го. Тобто санкціоновано дозволили ще три дні нас атакувати.

Насправді 15-го теж нічого не припинилося, ми всі знаємо, що жодних результатів це не дало. Але дуже вдарило по нашому бойовому духу. Ми зрозуміли, що до 15-го числа нас просто колошатитимуть. Поранених не евакуйовують, їх оперують в окопі, кожна спроба евакуації закінчується втрацями. Від однієї п'ятої частини до третини всіх поранених були розстріляні ворогом під час спроб прориву. Хто це допустив і чому так сталося, не знаю. Я не військовий і не страгет, щоб оцінювати. Найгірше те, що це було допущено, бо всі знали, у якому ми апендиксі та як його легко взяти. Звичайні солдати мені й до того казали, що події можуть розгорнутися саме так, але я був упевнений, що після Іловайська та двох аеропортів нової помилки вже не припустяться. Але сталося навпаки. Через це ми зазнали великих утрат. І ще такий момент: коли вже танки заблокували нам дорогу життя, чому не підняли авіацію чи ще чимось важким не накрили й не розчистили ту дорогу? Ми постійно цим питанням переймалися і не розуміли чому. Чому саме так? Чому сидимо в окопі, оперуємо там-таки й немає більше чим допомогу пораненим надати?

Володимир Войцехов,

у 2015-му кулеметник 128-ї бригади ЗСУ; нині майстер із проведення ремонтів:

Проживаю там, де й до війни: у Дунаївцях Хмельницької області. Найнеприємніше за ці два роки, що вона триває, — що хлопці й надалі гинуть. Як на мене, керівництво нашої держави зовсім не бажає закінчення цієї війни.

Нині проходжу курс лікування. Повернувшись із армії, тимчасово не працював, стояв на обліку на біржі праці. За моїм спостереженням, вій-

ськовослужбовцям — учасникам АТО важко влаштуватися на роботу. Зараз шукаю постійне місце, намагаюся повернутись у стару колію, займаюся ремонтами. Поки мене не було, багато чого змінилося. Ніхто не чекає, поки ти повернешся з війни і зробиш те, чого не встиг. Плануємо з дружиною стати батьками. Інколи пишу вірші, зокрема і про події війни, часом публікую в інтернеті.

Від держави жодної серйозної допомоги не отримував, хоч обіцяли багато. Якись гроші дають до Дня ЗСУ, але, як на мене, це не допомога, а знущання. На жаль, ховаємо побратимів, які йдуть зовсім молоді. По можливості зустрічаємося з хлопцями. Живемо. Так, як раніше, вже ніколи не буде, занадто багатьох ми втратили.

Після повернення ставлення до тих подій на фронті не змінилося, але змінилося до середовища, яке тут. Маю на увазі на неокупованій Україні, яку війна не зачіпає. Багатьом людям усі речі, пов'язані з війною, «паралельні». Вони, як і раніше, живуть своїм життям, нарікаючи, що їх «дістала війна». Інколи просто гидко від цього й хочеться сказати їм кілька слів. Що ж до подій на Дебальцівському плацдармі, то на деякі речі дивишся трохи інакше. Деякі хлопці не повернулися, й інколи думаєш: якби в певний момент зробив інакше, може, і наслідки були б іншими. Деколи картаєш себе за те, що ти повернувся, а хтось ні.

Коли мова про хід операції та наслідки, то я не експерт у військовій справі, щоб судити, як загалом можна було змінити перебіг подій. Однак якби не дозволили сепарам зайняти вершину (йдеться про селище Логвинове. — Ред.), то їм не було б нас так легко обстрілювати. Наші керівники до останнього казали: «Кільця немає, кільця немає. Нормально все», а дорогу на той час уже перекрили, і ми чудово розуміли, що кільце замкнене, що доведеться виходити під вогнем.

Андрій Брикнер,

у 2015-му начальник служби ПММ у 40-му окремому мотопіхотному батальйоні ЗСУ;
нині приватний підприємець:

Маю ту саму роботу, що й до мобілізації: займаюся вантажними перевезеннями. У мене своя машина, тож працюю сам на себе. Військовослужбовцем став під час третьої хвили, а звільнився 20 вересня 2015 року.

Після демобілізації мав неприємний інцидент із податковою. Відділ, який збирає ЄСВ (єдиний соціальний внесок. — **Ред.**), через виконавчу службу наклав на мене стягнення. Заборгованість з'явилася після того, як мене призвали до лав ЗСУ. У телефонних розмовах не раз повідомляв податківцям, що я в армії. Моя сестра ще в серпні 2014-го надала їм відповідну довідку. І стосовно податків до мене за рік перебування в Збройних силах запитань не було, за винятком того інциденту. Після демобілізації я погасив заборгованість, але виконавча служба влітку 2016-го зателефонувала й поставила до відома, що, попри моє погашення боргу, я винен ще 214 грн саме їй. А 24 серпня, коли ми з бойовими товаришами їхали в Дніпро на урочистості, на посту ДПС на півдорозі спрацю-

вала система «Рубіж». Виявилось, що весь мій транспорт під арештом, легкову машину забрали на штрафмайданчик. Отримати я її міг, лише привізши папери з виконавчої служби.

На наше щастя, Ікагус із іншими хлопцями їхав позаду, й один бойовий товариш, якому того дня мали вручити нагороду, пересів зі своїми дітьми на нього, а ми зі ще одним офіцером повернулися до Кривого Рогу маршрутною. Свято для нас закінчилося. Тому я нічого не очікую від держави, нехай лише вона не заважає і виконує належно свої обов'язки. Щодо сприйняття подій Дебальцевого не змінилося нічого. Те, що я тоді почув і побачив, так усе й лишилося. А про хід самої операції... Я ж дивлюся «знизу», а не «згори». Мені здається, що можна було змінити і процес, і наслідки. Припустилися багатьох помилок, які вчасно не виправляли.

По-перше, не зрозуміло, чому так легко віддали Логвинове. По-друге, нині мій батальйон намагаються звинуватити у здачі в полон. Однак не пояснюють чимало інших речей. Наприклад, 10 лютого від Чорнухиного відійшли САУ й між цим селищем та нашим опорним пунктом «Мойша» з'явилася дірка, що залишалась аж до 17 лютого. З нею ніхто нічого не робив, і багато ворогів проникли в Дебальцеве.

Про це писав, зокрема, Ігор Лук'янов, який був коригувальником 25-го батальйону тероборони. Він і 128-й бригаді давав координати, і нам допомагав. Коли ж 17 лютого два наші опорні пункти здались у полон, то Генштаб їх мало не зрадниками оголосив.

Олександр Тарасюк,

у 2015-му навідник-оператор БМП-2 у 128-й бригаді ЗСУ;
нині проходить курс лікування:

Уже два роки лікуюся. Дістав психологічну реабілітацію в Угорщині. Ми їздили туди в межах волонтерського проекту «Зігрий душу». На сьогодні ще тимчасово не працюю, саме через лікування.

Ставлення до подій у Дебальцевому, звісно, не змінилося. Якби навіть знав, чим усе закінчиться, все одно пішов би в армію. І сьогодні ще раз пішов би.

Загальний хід подій та наслідки операції можна було змінити. На моє переконання, потрібно було не тільки тримати оборону, а й іти в наступ. Усі знали й розуміли, що в тому рукаві ми довго не протримаємося: рано чи пізно мало статися те, що сталося. Якщо говорити про сам вихід із Дебальцевого, то він був потрібен. Завдяки тому, що ми вийшли, втрати були меншими. Якби ми ще на кілька днів там залишилися, то вже ніхто звідти не врятувався б.

Руслан Палаш,

у 2015-му гранатометник у 128-й бригаді ЗСУ;
нині комплектувальник товарів:

Сам я з Хмельницької області. До війни працював у сусідньому селищі. Після демобілізації рік постояв на біржі праці. Тепер улаштувався комплектувальником товарів під Києвом. Метод вахтовий: два тижні на роботі, два вдома. Стараюся залишитися в Україні. Нині важкі часи й багато хто вирушає працювати за кордон, але хочеться бути на Батьківщині. Ще маю хобі: пишу історико-краєзнавчі статті.

Якщо казати про допомогу, то мені телефонували, пропонували виїхати на відпочинок, але я відмовився. Від держави надходить щорічна одноразова допомога — близько 900 грн.

А про сприйняття подій у Дебальцевому? Думками я залишився там. Таке з пам'яті вже не стирається. Що ж до оцінки загального ходу операції, то вважаю, що слід було розширити плацдарм та укріпити його. Може, тоді все відбулося б інакше.

Лялька-мотанка à la française

Алла Лазарева, Париж

Відсутність чіткої програми дає змогу Емманюелю Макрону подобатися дуже різним категоріям виборців

Медіа-продукт миттєвої рентабельності. Так у французьких експертних колах називають Емманюеля Макрона, якого нерідко порівнюють із Бараком Обамою

Кандидат на посаду президента Франції Емманюель Макрон проголошує: «Я не правий і не лівий». Часом він формулює цю саму думку трохи інакше: «Я правий і лівий водночас». Наймолодший із прохідних кандидатів у президенти робить усе, аби видаватися «новим обличчям» у політиці та згуртувати довкола себе і правих, і лівих, і тих, хто поза ідеологією. Вік, виправна англійська, нетипова політична кар'єра та політтехнологи допомагають йому досягати мети. Соціологічне опитування Elabe на замовлення часопису Les Echos обіцяє кандидату 22–23% у першому турі, а в другому прогнозує перемогу над Марін Ле Пен. Чи можна вважати, що наступного президента визначено? Зовсім ні. Емманюель Макрон є такою грамотною відповіддю на суспільні очікування та фобії, що виникають правомірні сумніви: який відсоток у тому, що ми бачимо та чуємо, від сфабрикованого комунікаційного продукту, а який від реальної особистості? Що він насправді думає, а що йому підказали консультанти? Знайти відповіді тим більше непросто, тому що Макрон досі не оприлюднив своєї президентської програми.

«Почекайте до останнього тижня лютого!»—обіцяє він усім тим, хто цікавиться програмою. «Тримає інтригу, наче в театрі»,— зауважує Катрін, яка з перших днів виборчої кампанії прискіпливо шукає, кого б підтримати в першому турі. Жінка відповідально ставиться до свого громадянського обов'язку й вважає, що «перший тур—це конкуренція програм, а другий—відсів небажаного». Але програма Макрона ще в процесі уточнення. «Його політтехнологи копіюють кампанію Барака Обами,— зауважує Катрін.— Ніби привабливий політик: молодий, енергійний, успішний, освічений... Але щось у ньому є шгучне, щось насторожує». Три роки тому ніхто у Франції не знав і не чув, хто такий Емманюель Макрон. Офіційна

біографія повідомляє, що він навчався в престижній Національній школі адміністрації (ENA)—на фабриці французьких політичних еліт, має диплом паризького Інституту політичних досліджень, певний час працював на держслужбі інспектором фінансів, потім у приватному секторі, у банку Ротшильдів. Вдала операція з купівлею корпорацією Nestlé філіалу Pfizer зробила з Макрона мільйонера. Він був членом Соціалістичної партії в 2006–2009 роках, міністром економіки у Франсуа Олланда, але, щойно президент-соціаліст почав стрімко втрачати популярність, вчасно вийшов із його команди, уникнувши іміджевого негативу уряду. За Макроном, на відміну від Марін Ле Пен та Франсуа Фійона, які також мають високі шанси потрапити в другий тур, не стоїть політична партія. Він спирається на рух «Вперед!» (En marche!), що був створений менш як рік тому. «Партії, розподіл на ліву та праву—це все питання колишнього світу,— пояснює Макрон.— Ми належимо до світу майбутнього». Формула лунає ефектно, але не дає права на державне фінансування під час президентської кампанії.

Отже, всі фонди в Макрона приватні. Від кого саме? Кандидат не бажає прояснити це, чим породжує чутки, підозри та невдоволення. «Чи немає часом за ним російських грошей?»—замислюється паризька українка з правом виборчого голосу у Франції.— Не може бути, щоб російяни не скористалися нагодою та не доклали коштів і в цей кошук!» Сумніви мають право на існування, бо Марін Ле Пен безпосередньо фінансується з російсько-чеського банку, а в бік Фійона лунають підозри щодо завищених гонорарів за конференції на території Росії. Інформація не доведена і не спростована, проте московьфільство кандидата від «Республіканців» очевидне. За гроші чи за покликом серця він затято підтримує Москву що в Сирії, що в прагненні позбутися санкцій, у сухому залишку в проекції на українські інтереси це не так і важливо. Позиція Фійона стосовно РФ чітка. А от Макрон мовчить, таким чином даючи змогу всім, хто любить мріяти, побачити в ньому саме того, кого хотілося б. Політолог, викладач геополітики Александр Мельник вважає Макрона прихильним до України кандидатом. Але висловлювань самого лідера руху «Вперед!» щодо війни в Україні, перспектив співпраці Києва з ЄС та НАТО знайти не вдалося. Натомість є кілька публікацій світової преси про візит Емманюеля Макрона до Москви ще в статусі міністра економіки. Тоді він чітко висловився за швидке зняття санкцій. Отже, будьмо обережними. Не факт, що прокремлівській позиції Ле Пен та Фійона Макрон протиставить відкриту підтримку України. Міжнародна політика взагалі не входить до переліку лакмусових тем цих президентських виборів. Буде добре, якщо Макрон виявить себе достатньо незалежним, не позбавленим почуття справедливості політиком. І якщо справді потрапить до Єлісейського палацу, на місці розбереться, без підказки лобістів Кремля, як саме йому визначитися

щодо українського питання. Отакий реалістичний максимум. Оскільки скандал із фіктивним наймом дітей та дружини Фійона набирає обертів, шанси Макрона щодо збільшуються.

«Макрон — щасливчик, якому часто таланить, — вважає французький колега, що спеціалізується на внутрішніх політичних темах. — Хто б міг спрогнозувати ще місяць тому Пенелопейт? Розчаровані ним республіканці, швидше за все, підтримають колишнього банкіра та ліберала Макрона. Є інформація, що половина з тих, хто орієнтувався на Саркозі, піде за Макроном, який час від часу вміло наголошує, наскільки шанує пам'ять генерала де Голля. І водночас Макрон любить згадати, що у своєму політичному становленні «багато взяв із досвіду соціаліста Франсуа Міттерана». Така політична еkleктика не випадкова. Формула «Третього шляху» надійна та приваблива, бо здатна згуртувати під спільними знаменами, бодай на якийсь час, дуже різних людей. А розчарованих у політичному істеблішменті справді багато». У близькому оточенні Макрона помітні постаті з обох таборів. За лідера «Вперед!» агітує «френч доктор» Бернар Кушнер, який був міністром і в соціаліста Жоспена, і в правого Саркозі, його просуває засновник і перший голова Європейського банку з реконструкції та розвитку Жак Атталі та крайній лівий лідер Республіканського руху громадян Жан-П'єр Шевенман... Аналітики позиціонують Макрона соціал-лібералом або соціал-демократом. На міжнародному рівні його порівнюють за поглядами з Тоні Блером та Біллом Клінтоном. Кандидат свідомо змішує у своєму виборчому флакони обидві доктрини, доводячи, наприклад, що «лібералізм — це спільна цінність лівих і правих, бо він ґрунтується на довірі до людини». Емманюель Макрон проголошує: «Справжня відмінність

сьогодні виявляється між прогресистами та консерваторами», себто між тими, хто бажає змін, і тими, хто їм опирається. Часом вдається до дещо ексцентричних заяв, приміром, шкодуючи, що французька політична система позбулася королів, які могли б відігравати роль арбітрів нації. Напевне, єдине, у чому Макрон чіткий і зрозумілий, то це в ставленні до Європейського Союзу. Він не раз висловлювався за зміцнення та розвиток згаданої міжнародної формації, не скупиться на компліменти Ангелі Меркель. Щоправда, уникає висловлювань щодо подальшого розширення ЄС та про очевидні відцентрові тенденції, що набирають сили в кількох державах Союзу. «Макрон — медіа-продукт високої миттєвої рентабельності, що має хороші маркетингові диспозиції, дуже цінна для продавця інформації, — вважає журналіст Режис Майот. — Його доречно порівняти з випробувачем кремів у секс-шопі Ватикану».

Чи зуміє Макрон зібрати під свої знамена радикалів та центристів, голлістів та екологів? Маємо три місяці, аби дізнатися відповідь. Об'єктивно на цього кандидата працюють відразу до «Національного фронту», втрома від не дуже результативних соціалістів при владі, розбрат у лавах лівих та фінансові скандали довкола кандидата від правих. «Макрон зробив мало помилок, це рідкість для початківців», — підмітив часопис Libération. Мовчання — золото. Макрон, неначе лялька-мотанка, дозволяє кожному виборцеві побачити у своїй особі те обличчя, якого бракує на політичній шахівниці. Нинішній успіх кандидата — це вже доказ того, наскільки високим є суспільний попит на оновлення еліт і якими ефективними можуть показати себе політичні технології, в яких до дрібниць прораховані слова та паузи. ■

ЕСПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О **20:00**

Негаразди акціонерної демократії

Бізнес бере курс на корпоративну автократію

За даними Freedom House, демократія втрачає позиції в цілому світі. Лише 45% країн вважаються сьогодні вільними, і їхня кількість зменшується. Зникає свобода й у світі бізнесу. Концепцію, згідно з якою компаніями можуть управляти різні акціонери за принципом «одна акція — один голос», дедалі частіше вважають чимось надмірним, а то й небезпечним. Погляньмо на перше публічне розміщення (IPO) компанії Snap. Вона планує залучити \$3–4 млрд і домогтися оцінки своєї вартості на рівні \$20–25 млрд. Виставлені на продаж цінні папери не доповнюються правом голосу, тож уся влада залишиться у співзасновників компанії Евана Спігела й Боббі Мерфі. Перше розміщення Snap нагадує IPO китайського Alibaba. Останній увійшов до лістингу на Нью-Йоркській фондовій біржі 2014 року, ним через законні механізми управляє непрозоре партнерство із Кайманових Островів. Рядові акціонери Alibaba пасивні й бездіяльні.

Оптимісти можуть відмахнутися, мовляв, ці два IPO не пов'язані між собою. Але вони демонструють тенденцію до автократії. Вісім із двадцятки найдорожчих компаній світу не управляються зовнішніми акціонерами. Статистика свідчить, що бізнес, на який припадає близько 30% сукупної вартості світових фондових ринків, управляється недемократично, тому що право голосу в ньому обмежується, а фактичний контроль здійснюють основні акціонери або тому, що його акції належать до фондів, які дотримуються пасивної стратегії управління активами, а отже, мають небагато стимулів, щоб голосувати. Ентузіасти корпоративного управління, особливо в Америці, часто наголошують на тому, що сьогодні директори менше контролюють бізнес через махінації з законом. Ці плоси перебиваються трьома масштабнішими тенденціями. Перша тенденція — технологічні фірми можуть диктувати умови зацікавленим ними інвесторам. Молоді, без особливої потреби в зовнішньому капіталі, багато з них досягли повноліття в період загалом слабкого зростання бізнесу. Google стала публічною компанією, з подвійною структурою голосування в 2004-му. Останню створили для того, щоб у сторонніх інвесторів було «менше можливості впливати на стратегічні рішення». Facebook зареєструвався на біржі 2012 року зі схожою структурою, а в 2016-му заявив, що випустить нові акції без права голосу. Друга тенденція — спостерігається відхід від моделі багатосторонньої власності у країнах, що розвиваються, де зазвичай 60% акцій перебуває в руках членів родини або держави, тоді як до світової фінансової кризи цей показник становив 50% (за даними МВФ). На початку 2000-х колишній керівник Goldman Sachs Генк Полсон допомагав організувати приватизацію багатьох підприємств у Китаї. «Китайці не могли відмовитися від контролю», — згадує він у мемуарах. Полсон сподівався, що зрештою держава відступить на другий план, але цього не сталося. Інші економіки, що розвиваються, зокрема бразильська та російська, копіювали китайську стратегію часткової приватизації.

Третя тенденція — апатія акціонерів, зумовлена повою індексних фондів, які за невеликі комісійні відсте-

жують ринок. Пасивні фонди пропонують добрі умови для заощаджень, але в них мінімальна маржа заробітку на капіталі, тож вони не мають ані змоги, ані ресурсів стежити за справами численних компаній. У таких фондів нині 13% американського фондового ринку (у 2013-му було 9%), і портфелі їхні швидко зростають.

Багатьох занепад акціонерної демократії не турбує. Зрештою, як кажуть вони, інвестори володіють чималою кількістю інших цінних паперів: облігацій, опціонів, свопів і купонів, які не мають права голосу, але це, схоже, нікого не хвилює. У компаніях під ефективним управлінням (наприклад, Berkshire) акції з різними правами голосу торгуються за схожими цінами, тобто ці права не мають особливо великої вартості. Деякі менеджери навіть заявляють, що звуження акціонерної демократії — явище позитивне, тому що голосують люди короткозорі. Торік засновник Facebook Марк Цукерберг підкреслює, що при звичайній структурі його компанію довелось би продати Yahoo ще у 2006 році.

Не обов'язково бути мільярдером, аби побачити в цій логіці недоліки. Економіці безхребетні акціонери шкодять. У Китаї та Японії компанії розміщують капітал неякісно через те, що не підвітні зовнішнім власникам. Вони отримують 8–9% рентабельності. Проведене у 2016 році інвестиційним банком Sanford C. Bernstein дослідження привернуло до себе увагу Волл-Стрит, бо назвало пасивне інвестування «безмовною дорогою до кріпацтва». Без активних власників, вважають автори дослідження, капіталізм може розвалитися.

На рівні фірм право голосу має вирішальне значення під час поглинання або коли погіршуються фінансові показники. У медіа-компанії з двома категоріями акцій Viacom, якій у часи свого розквіту належало MTV, але яка останній десяток років переживає застій, сторонні інвестори безпорадні. Право контролю належить 93-річному патріархові Самнеру Редстону, в чийх руках зосереджено 80% голосів, але лише 10% акцій. Yahoo (колись така сама приваблива, як Snap) також збилася зі шляху. Але, позаяк вона має лише один клас акцій, змогли втрутитися зовнішні інвестори, які, скориставшись правом голосу, змусили компанію розділитися на частини й повернути гроші власникам.

Частково ця система, можливо, здатна до самокорекції. Деякі пасивні менеджери, як-от BlackRock, активніше беруть участь у діяльності компаній. Якщо індексні фонди стануть надто потужними, ціни акцій спотворюватимуться, а це відкріє можливості для активних менеджерів. Якщо акції без права голосу продаватимуться за роздутими цінами, їхні власники зрештою прогорять і не купуватимуть їх знову. А якщо модні молоді компанії не досягатимуть запланованих показників, їм доведеться залучати більше грошей на гірших умовах. Але в підсумку акціонерна демократія залежить від того, чи забезпечать інвестори собі право голосу в обмін на капітал, який вкладають у ризиковий бізнес. Якщо їм буде все одно, вона занепадатиме й надалі. Є над чим задуматися фондовим менеджерам, поки вони стоять у черзі за акціями Snap. ■

20–26 лютого чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 20 лютого, 18:30** — Оксана Забужко читає Лесині листи. Спільно з видавництвом «Комора».
- 21 лютого, 18:30** — читацький клуб «ЛітАкценту»: «Не відпуская мене» Кадзуо Ішігуро.
- 22 лютого, 18:30** — презентація книжки «Розмови Ізи Хруслінської з Йосифом Зісельцом». Учасники: Леонід Фінберг, Йосиф Зісельс, Іза Хруслінська. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».
- 23 лютого, 18:30** — до Дня рідної мови: лекція Олександра Пономарева «Мовна норма: залізні лещата чи рамка для гри?».
- 24 лютого, 18:00** — презентація книжки Люцини Хворост «А скажіть, будь ласка...». Спільно з видавництвом «Ярославів Вал». Модерує Михайло Слабошпицький.
- 25 лютого, 12:00** — дитяча субота для дітей 7–12 років із театральною майстернею «Птаха». Поетичні пригоди з музикою та створення тривимірної віршованої книжки.
- 25 лютого, 18:00** — публічна лекція журналіста й історика Вахтанга Кіпіані «Українська Канадіана. Від галицьких і буковинських піонерів до... Христі Фріланд». За участю посла України в Канаді Романа Ващука. Спільно з Посольством Канади в Україні, інтернет-виданням «Історична правда» та видавництвом «Дуліби».

Київ (вул. Велика Васильківська, 63а):

- 21 лютого, 18:30** — презентація книжки Ірини Жураківської «По той бік війни». Спільно з видавництвом 21. Модерує Анастасія Герасимова.

Львів (просп. Свободи, 7):

- 20 лютого, 18:30** — зустріч ініціативи «5 ревію»: обговорення бізнес-книжок.
- 21 лютого, 18:30** — «Мова, що об'єднує»: розмова з іноземцями-львів'янами, які обрали українську: Чад Зоратлі (Греція), Вікторія Маліцька (Польща) та П'єр-Ів Тесьє (Франція). Модерує Галина Сафроньєва.
- 22 лютого, 18:30** — презентація пізнавальної настільної гри «Мандрівка Україною». Модерує Юрко Смертига.
- 23 лютого, 18:30** — презентація книжки Ірини Жураківської «По той бік війни». Спільно з видавництвом 21. Модерує Галина Сафроньєва.
- 25 лютого, 18:30** — презентація книжки Володимира Арєнєва «Місто тисячі дверей». Спільно з видавництвом «Віват». Модерує Галина Крук.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

- 21 лютого, 18:30** — презентація книжки Володимира Тилішца «1930. У.С.Р.П. Повстання: науково-популярні нариси». Спільно з видавництвом «Смолоסקип».
- 22 лютого, 18:30** — презентація поетичної збірки Павла Коробчука «Хвоя». Спільно з видавництвом Старого Лева.
- 23 лютого, 18:30** — лекція Олега Самойленка «Як бюджетно мандрувати світом?».
- 25 лютого, 12:00** — дитяча субота для дітей віком 6+. Майстер-клас із петриківського розпису.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

- 21 лютого, 18:00** — розмова з Ларисою Семенко «Таємниці життя і смерті Миколи Леонтовича». Спільно з Вінницьким історичним товариством. Модерує Олександр Федоришен.
- 22 лютого, 18:00** — презентація роману Олега Шинкаренка «Перші українські роботи». Спільно з видавництвом «Люта справа». Модерує Сергій Рибницький.
- 24 лютого, 18:00** — Нон-фікшн.иа. Розмова з директоркою Інституту розвитку міст Аліною Дяченко на тему «Чим живуть міста?». Спільно з медіатекою 5BKS.
- 25 лютого, 13:00** — дитяча субота. Майстер-клас художниці Мар'яни Дерлиці для дітей 7–14 років «Лесина весна».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

- 23 лютого, 18:00** — презентація роману Наталі Гурницької «Мелодія кави в тональності сподівання». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».
- 25 лютого, 14:00** — дитяча субота для дітей 5–10 років: майстер-клас із виготовлення весняного дерева.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

- 22 лютого, 17:00** — до річниці від дня народження Лесі Українки: лекція упорядниці книжки «Леся Українка. Листи 1876–1897» Валентини Прокіп із презентацією видання.
- 23 лютого, 18:30** — презентація книжок-картинок Оксани Були «Зубр шукає гніздо» і «Ведмідь не хоче спати». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Ганна Луцук.
- 24 лютого, 18:30** — презентація книжки Ірини Жураківської «По той бік війни». Спільно з видавництвом 21. Модерує Ганна Луцук.
- 25 лютого, 14:00** — дитяча субота для дітей віком від 5 років: «глиняний» майстер-клас із Сержем Столяруком. Плата за матеріали — 20 грн.
- 25 лютого, 17:00** — презентація книжки Олександра Клименка «Про дерева і левітацію». Спільно з літературною агенцією Discursus і театром «Гармидер». Модерує Ольга Ляснюк.

Рівне (вул. Короленка, 2):

- 24 лютого, 18:00** — розмова зі Світланою Кочергою, багаторічною директоркою Музею Лесі Українки в Ялті, на тему «Українська культура у Криму: як було, як є, чого чекати». Модерує Анастасія Левкова.
- 25 лютого, 12:00** — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Робберхта Тьєррі «Про вовка, який випав з книжки» та майстер-клас із створення малюнка-колажу.
- 25 лютого, 14:00** — дитяча субота для дітей 8–14 років. Читання книжки Джоан Ролінг «Фантастичні звірі і де їх шукати» та майстер-клас: створення тематичної прикраси інтер'єру дитячої кімнати.
- 26 лютого, 18:30** — зустріч книжкового клубу «Маленька рівненська книгарня» #4: обговорення книжок Денієла Кіза «Таємничі історія Біллі Міллігана», Джона Бакена «Тридцять дев'ять сходін» та Айзека Азімова «Фак».

Суми (вул. Соборна, 44):

- 23 лютого, 18:30** — презентація книжки Володимира Тилішца «1930. У.С.Р.П. Повстання». Спільно з видавництвом «Смолоסקип». Модерує Олександр Вовк.
- 24 лютого, 18:30** — презентація поетичної збірки Павла Коробчука «Хвоя». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Владислав Івченко.
- 25 лютого, 12:00** — дитяча субота для дітей 9–13 років: знайомство з пригодницькою книжкою Альфреда Шклярського про захопливі пригоди юного мандрівника Томека Вільмовського «Томек на стежці війни» (видавництво «Астролябія»).

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 24 лютого, 18:00** — презентація книжки Дениса Мандзюка «Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині 1909–1944». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Юрій Матевощук.

Харків (вул. Сумська, 3):

- 22 лютого, 18:30** — презентація книжки Володимира Тилішца «1930. У.С.Р.П. Повстання: науково-популярні нариси». Спільно з видавництвом «Смолоסקип».
- 23 лютого, 18:30** — презентація поетичної збірки Павла Коробчука «Хвоя». Спільно з видавництвом Старого Лева.
- 24 лютого, 17:00** — лекція-дискусія «Михайль Семенко. Футуризм в Україні» в межах літературного тижня «Політ». Спільно з ФРІ (Фундація Регіональних Ініціатив).
- 25 лютого, 17:00** — розмова на тему «Books. Do We Really Need Them?» («Книжки. Чи справді вони нам потрібні?»). Спільно з проектом WAU (World Around Us). Англійською мовою без перекладу.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

- 21 лютого, 18:30** — лекція Юрія Даценка до Дня рідної мови «Феномен української мови».
- 25 лютого, 12:00** — дитяча субота для дітей віком 4–8 років. Розмови про народні обряди та звичаї, вивчення забавлянок і веснянок.

Інформаційний партнер

Тиждень

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Виклик винятковості

Раніше інтернет-компанії користувались особливим правовим і регуляторним режимом. Тепер їхній імунітет під загрозою

Google, Facebook та інші онлайн-велетні люблять позиціонувати свій стрімкий розвиток як результат геніальності засновників. Інші стверджують, що їхній успіх є радше наслідком збігу вдалого моменту й «мережевого ефекту». Це економічні фактори, завдяки яким велике підприємництво розростається ще дужче. Але часто забувають про третю причину триумфу техбізнесу: з погляду регулювання та закону онлайн-платформи США й певною мірою Європи жили в паралельному світі. Якщо казати стисло, законодавство не накладає на них відповідальності ані за дії їхніх користувачів, ані за шкоду, якої їхні послуги можуть завдати в реальному світі.

Нині, однак, стає дедалі очевидніше, що доба цифрової винятковості не може тривати вічно. Уряди й суди вже відскубують по шматочку автономності інтернет-компаній, а громадська думка підштовхує їх до ефективнішого самоконтролю. І що більшого розмаху набуває ця активність, то більше перспектив продовження, а то й пришвидшення такої тенденції.

Коли інтернет виявився у середині 1990-х у масовому користуванні, онлайн-компанії боялися, що їх притягуватимуть до відповідальності, якщо їхні послуги буде використано для якихось незаконних дій, як-от крадіжки контенту чи наклепи. Яскраво це проявилось у випадку, що трапився 1995 року, коли інвестиційна компанія подала до суду на один із перших онлайн-сервісів Prodigy: на його форумі її очорнили. Пізніше позов відкликали, але затребували відшкодування \$200 млн збитків.

Щоб уберегти компанії від потенційно руйнівних позовів, а також свободу слова в інтернеті, 1996

року Конгрес США доповнив новим розділом Акт про порядність у спілкуванні. Доти цей закон більше стосувався скандальнішої теми непристойних матеріалів у мережі. Той розділ (№ 230) дав імунітет інтернет-компаніям від правопорушень, учинених через їхні сервіси. Невдовзі подібну безпечну гавань через директиву про електронну торгівлю 2000 року забезпечив ЄС.

Усе це, за словами Анупама Чандера з Каліфорнійського університету в Девісі, можна трактувати як опосередковану субсидію новонародженій індустрії. Онлайн-компанії не підпадають під регулювання, що діє для бізнесу, котрий працює не в інтернеті, як писав експерт у дослідженні 2013 року. Подібним чином американські суди XIX століття привілювали залізничні та інші підприємства, обмежуючи їхню відповідальність за шкоду, якої вони могли завдавати через дефекти в техніці.

Імунітет для онлайн-фірм не діяв у кількох випадках. Один із них, поза сумнівом, стосувався незаконного контенту на кшталт дитячої порнографії. У результаті лобювання кіностудіями та рекординговими лейблами до винятків потрапив також матеріал, захищений авторським правом. У 1998 році Конгрес ухвалив, окрім того, Акт про авторські права у цифрову епоху, який вимагає, аби онлайн-компанії знімали контент, що суперечить йому, тількино надходить повідомлення про наявність такого контенту. У Європі діють схожі правила.

Обмеження відповідальності в інтернеті мало на меті захистити сайти із цифровим контентом. Але згодом воно поширилось і на платформи, що пропонують сервіси. Airbnb, де користувачі можуть винаймати або здавати житло, довгий час наполягав на тому, що не відповідає за дії господарів та гостей. Сервіс таксі Uber стверджує, що є просто технологічною компанією, тож йому не треба дотримуватися численних детально прописаних норм, які застосовуються до традиційного транспортного бізнесу (той, наприклад, повинен ретельніше перевіряти на предмет безпеки водіїв, ніж це робить Uber). Відтак у своїх положеннях про послуги такі платформи від будь-якої відповідальності відхрещуються.

Якщо нині бачимо зворотну тенденцію, то це через поєднання кількох чинників. Один із них — розмір платформ сервісів: вони вже не є незміцнілими стартапами. 2,3 млн кімнат на Airbnb — це більше, ніж у трьох лідерів серед готельних мереж Hilton, Marriott та InterContinental укупі. Старожили вимагають, щоб онлайн-конкуренти дотримувалися тих самих правил, які обмежують усіх інших.

Airbnb закидають, що через нього зменшується пропозиція доступного житла у великих містах. Uber критикують за посилення проблем із заторами та ослаблення систем громадського транспорту, бо він переманює пасажирів. Facebook і Twitter зви-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

нувачують у тому, що вони служили інструментами поширення фейкових новин під час виборів у США. А ще ці сервіси стали улюбленими майданчиками для агресивної критики і тролів.

Що помітнішими стають ці «негативні зовнішні ефекти», то більше чути закликів від громадськості до регуляторів і до самих платформ щось із цим робити. Ілюстративним прикладом тут слугує Facebook. Після перемоги Дональда Трампа соцмережу активно критикували за те, що Адміністрація не зробила достатньо, аби обмежити поширення фейкових новин. У Німеччині багато хто переживає, що вони (особливо російські кампанії дезінформації) можуть вплинути на федеральні вибори у вересні.

Дедалі складніше стає наполягати на тому, що платформи «нейтральні», як телекомунікаційні мережі. Ключовий аргумент у звільненні їх від відповідальності: вони не втручаються в те, який показується контент. Але вже починають нагадувати регуляторів, а тому ще дивніше, що й досі діють поза законом. Алгоритми Facebook визначають, що користувачі бачать у новинних стрічках. ПЗ Uber вирішує, скільки клієнти платять водіям. Окрім того, стає легше контролювати ці платформи через технології штучного розуму, які розпізнають і передбачають моделі поганої поведінки користувачів.

З огляду на пристрасть Європи до регулювання й той факт, що більшість великих платформ базуються в Америці, природно, що саме європейські органи першими почали робити кроки до їх стримування. Важливою зміною стало рішення Суду ЄС 2014 року про встановлення «права бути забути».

Воно змушує пошуковики перестати прив'язувати інформацію до певної людини, коли встановлюється, що ця інформація «неадекватна, неактуальна чи надлишкова», або коли ця персона попросила компанію забрати інформацію. Пізніше того самого року до суду звернувся по пояснення, чим є Uber: просто цифровим сервісом чи транспортною компанією. Якщо останньою, то чи треба їй дотримуватися правил, написаних для її «аналогових» конкурентів (через що в неї дуже зросли б видатки).

Європейська комісія торік запропонувала пла-

ТЕХІНДУСТРІЯ ЗХОТИЛА Б САМОРЕГУЛЮВАТИСЯ. В ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ Є НЕ ТІЛЬКИ ПОТУЖНІ СТИМУЛИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПОГАНИХ ГРАВЦІВ, А Й ЧИМАЛО ЯКІСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА САНКЦІЙ У ВІДПОВІДЬ

ни щодо регулювання платформ. Вона не змінюватиме директиви щодо е-торгівлі, але підготує їх до підписання «добровільного» кодексу поведінки, який зобов'язує активно й оперативно видаляти незаконну мову ненависті, як-от пропаганда расової дискримінації (замість того, щоб реагувати на скарги). Деякі країни ЄС думають над тим, щоб піти далі: німецький уряд може узаконити штраф до €500 тис. (\$534 тис.) для платформ на кшталт Facebook, якщо ті не зможуть видалити незаконний контент протягом 24 год.

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ВЕДУЧИЙ ІВАН ДОВГАЛЮК

ЛІКАРСЬКІ

ЩОЧЕТВЕРГА
21.30

ТАЄМНИЦІ

PHOTO: REUTERS

Тільки не чіпайте! У відповідь на критику ролі Facebook у поширенні фейкових новин під час виборів у США Марк Цукерберг оголосив, що соцмережа працюватиме над перевіркою інформації

Розділ 230 Акта про порядність у спілкуванні теж під тиском. Верховний суд США нещодавно відмовився поновлювати розгляд безуспішного позову проти американського сайта реклами з обмеженим доступом Vascrage, на якому є популярна секція для дорослих: сайт звинувачували в популяризації проституції з примусу. Але торік була «навала» негативних вердиктів за позовами стосовно розділу 230, каже Ерік Голдман із Правової школи Університету Санта-Кларі.

ЗАБАГАТО ГАЛАСУ

У травні суд дозволив розгляд позову проти мережі Model Mayhem, яка є платформою для моделей і фотографів: вона не попередила користувачів про те, що через сайт насильники знаходили своїх жертв. У червні суддя вирішив, що платформа для оглядів та відгуків Yelp не може оскаржити рішення суду про видалення наклепницького відгуку клієнта про юриста. Суди і правники не збираються скасовувати розділ 230, каже Дафні Келлер із Центру інтернету та суспільства у Стенфордській правничій школі, але навряд чи він затримається тут на десятиліття.

Платформи сервісів мають і нові обмеження в роботі. Наприкінці минулого року Uber завершив експеримент із безпілотними автомобілями в Сан-Франциско: доти компанія наражалася на опір влади. Крім того, вона фігурує у справах, що розглядаються в кількох країнах, про те, чи мають її водії вважатися повноцінними працівниками (у жовтні лондонський суд вирішив, що так, а це дає їм право на мінімальний оклад та оплачувану відпустку). Багато міст створюють нові правила або вимагають дотримання старих стосовно того, хто може винаймати квартири в них і на який час. Один із прикладів — жовтнєве рішення Нью-Йорка ухвалити закон про штраф до \$7,5 тис. для домовласників, чия реклама на Airbnb і подібних сайтах висить 30 днів і менше.

Технологічні компанії бояться того, що можуть накоїти регулятори. Представників платформ, котрі працюють із контентом, як вони стверджують, у короткостроковій перспективі найбільше непокоїть те, що від них почнуть наполегливо вимагати контролювати свої платформи, а це буде складно й витратно, до того ж може перетворити їх на цензорів. І всім їм лячно опинитися в такому самому зарекульованому середовищі, у якому перебували їхні попередники в добу до інтернету. Звідси острах, що вони стануть менш прибутковими або навіть що зруйнується модель їхнього бізнесу.

Техіндустрія, звісно, хотіла б саморегулюватися. В онлайн-платформ є не тільки потужні стимули для виявлення поганих гравців, а й чимало якісної інформації для їх ідентифікації та санкцій у відповідь, як стверджує Урс Гассер із Центру інтернету та суспільства Беркмана Кляйна при Гарвардському університеті. Однак саморегулювання має свої межі: платформам може бракувати стимулу, наприклад, боротися з надто активними домовласниками, що висять на сайтах короткий час, або обмежувати робочий день для водіїв.

Утім, вони активно намагаються продемонструвати готовність до цього. Кілька тижнів тому Марк Цукерберг відбивався від критики за висвітлення в соцмережі виборів: він оголосив, що компанія працюватиме зі спеціальними сайтами, аби перевіряти новини, і дозволить користувачам позначати фейкові історії. Uber, зі свого боку, нещодавно запустив веб-ресурс Movement, який ділиться його загальними даними про поїздки з агенціями, що планують міський простір: ті можуть бачити, наприклад, як на моделі дорожнього руху впливає бейсбольна гра.

Якщо регулюванню бути, то Нік Гроссман із Union Square Ventures (компанії, що інвестує в технології) хотів би, аби регулятори перейшли від концепції видачі дозволів до концепції, вибудованої на відповідальності: він називає її «Регулюванням другого покоління». У минулому, як каже фахівець, регуляторам «бракувало даних»: аби виконувати свою роботу, місцеві органи, наприклад, мусили активно вибирати, хто і що може робити, скажімо, видаючи ліцензії на водіння таксі. Нині такої інформації повно, вона доступна в режимі реального часу. Регулятори натомість можуть постійно перевіряти, чи дотримуються провайдери послуг певних стратегічних критеріїв.

Інтернет-активістам і компаніям може не подобатися той факт, що найкращі дні епохи цифрової винятковості майже позаду. Майкл Маснік, редактор сайта Techdirt, який пише про політику в індустрії технологій, непокоїться через обмеження свободи слова, а ще попереджає, що регулювання може гальмувати інновації. Правила обходяться малим фірмам непропорційно дорого. У Google є гроші, щоб найняти достатньо юристів, які займалися б обробкою запитів у межах «права бути забутим». Для менших пошуковиків це величезний тягар.

Але зберігати свободу для онлайн-платформ стає дедалі складніше регуляторам та судам: інтернет-компанії просто стали надто важливими гравцями в економіці й суспільстві загалом. Зараз сніпні онлайн-платформи закладають ґрунт для регуляторного середовища, у якому працюватимуть. ■

Свято без причини

Едвард Лукас

Історія може видаватися досконалою зброєю, доки не б'є рикошетом. Сьогодні, через 100 років після 1917-го, це переживає Росія. Якщо враховувати перехід зі старого календаря на новий, то Лютнева революція за теперішнім стилем розпочалася 7 березня, а Жовтнева — у листопаді.

Однак календарна плутанина практично ховається за історіографічною. Безперечно, 1917 рік важливий: міністр культури РФ Владімір Медінській назвав революцію найважливішою після воскресіння Ісуса Христа історичною подією. Планується грандіозний парад. Але що конкретно святкуватиме сучасна Росія? Падіння династії Романових? Кінець кривавої Першої світової війни? Короткий піврічний експеримент із політичною свободою за Александром Керенського? Чи триумф безжалюбних і нерозбірливих Леніна й Троцького, а відтак сім десятиліть панування комуністів?

Короткий піврічний експеримент із політичною свободою за Александром Керенського? Чи триумф безжалюбних і нерозбірливих Леніна й Троцького, а відтак сім десятиліть панування комуністів?

1917 РІК МОЖНА БУЛО Б РОЗГЛЯДАТИ В НЕЙТРАЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: ЯК ІСТОРИЧНІ ПЕРИПЕТІЇ, КОТРІ ВАРТО РЕТЕЛЬНО ВИВЧИТИ Й ОСМИСЛИТИ, НЕ ШУКАЮЧИ В НИХ ПРИВОДУ ДЛЯ ГЕРОІЗАЦІЇ ЧИ ВІДЧУТТЯ ПРОВИНИ

Усі ці опції мають свої проблеми. Якщо прославляеш повалення Романових, то опосередковано визнаєш, що їхній рецепт автократії, націоналізму і православ'я був дорогою в нікуди. Царський режим завадив Росії стати сучасною, індустріалізованою державою з потужним середнім класом і незалежними інституціями. Ця історія до болю знайома багатьом

Одним із пріоритетів російської військово-історичної спільноти в межах відзначення 100-річчя подій 1917-го стане встановлення цього року «пам'ятника примирення» в Керчі, в окупованому Криму. Монумент має стояти недалеко від початку мосту, який росіяни намагаються прокласти на півострів. Власне, примирення між «червоними» й «білими» російські історики визначили як тему меморіальних заходів 2017 року під час круглого столу «100 років Великої російської революції: осмислення в ім'я консолідації», що відбувся під головуванням міністра культури РФ іще у 2015-му. Тоді Владімір Медінській заявив, що революція «як спроба побудови справедливого суспільства у найрішучіший спосіб не тільки змінила шляхи історичного розвитку Росії, а й мала величезний вплив на народи всієї планети». Російський демограф і спеціаліст із соціальної історії Анатолій Вішневській в інтерв'ю «Новой газете» прокоментував слова міністра так: «Час зрозуміти, що ми вирішували звичайні проблеми розвитку, наздоганяючи країни, які вирішили їх раніше за нас, тільки ми платили за це величезну ціну, зокрема і криваву. Кризь який мікроскоп можна вбачити в усьому цьому «спробу побудови справедливого суспільства»?»

сучасним росіянам, які потерпають від незмінного путінського режиму та його залізної хватки.

Із Керенським теж проблема. Його з колегами-реформаторами можна критикувати за неефективність або вважати просто призвідцями палацового заволодіння. Однак якщо критикуєш їхні ідеї, то опосередковано підтримуєш їхніх опонентів.

Та особливо проблематично з відзначенням спадку більшовиків. Зовнішні спостерігачі можуть звертати увагу передусім на їхню кровожерність. А для тих, хто стоїть біля керма російської держави, важлива й решта аспектів діяльності комуністів. Економічне мислення у більшовиків було катастрофічне, а до того ж сильно орієнтоване на егалітаризм та пуританство — складно прославляти такі ідеї в країні, де при владі товстосуми, скандально відомі любов'ю до сибаритського способу життя. Комуністи переслідували Російську православну церкву, а нині вона є ідеологічним бастионом путінського режиму. А ще вони вірили, що етнічні меншини повинні мати право спілкуватися своєю мовою (з погляду сучасної Росії така концепція дуже небезпечна).

Як варіант 1917 рік можна було б розглядати в нейтральній перспективі: як історичні перипетії, котрі варто ретельно вивчити й осмислити, не шукаючи в них приводу для героїзації чи відчуття провини. Саме так більшість європейських країн підходить до травматичних моментів своєї минувшини, скажімо, до Реформації. Головне тут не в тому, щоб знайти, хто правий, а хто винний. Натомість у центрі уваги потреба розібратися, що відбулось, і подбати, аби помилки не повторювалися. Але якщо кремлівські історіократи спробують застосувати такий підхід, то створять собі низку інших проблем. Коли сприймати 1917-й як предмет нейтральних досліджень, то чом би не розглянути кризь таку саму призму сталінський терор, пакт Молотова — Ріббентропа, створення радянської імперії після 1945 року або неспроможність провести десталінізацію по смерті диктатора?

І тут виникає незручність: вервечка відповідей на ці запитання веде просто до воріт Кремля. А потім можуть постати наступні запитання: про зв'язки між радянським КГБ і сучасними російськими службами безпеки, долю резервних фондів комуністичного уряду після 1991 року, організаторів вибухів житлових будинків у 1999-му, які сталися саме в той час, коли треба було залякати населення й за лічені місяці зроби́ти маловідомого доти Путіна найпопулярнішим політиком.

Мабуть, найпростіше рішення тут — звинуватити в усьому іноземців. «Комсомольская правда» саме опублікувала матеріал, де стверджується, що Ленін, Троцький та інші були зрадцями підступних розвідників із Німеччини й Великої Британії, які втручались у російські справи. Логіки тут немає, зате твердження перегукується з лінією пропагандистської машини Кремля, яка зображує Росію фортецею, яку взяли в облогу злісні й брехливі вороги. Хай там як, а 7 березня вип'ю за відважного й приреченого Керенського. ■

Великі друзі маленької людини

Чому округи Алабами, де у 1860-х було менше рабів, голосували за Дональда Трампа

Минуле недоконане. В окрузі Вінстон дороги рясніють дороговказами до лісових капличок, панує сухий закон, а місцеві віддавна голосують за кандидатів, що критикують істеблішмент

«Уяви собі, — каже Гленн Драммонд, показуючи на поля за вікном пікапа, — тут скрізь був сосновий ліс». На початку XIX століття той, хто їхав цим відрізком старої федеральної дороги в окрузі Мейкон у штаті Алабама, «не знав, що ховається за наступним деревом». Тут водилися ведмеді, гримучі змії та жили непокійні корінні американці, з чийми торговими шляхами перетиналася ця дорога. Нині археологи ведуть розкопки у Ворріор-Стенді, де вождь племені криків тримав заїзд і де знайшли англійські люльки та французькі кремінні замки до рушниць; а на кілька миль далі, у Крик-Стенді, стоїть старовинна методистська церква. Далі сучасна автострада звертає геть від старої ґрунтівки, яка зникає в полях і гаях.

Федеральна траса з Вашингтона до Нового Орлеана, яку деякий час називали «Аппієвою дорогою Півдня», стала не потрібна, щойно з'явилися пароплави, залізниці й телеграф. Але за свій недовгий зоряний час вона спричинила війну з племенами криків, а відтак посприяла їх знищенню. Після завоювання прийшла міграція: «Коли розбили індіанців, — розповідає Драммонд, який знається на історії дороги, — нею рушив потік поселенців». Частина цих першопрохідців зайняла хороші землі центральної Алабами в так званому Чорному поясі родючих ґрунтів, облаштувала бавовникові плантації і почала завозити рабів, які мали там трудитися. Інші робили те саме на заплааних рівнинах річки Теннессі. Згодом бідніші мігранти заселили піщаний регіон Вайрграсс на південному сході й мальовничі, але не такі родючі горби на півночі, де було менше рабів і шляхів.

Ця економічна модель перетворилася невдовзі на політичну, яка, по суті, трималася два століття — навіть коли електорат змінився, а дорогу, що посприяла його розмежуванню, поглинула природа. У тій моделі дрібні фермери та землевласники, їхні нащадки подеколи повставали проти класу плантаторів та його сучасних аналогів, особливо коли труднощі спонукали їх збиратися під знаменами харизматичного лідера. Попри системність цього циклу, історія має свої нюанси. Популізм в Алабамі, як і в інших штатах, що доклалися до перемоги Дональда Трампа, не завжди, як могло здатися, тримався на упередженнях. Швидше навпаки. Не менше його живило глибоке (і часто безпідставне) відчуття, що влада — це банда шахраїв, а політики — зняряддя плутократії.

НАРОДЖЕННЯ ВІЛЬНОГО ШТАТУ

Інавгураційний виступ Трампа по Fox News із захватом дивились у закусочній Jack's, що в містечку Дабл-Спрингс на півночі Алабами. «Одна з найкращих промов, які я взагалі чув, — сказав відвідувач у робочих черевиках і камуфляжі, які тут носить багато хто. — Крутий буде президент». Такий ентузіазм не дивує. Алабама — один із тих штатів, де в листопаді Трамп переміг із найбільшим відривом. А округ Вінстон, із центром у Дабл-Спрингсі, дав йому найбільше голосів: 90% тутешніх виборців підтримали нинішнього президента.

Спершу Вінстон видається приїжджим саме таким, яким і повинен їм видаватися сільський Південь. Тут дві головні святині: футбольна команда Алабамського університету й баптистська церква. Відгалуження обступлених лісами доріг рясніють дороговказами до лісових капличок. В окрузі досі панує сухий закон; у самому Дабл-Спрингсі чотири роки тому ледве набралася достатня кількість голосів за продаж алкоголю. За словами мера Елмо Робінсона, кількість затриманих за кермом у нетверезому стані відтоді знизилася, бо люди перестали їздити по спиртне до міста Джаспер у сусідньому окрузі Вокер і дудити його дорогою назад. У вечір інавгурації на караокє в єдиному ресторані, де подають міцні напої, чоловіки в ковбойських капелюхах наспівували народних пісень про Бога і про зрадливе кохання.

Але Вінстон і навколишні округи не такі прості в політичному сенсі, як може здаватися, і ніколи простими не були. Замість їхати федеральною дорогою перші європейські поселенці прибували в ці краї переважно через Аппалачі з інших гірських районів і займали землю, яку можна було придбати недорого, маленькими ділянками, або й просто самовільно селилися на вільних теренах. Вони вели присадибне господарство для власного проживання, полювали й ловили рибу. Як і Трамп, ці вільні фермери глибоко шанували жорсткого популіста Ендрю Джексона, який був президентом у 1829–1837 роках.

Місцеві жили ізольовано: колишній редактор газети Daily Mountain Eagle («Щоденка «Гірський орел») у Джаспері Скіп Такер розповів, що видання назвали так, бо погонич мулів, який розвозив перший наклад, пожартував, мовляв, новини тут до снаги зібрати тільки орлу. Але незабаром почалися тертя із земельними спекулянтами, банкірами й найбільшими плантаторами. За словами відставного директора архівного департаменту штату Еда Бріджеса, фермери-горяни були «нащадками кріпаків та селян Європи» й «боялися виникнення нової аристократії».

Із початком громадянської війни тертя переросло в конфлікт. Округ Вінстон був найбільш проблемним у штаті. Як і деінде в південних передгір'ях Аппалачів, тут було мало (лише 14) рабовласників. Деякі громади приєдналися до конфедератів, наслуховавшись закликів про підтримку земляків або про верховенство білих. Але не Вінстон. Як свідчить хроніка округу, написана місцевим істориком Доном Доддом, у резолюції, затвердженій у таверні Луні, говорилося, що коли штат може вийти з Федерації, то й округ може вийти зі штату. Громадяни просили, щоб їм дали можливість самим визначати свою долю «тут, серед гір і пагорбів північно-західної Алабами». Але у спокої їх не залишили. Натомість вони вели партизанську війну в мініатюрі проти офіцерів, які вербували солдатів, і мародерів. Дезертири знаходили прихисток у безлюдних скелях і печерах; а власник таверни Білл Луні дістав прізвисько Чорний Лис за незвичайну винахідливість, коли проводив їх до позицій Федерації.

Сьогодні біля приміщення суду в Дабл-Спрингсі стоїть скульптура—збірний образ солдатів Півночі й Півдня (більшістю таких пам'яток на Півдні вшановано тільки південців). У написі, який зробив Додд, сказано, що за Федерацію воювало вдвічі більше місцевих мешканців, ніж за Конфедерацію, яку містяни досі згадують недобрим словом. Колишня непримиренність частково збереглася і до наших днів, як і несприйняття зарозумілих еліт. Дорогою із Дабл-Спрингса до Гейлвілла, найбільшого міста в окрузі, можна побачити стодолу з гордою вивіскою «Вільний штат Вінстон». «Ми все ще за незалежність»,— каже мер Робінсон. Невдовзі цей дух знову вирвався на волю.

ЛЮДЯМ ПОТРІБЕН ПОРЯТУНОК

Плантатор Рубен Колб, що балотувався на виборах губернатора у 1890-х, був багатієм, але його прибічникам, яких обурював істеблішмент (як і симпатикам Трампа), було до того байдуже. Під час війни він командував артилерією Конфедерації, невдовгий час керував оперним театром, а відтак, уже як фермер на півдні Алабами, вивів надзвичайно витривалий сорт кавуна, який назвав «Перлина Колба». Насіння роздавали в рекламних торбинках з ім'ям політика та його портретом із пишними вусами. Колб став обличчям нової великої хвилі антиелітизму.

Протягом десятиліть після громадянської війни дрібні фермери гірських і передгірних округів Алабами (як-от Вінстон) і регіону Вайрграсс були переконані, що їх використовують. Так воно й було. Вартість землі різко падала, а податки на нерухомість зростали. Через потребу в грошах багато хто почав культивувати бавовник, ціна на який майже відразу обвалилася. Декого розорили відсотки, які правила

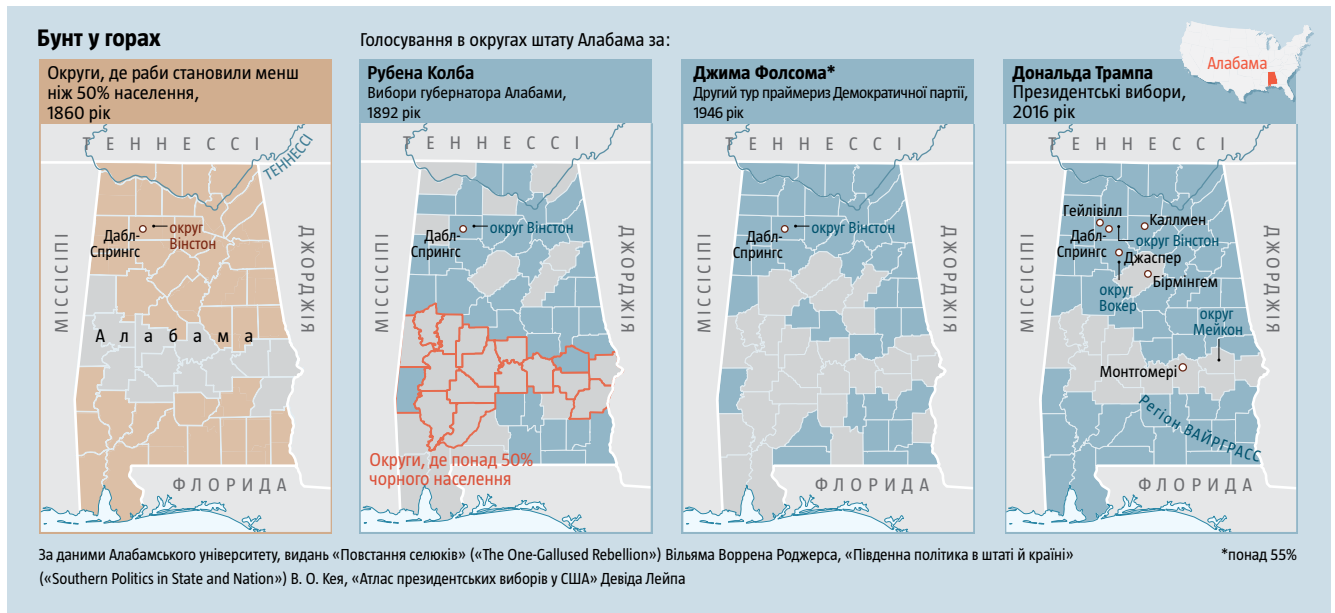
за свій товар постачальники, або, коли вони продали свої угіддя й були змушені орендувати чужі, зажерливі землевласники. У книжці «Бідний, але гордий» («Poor but Proud») історик Вейн Флінт описує життя фермера з округу Вінстон Девіда Манаско. У 1860-му той мав землі та майна на чималеньку суму—\$1400. А до 1880-го вже був здольником, тобто належав до найнижчої касты орендарів.

Ці люди не тільки знали економічних труднощів, а й утрачали честь. Нехай їхній ґрунт був і бідненьким, але це була своя земля, і завжди зберігалася надія придбати ще клаптик. А так землероби скочувалися зі свободи незайнятої території до залежності. «У нас в Алабамі цього було більше, ніж у решті країн»,— каже Бріджес про той соціально-економічний дауншифтинг. Він не припинився. Нині продається чимало скромних будиночків, розкиданих по густих лісах і берегах захованих поміж них озер округу Вінстон. Тут, у досі одному з найбільш кутючих одного з найбільш проблемних штатів Америки, зачинені стоять крамниці, супермаркети й навіть деякі з тих незліченних церков. Зате не бракує шроту і звалищ. Навколо Дабл-Спрингса, за словами Робінсона, найбільші працедавці—це тартаки та виробники трейлерів; він сподівається, що буде більше туристів. Хмарочоси Бірмінгема здаються такими самими далекими, як послідовникам Колба здавалася промислова заможність розрекламованого повоєнного «Нового Півдня».

ПОПУЛІЗМ У ШТАТАХ, ЩО ДОКЛАЛИСЯ ДО ПЕРЕМОГИ ТРАМПА, НЕ ЗАВЖДИ ТРИМАВСЯ НА УПЕРЕДЖЕННЯХ. НЕ МЕНШЕ ЙОГО ЖИВИЛО ВІДЧУТТЯ, ЩО ВЛАДА — ЦЕ БАНДА ШАХРАІВ, А ПОЛІТИКИ — ЗНАРЯДДА ПЛУТОКРАТІЙ

«Людям потрібен порятунок,— вигукував він,— і сам Бог бачить, що вони мають право вимагати його». Його кампанії були елементом ширшого фермерського руху, який під час сільськогосподарської депресії 1890-х років знайшов вихід у Популістській (Народній) партії. У 1892-му Колб пішов на губернаторські вибори як демократ-джефферсоніанець (зовсім відкинути демократичну вивіску було надто ризиковано), але й тоді, й у 1894 році, його електоральна програма була популістською. Він виступав за градацію податків, покращення державних шкіл, банківську й валютну реформи та справедливіші ціни на залізницю. У коаліції, до якої прийняли й робітників нової індустрії Алабами, він пообіцяв не допускати пролетарів-каторжан на шахти, де їх використовували як штрейкбрехерів. Усі негаразди фермерів, навіть викликані невідворотними ринковими факторами, він приписував залаштунковим іграм різних класів. Це схоже на заяви Трампа про те, що глобалізацію можна розвернути назад, якщо припинити «великих босів».

Діти з родин прибічників Колба носили намиста з качанів кукурудзи. Але боротьба з ним була брутальною. Так звані бурбони—демократи-олігархи, які представляли промислових магнатів (ті виступали проти податків, їх називали «великими мулами»), і плантаторів,—щосили поливали Колба брудом, наскільки це було можливо у часи, коли ще не було

інтернету. Як згадує Вільям Роджерс у «Повстанні селюків» («The One-Gallused Rebellion»), його звинувачували в завищенні своїх витрат на посаді комісара із сільського господарства та в махінаціях при продажу бавовнику. Як це часто буває, інсинуації дали зворотний ефект: сучасник Колба казав, що той «завдячує своєю славою ворогам». Зрештою, його противники вдалися до шахрайства — уже реального: насильства, підкупу, вкидання «лівих» бюлетенів, роздутих цифр. Програвши офіційно, Колб заявив про свою перемогу і склав символічну присягу. Але бунт на його підтримку, про який ходило стільки чуток, не відбувся. «Його надурили», — вважає Флінт.

Якщо поглянути на результати, відразу видно, де зароджувалися махінації. Колб легко переміг у регіоні Вайрґрасс та гірських округах. Але програв через велику перевагу «бурбонів» у Чорному поясі, де тисячі афроамериканців, ще не позбавлених права голосу, нібито проголосували проти своїх власних інтересів, які пообіцяв захищати Колб. Його підтримка прав чорних (хоч, може, вона й була тактичним ходом), зокрема права голосу, для того часу бачилася прогресивною. Щоправда, багато білих ставилося до цього скептично (Додд каже, що думки стосовно расового питання в гірських районах досі не ідеальні, незважаючи на (або через) те що чорношкірих там дуже мало). Але найбільше в цьому популістському русі дивує (як на той час), що расизм став не стимулом, а перешкодою на його шляху до успіху. Багатії посилалися на верховенство білих і потребу його захищати. Таким чином вони хотіли зупинити рух, який зрештою «почав об'єднувати негритянські та білі маси в електоральний блок, що загрожував витіснити інтереси «бурбонів» із командних позицій політичної влади (як пізніше писав Марґін Лютер Кінґ).

Те саме стосується ще одного агітатора, який виступив проти «великих мулів» і виграв у 1946 році. Джим Фолсом виріс на південному сході Алабами й підлітком працював у сезон збирання бавовнику на волоконвіддільній машині. Згодом, служив на торговому флоті, був закличником при театрі у Нью-Йорку

й директором департаменту працевлаштування під час Нового курсу. Він переїхав на північ до Каллмена (нині жваве містечко, в якому є симпатичний критий міст і незвичайна монастирська печера), де займався продажем страхових полісів: дуже вигідна мандрівна професія для політика-початківця. Його перша дружина працювала в соціальній службі сусіднього округу Вінстон. Фолсом мав понад 2 м зросту. Додд пригадує, що, коли той гостював у своїх рідних у Дабл-Спринґсі, мати, щоб велетень-син помістився на ліжку, мусила приставляти до нього стілець.

ЗАМІТАЮЧИ СЛІДИ

У певних аспектах ситуація в 1946 році тут із колись міцним фермерським класом Алабами була ще загрозливішою, ніж у часи Колба. Заледве придушивши його бунт, «бурбони» прийняли нову конституцію, тобто вкотре протягнули її за допомогою махінацій у Чорному поясі: тамтешній чорношкірий виборці нібито підтримали план, який позбавляв майже всіх їх права голосу через подушні податки, тести на письменність та інші вигадки. Цілком умисно через ті самі заходи було залишено без права голосу і значну кількість білої бідноти. Тим часом через борги на багато родин колишніх землевласників чекав статус орендаря землі, тобто вони проходили всі кола Дантового пекла, прямуючи до злиднів. На додачу з Мексики налетіла безжална сила — бавовняний довгоносик. Він нищив плантації незгірше за будь-яке військо. А відтак на стала Депресія.

Політика Фолсома знаходила відгук у людей і знаходить його досі. Він пообіцяв збільшити видатки на школи та пенсії і покласти край несправедливій конкуренції з боку примусової праці в'язнів. Окрім того, не був прихильником «викидання американських грошей за кордон». Хотів скасувати обмеження на право голосу. І, чи не головне, сказав, що покращить інфраструктуру штату, зокрема забезпечить твердим покриттям шляхи від ферм до ринку. Цей фундаментальний дефіцит зберігся в регіоні донині: його досі оминають автомагістралі загальнодержав-

ного значення (як у старі часи обходила федеральна дорога). Мер Робінсон каже, що найбільша його проблема — забезпечити фінансування ремонту місцевих об'єктів. «Сподіваюся, Трамп зробить щось із інфраструктурою», — натякає він на одну з головних тем президента.

Невирішена проблема вказує на дві постійно присутні риси життя й політики в цій гористій частині країни. Перша — це її ізольованість, як культурна, так і географічна, яка зберігається попри наліт однаковості, що його створюють типові для всієї Америки мережі ресторанів швидкого харчування й мотелів. Друга — суперечливе ставлення до влади серед стримано-гостинних місцевих мешканців. Вони досі вважають уряд шахраями і, як завжди, пишаються своєю самодостатністю. За словами Рональда Джексона, чия родина живе в окрузі Вінстон іще з часів до громадянської війни, тут «ти не залежиш від держави, ти сам піклуєшся про себе і своїх». Водночас, поза всіма сумнівами (що можна зрозуміти), вони хочуть мати більший шматок державних щедрот.

«Я не підвітний жодним професійним політикам, — сказав Фолсом 1944 року. — Відповідаю лише перед народом». Він ніколи раніше не був у владі, і його малобюджетну кампанію, як і Трампову, вели недосвідчені родичі та друзі. Його майже не підтримували газети; як пише Джордж Сімс у своїй книжці «Великий друг маленької людини» («The Little Man's Big Friend»), Фолсома сприймали не серйозніше, ніж шоумена-аматора. І це шоу, звернене до простого народу, цікаве, невтомне й непосидюче, діяло. Як і бейсболка Трампа, армійські черевики, які Фолсом взував на зустрічі з виборцями, сигналізували: це «свій». Він їздив із сільським гуртом Strawberry Pickers, а ще обіцяв мітлою з кукурудзиння та відром для пожертв навести лад у столиці штату, місті Монтгомері, й точно, як Трамп, заявив, що «осушить це болото».

Газета Huntsville Times назвала його перемогу 1946 року, здобуту майже в тих самих округах, які підтримали й Колба, «сліпим, нерозумним бунтом». Його губернаторство від самого початку міг погубити скандал. Він заслужив собі, зокрема, титул Джим-Цілувальник: мав звичку цілувати шеренги дівчат на зустрічах із виборцями. А ще тримався чимдалі від «брехливих газет» так само обачно, як і Трамп (Колб їх теж не надто любив).

Попри те, витримавши обов'язкову паузу, Фолсом знову виставив свою кандидатуру на вибори 1954 року. Його популярність мала очевидне підґрунтя: законодавчі збори не пропустили його поправки до Конституції, але програма будівництва доріг пройшла. «Вони завжди обіцяють золоті гори», — каже Джексон про політиків, але Фолсом «робив те, що обіцяв». Це ще одна типово місцева риса. Хоч би які пишні були електоральні промови, у загартованих життям місцях на кшталт Дабл-Спрінгса очікування залишатимуться скромними, а стандарт політичної честі (на щастя для Трампа) — низьким. Джексон проголосував за нинішнього президента США, бо, «можливо, він бодай якось керуватиме державою і при цьому не доведе її до банкрутства, не віддасть у чужі руки».

Другий термін Фолсома заплямували скандали, пов'язані з кумівством, фондами для підкупу виборців та пияцтвом, приховуванням зазвичай за евфемізмом «поїхав на риболовлю». Зрештою його відносно

Вічна зачіпка. На вибори губернатора 1946 року Джим Фолсом (в центрі) ішов, обіцяючи збільшити фінансування соціальної інфраструктури штату. Останнє приваблює місцевих виборців і сьогодні у програмі Трампа

ліберальну позицію в расовому питанні також використали проти нього. Фолсом нарікав, що в Алабамі є місця, «де негр має ще менше шансів на справедливий і безсторонній суд, ніж кітаєць». Він намагався збільшити жалюгідно малу кількість зареєстрованих чорношкірих виборців. Тих, хто домагався скасування вердиктів Верховного суду про десегрегацію, він описував так: «Це як пес, котрий виє на місяць і хвалиться, що загнав його на дерево». Коли політики знову розворушили расове питання, він сказав: «Ви з біса добре знаєте, що вони намагаються замести сліди».

На виборах 1962 року він змагався із Джорджем Воллесом: заклики останнього до «закона й порядку» звучали подібно до Трампових. Воллес, мабуть, ближчий до уявлення більшості американців про демагога. Він докоряв Фолсомові «піддатливістю в питанні нігерів»; реакція того була нищівною, але вибори він усе одно програв. Кампанія Трампа відлунювала Воллесовою, але здебільшого повторювала Фолсомову. На це вказують виборчі карти: старі політичні сентименти нікуди не поділись, адже його підтримав не тільки округ Вінстон, а й інші твердині вільного фермерства (сьогодні електорат Чорного поясу в більшості своїй чорношкірий і голосує переважно за демократів, як і його попередники-«бурбони»).

Така ситуація не лише в Алабамі. Політичну історію Джорджії та Північної Кароліни, штатів, які теж перетинала федеральна дорога, можна простежити на таких самих мапах, із тими ж таки віковичними культурними відмінностями між горянами й жителями рівнин, а також між регіонами, де було багато рабів і тими, де мало. Задавнені звички мислення й голосування свідчать, що алабамці, які купилися на популізм, були, за словами архіваріуса Бріджеса, «не просто емоційними жертвами демагогів». Часто вони чіткіше розуміють інтереси й несправедливість, ніж це буває у випадку популізму. А найбільше, на думку місцевого історика Додда, нащадкам вільних фермерів Алабами, як і їхнім предкам, «набридло, що на них дивляться з погордою». ■

Як українці комунізм будували

Валерій Примост

Хрущов привів разом із собою до влади український клан, який згодом усунув свого патрона від управління СРСР

Задушили в обіймах. Саме українські кадри, яких привів із собою до Москви Хрущов, і стали архітекторами заволодіння 1964-го

Яскраві лідери в Радянській Росії закінчилися в 1929 році, коли вислали Троцького й зняли Бухаріна. Відтоді за владу боролися безжалюсті сірі особистості, майстри лицемірства й мімікрії. Після Сталіна найуспішнішим із них виявився Никіта Хрущов. Навіть більше: у нього виявилася достатньо сміливості, щоб завершити епоху неблаганного Коби.

Хрущов знову долучився до столичної партійної еліти в грудні 1949 року після довгої перерви, пов'язаної з роботою в Україні. Він став першим секретарем Московського комітету партії та секретарем ЦК ВКП (б), але у верхніх політичних шарах мав набагато менше ваги, ніж Молотов, Каганович і Маленков. Однак у нього був потужний тил — українська партійна організація, найчисленніша в СРСР і вельми впливова. Щоправда, коли Хрущов вирушив до Москви, на його місце в Києві був призначений Леонід Мельников — твердолобий російський шовініст і противник усього українського.

БЕЗ УКРАЇНЦІВ НІЯК

Звісно, Хрущов не одразу посів місце Сталіна. Йому довелося прибрати головних конкурентів: Берію і Маленкова. У цій боротьбі він виявився хитрішим і підступнішим. У червні 1953 року Хрущов заручився підтримкою маршала Жукова (армійці традиційно ненавиділи «внутрішні органи», а крім того, Жуков прагнув помститися Берії за те, що той викрив його мародерство в Німеччині) і скинув Берію, пострах для всієї тодішньої президії ЦК. Потім так само вправно позбувся Мален-

кова: ініціювавши повернення чиновникам колишніх привілеїв і компенсацію партійним керівникам втрат зарплати, він завоював серця номенклатури й 7 вересня 1953 року став першим секретарем ЦК КПРС.

Доки партійна верхівка була розгублена, Хрущов протягнув рішення про заміну Мельникова на другого секретаря ЦК КПУ Олексія Кириченка, свого давнього соратника. Саме цей момент і відіграє надалі ключову роль.

Кириченко за своєю натурою був майже копією Хрущова: такий самий владний, амбітний, брутальний і малоосвічений, тільки в українській «упаковці». Як і Хрущов, він не був ані шовіністом, ані націонал-комуністом: щиро хотів як краще, але (як і Хрущов) через свою обмеженість, зайву емоційність і самодурство часто все псував. Кириченко став першим українцем на посаді голови партійної організації УРСР, і тепер та організація горю стояла за Хрущова. Це допомогло при поваленні Берії, бо саме Кириченко нейтралізував двох відданих Берії генералів МВС, унеможлививши реванш «органів». Після перемоги над Берією Кириченко став кандидатом у члени президії ЦК КПРС (майбутнього політбюро), а в липні 1955-го — членом президії ЦК.

Щоб перемогти «сталінську гвардію», Хрущов на XX партз'їзді (лютий 1956-го) виступає проти культу особи Сталіна, а Молотова, Кагановича і Маленкова виставляє пособниками сталінських злочинців. Звісно, «стара гвардія» не збиралася відступати. Молотов, Каганович і Маленков дали Хрущову справжній бій

на черговому засіданні президії в червні 1957 року. Сімома голосами проти чотирьох пройшла пропозиція Молотова про усунення Хрущова з посади першого секретаря ЦК.

Але й Хрущов не збирався здаватися. Заявивши щось на кшталт «мене обрав пленум ЦК—йому мене і знімати», домігся рішення скликати пленум через чотири дні й не прогавив цього шансу. Він привернув на свій бік маршала Жукова (міністра оборони) і Михайла Суслова (члена президії ЦК, головного партійного ідеолога): перший на військових літаках звіз на пленум з усієї країни членів ЦК—прихильників Хрущова, а другий, будучи грамотним маніпулятором, виголосив на відкритті пленуму настільки точно вивірену промову, що це змінило настрої аудиторії на користь Хрущова. А крім того, вагома позиція української партійної організації схилила шальки терезів на користь персека. Молотов, Каганович і Маленков назавжди залишили велику політику з тавром «члени антипартійної групи».

Отже, Хрущов став Хазяїном. І його швидко наздогнала вічна хвороба тиранів—страх. Тому намагався оточити себе людьми, яким міг довіряти,—тими, хто всім був зобов'язаний особисто йому. А оскільки найміцніші зв'язки він мав з Україною, то й своє оточення формував із людей звідти.

Це і Леонід Брежнєв, якого раніше Хрущов зробив першим секретарем Запорізького, потім Дніпропетровського обкому, а згодом прощтовхнув у перші секретарі ЦК КП (б) Молдавії. І врятував після скандальної «справи Павленка», зробивши спочатку другим, а потім першим секретарем компартії Казахстану, а в 1956-му забравши до Москви, де той став одним із секретарів ЦК і кандидатом у члени президії ЦК. Це і Володимир Семичастний, якого Хрущов зробив секретарем ЛКСМ України з кадрів, а потім урятував, коли з'ясувалося, що брат Семичастного засуджений на 25 років «за співпрацю з німцями». Хрущов тоді написав листа Сталіну, у якому особисто (!) поручився за Семичастного. Це і маршал Родіон Малиновський, якого Хрущов урятував від гніву Сталіна в 1942 році після поразки під Харковом і залишення Ростова. Це і Микола Підгорний, і Дмитро Полянський, і Петро Шелест. Усі вони були зобов'язані Хрущову своїм становищем.

Після червеневого пленуму 1957 року Хрущов зробив Брежнєва членом президії ЦК (майбутнього політбюро) і головою президії Верховної Ради СРСР, Малиновського—міністром оборони, Семичастного—керівником КГБ СРСР, Підгорного—першим секретарем ЦК КПУ, секретарем ЦК КПРС, Полянського—членом президії ЦК і заступником голови Ради Міністрів СРСР, Шелеста—першим секретарем Київського обкому, а потім (коли Підгорний поїхав до Москви) першим секретарем ЦК КПУ.

Ну й, звісно, Кириченко. Хрущов забрав його до Москви, зробив другим секретарем ЦК КПРС (фактично другою людиною в партії). Кириченко отримав колосальний вплив і владу. Ніколи ще українець не піднімався в радянській ієрархії так високо. Усі вважали, що він фактично «наступник».

За головними «українцями» потягнулися до Росії й інші: всі ці Кириленки, Довгополю, Єрмаші, Конотопи, Демиденки, Непорожні, Гарбузови. Ці «понасхавшиє» обіймали керівні посади в обкомах, міністерствах, відомствах і комітетах, апараті ЦК і Радміну. Александр Пижиков у своїй книжці «Коріння сталінського більшовизму» зауважує, що такого нашестя українців у

російську піраміду влади не було з часів знаменитої «української інвазії» в епоху Петра I і Мазепи. Цікаво, а що було б, якби «хрущовські» українці згадали, що вони таки українці?

До «своїх українців» (як і до всього, що пов'язане з Україною) Хрущов відчував симпатію. Він готовий був вибачити їм багато того, за що інші опинялися в опалі. За іронією долі кар'єрний злет Кириченко, цього першого українця у верховній радянській владі, зупинив скандал узимку 1959-го, коли на польованні в Завидовому другий секретар люто сперечався з першим про те, чия куля вбила кабана. Ну хіба це не по-українськи?

ПОКРАЩЕННЯ ЖИТТЯ ВЖЕ СЬОГОДНІ

З відмиранням ідеологічної складової комуністичної влади радянське чиновництво все більше входило в силу, хотіло максимально забезпечити своє становище, безперешкодно й стабільно користуватися пільгами. А Хрущов був занадто авторитарним і непередбачуваним: двічі ледь не розв'язав третю світову війну (Берлінська криза 1961-го, Карибська криза 1962-го), підірвав на Новій землі «кузькіну матір» (колосальну водневу бомбу), лякав номенклатуру своїми економічними експериментами (особливо в сільському господарстві) й найздами на художників, а на міжнародній арені поводився як балаганний блазень. А що ще гірше, персек взявся боротися з партійно-номенклатурними привілеями!

Перед ним не тремтіли, як перед Сталіном, бо розуміли, що масових посадок і розстрілів уже не буде. А не було страху—не було й потреби користися. Хрущов усіх втомив. І «його українці» (привілейовані, а отже, такі, які вважали, що мають право «втомлюватися» швидше за інших) виявилися на чолі невдоволених.

ПІСЛЯ ПАДІННЯ СТАЛІНА ПРИХІД УКРАЇНЦІВ ДО ВЛАДИ В СРСР БУВ НЕМИНУЧИМ. АЛЬТЕРНАТИВОЮ МОГЛИ СТАТИ ХІБА ЦО НОВІ КРИВАВІ РЕПРЕСІЇ

А таких виявилось багато: армія була роздратована скороченням та урізанням бюджетів, містяни—погіршенням постачання і підвищенням цін, селяни—урізанням підсобних господарств і заборонаю тримати худобу, творча інтелігенція—скандалами на кшталт «бульдозерної виставки».

Виступивши колись проти культу особи Сталіна, Хрущов створював власний, але не підкріплений жакхом нічних «воронків», він виродився в «Нікіта-кукурузник». І Новочеркаський розстріл 1962 року тут нічого не мняв, одне з гасел тих заворушень звучало так: «Хрущова на м'ясо!». У ньому був не лише гнів за напівголодне існування, а й зневага до вождя. Цього диктатора в Росії не боялися, а значить не любили. І тільки в анекдотах він був популярним героєм. Врешті-решт вища партійна еліта вирішила, що «мавр зробив свою справу...»

Александр Шелестін, «залізний Шурик»—секретар ЦК КПРС і єдиний неукраїнець серед головних змовників—вважав ініціаторами перевороту Брежнєва та Підгорного (саме вони за своїм становищем і вагою в державній та партійній ієрархії могли це зробити). До них згодом долучилися й інші: Семичастний, Полян-

ський, Шелест, Малиновський. І вже потім на їхній бік перейшла більшість ЦК, навіть головний ідеолог Сулов та головний економіст Косигін—перший заступник голови Радміну СРСР (цей насамперед запитав: «А з ким КГБ?», дізнавшись, що КГБ разом зі змовниками, дав свою згоду).

Мотиви для повалення Хрущова наводилися такі: падіння економіки, катастрофа сільського господарства, авторитарний, брутальний стиль правління. Брежнев і Підгорний провели колосальну підготовчу роботу. Як потім згадував Шелепін: «Брежнев і Підгорний розмовляли з кожним членом президії ЦК, з кожним секретарем ЦК. Вони ж вели бесіди із секретарями ЦК союзних республік та інших найбільших організацій аж до міськомів».

БРЕЖНЕВ ОЗНАМЕНУВАВ СОБОЮ ВЗЯТТЯ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКИМ ДНІПРОПЕТРОВСЬКИМ КЛАНОМ І ТАКИМ ЧИНОМ ПРОВІСТИВ ЗАНЕПАД ІМПЕРІЇ

Оскільки позиція української парторганізації була особливо важливою, Брежнев і Підгорний не раз зустрічалися в неформальній обстановці з першим секретарем КПУ Шелестом. На одній із зустрічей Брежнев аж розплакався (він узагалі був плаксивий). Шелест погодився і, своєю чергою, почав бесіди з українцями—членами ЦК КПРС (а їх тоді було небагато—немало 36 осіб!). Більшість погодилася виступити проти Хрущова, навіть його друг Дем'ян Коротченко, голова президії Верховної Ради УРСР. Стало зрозуміло, що Нікіту Сергєєвіча вже ніщо не врятує.

ПЕРЕВОРОТ ПО-УКРАЇНСЬКИ

70-й день народження Хрущова запам'ятався потоком сласлів'я. Першим вітальну промову за святковим столом виголосив Брежнев (пустивши де треба слезу): «...Ваша кипуча політична і державна діяльність, величезний життєвий досвід і мудрість, невичерпна енергія і революційна воля, стійкість і непохитна принциповість здобули глибоку повагу і любов до вас усіх комуністів, усіх радянських людей. Ми щасливі працювати поруч із вами і брати з вас приклад ленінського підходу до вирішення питань партійного життя і державного будівництва, бути завжди разом із народом, віддавати йому всі свої сили, йти вперед і вперед до великої мети—побудови комуністичного суспільства... Ми вважаємо, наш дорогий друже, що вами прожито тільки половину життя. Бажаємо вам жити ще щонайменше стільки ж і настільки ж блискуче і плідно. Сердечно обіймаємо вас у цей знаменний день».

Півроку змовники, зберігаючи видимість повної покори вождю, готували переворот. Однак наприкінці вересня 1964-го, перед від'їздом на відпочинок у Крим, Хрущов дізнався про підготовку змови від Васілія Галукова, працівника госпвідділу президії Верховної Ради РРФСР, який випадково почув те, що не треба було, і негайно повідомив куди слід. Хрущов викликав до себе Підгорного: «Щось, товаришу Підгорний, ходять чутки, що існує якась група, яка хоче мене прибрати, і ви до цієї групи причетні». Підгорний подумав (як він потім розповідав Шелесту), що розколовся Брежнев, і запропонував дати команду КГБ розібратися. А перед самим відльотом Хрущов сказав членам президії ЦК КПРС: «Щось ви, друзі,

проти мене затіваєте. Дивіться, в разі чого розкидаю як цуценят».

У Криму на правах «господаря республіки» Хрущова супроводжував Шелест. Але погода зіпсувалася, і персек полетів до Піцунди. 11 жовтня він подзвонив звідти Полянському й заявив, що все знає, що повернеться через три-чотири дні та влаштує всім «кузькіну матю». Брежнев, який саме перебував з офіційним візитом у НДР на чолі делегації Верховної Ради СРСР, дізнавшись про це, страшенно перелякався і не хотів повертатися. Змовники не знали, що Хрущов подзвонив колись відправленому ним у відставку Жукову й домовився про зустріч. Але вони знали, що Хрущов призначив пленум, на якому мала бути проголошена нова економічна політика і якоюсь мірою змінена й політична система. Ходили наполегливі чутки, що саме на тому пленумі невгамовний персек має намір значно оновити персональний склад вищої влади. Змовники зрозуміли, що час настав.

Семичастний зателефонував Брежневу в НДР (де той уперто залишався, катастрофічно порушуючи дипломатичний етикет) і сказав, що пора, але без Брежнева нічого не буде. Однак Леонід Ллічч прилетів тільки після того, як свою згоду на участь у перевороті дав маршал Малиновський, міністр оборони. Підгорний також терміново прилетів із Молдавії, де був із робочим візитом.

12 жовтня змовники зібрали в Кремлі засідання президії ЦК КПРС. Вони планували скликати на завтра закрите засідання президії ЦК, на якому були б присутні тільки члени, кандидати в члени президії та секретарі ЦК. Викликати туди з Піцунди Хрущова й змусити його подати у відставку.

Шелест згадував: «До його (Хрущова) приїзду ми майже два дні засідали, все обговорювали, як Хрущова викликати. Спочатку доручили цю справу Підгорному. Але він напередодні спілкувався з Хрущовим. І Підгорний відмовляється: «Я не буду дзвонити, а то викличу сумніви. Я з ним нещодавно розмовляв, нічого не було, а тут раптом викликаємо...» Вирішили, що подзвонить Брежнев. Ми всі були присутні, коли Брежнев розмовляв із Хрущовим. Страшно це було. Брежнев тремтів, заїкався, у нього посиніли губи: «Нікіта Сергєєвіч, тут... ось... ми просимо... приїхати... по ваших питаннях...» А Хрущов йому щось говорить, але ми не чуємо що. Поклав Брежнев трубку: «Нікіта Сергєєвіч сказав, що він... два дні, і ви вже там... обібралися... питань вирішити не можете. Ну добре, ви мені пізніше зателефонуйте, тут Мікоян, ми порадимось».

Анастас Мікоян був геніальним пристосованцем, він був із Хрущовим у Піцунді й підказував тому «правильні» рішення. Коли того самого вечора Брежнев подзвонив удруге, Хрущов сказав: «Добре, я прилечу».

Єдиною військовою силою, здатною підтримати Хрущова, був Київський військовий округ, яким командував особистий друг Хрущова Петро Кошовий, але КГБ мав подбати, щоб генсек не міг ані зв'язатися з Кошовим, ані направити літак до Києва.

Засідання президії ЦК почалося о 15:30 і пройшло як по нотах. Усі члени президії ЦК виступили один за одним і кожен вимагав відставки першого секретаря. Хрущов намагався боротися, але йому не вдалося ні переконати опонентів, ні розколоти їхній табір.

Засідання продовжилося наступного дня, 14 жовтня, але це вже був фінал. З головною викривальною промовою виступив Брежнев: «Ви, Нікіта Сергєєвіч, знаєте

Легідна українізація? Попри певну республіканську клановість і любов до вишиванок Хрущов і його оточення залишалися імперцями у версії light

моє ставлення до вас. У важку для вас хвилину я чесно, сміливо і впевнено боровся за вас, за ленінську лінію. У мене тоді був інфаркт міокарда, але, будучи важкохворим, я знайшов сили для боротьби за вас. Сьогодні я не можу поступатися своєю совістю і хочу по-партійному висловити свої зауваження... Якби ви, Нікіта Сергєєвіч, не страждали такими вадами, як владолубство, самозакоханість своєю особистістю, віра у свою непогрішність, якби мали хоч би невелику скромність, ви б не допустили створення культу своєї особи. Ви поставили радіо, кіно, телебачення на службу своїй особі. Вам сподобалося давати вказівки всім і з усіх питань, а відомо, що жодна людина не може впоратися з таким завданням — у цьому лежить основа всіх помилок...»

Хрущов якийсь час ще намагався заперечувати, апелюючи до совісті колег: «Я прошу вибачення у всіх вас, якщо когось образив чи не так сказав, але ж ви всі підтримували наші рішення, брали участь у них, ви голосували!...» Переконавшись, що все даремно, персек замовк. Він був зломлений, розчавлений. Погодився написати заяву з проханням «звільнити з обійманої посади за станом здоров'я».

Того самого дня о 18:00 розпочався пленум ЦК, який жорсткою критикою відкрив Сулов. Хрущов попросив дозволу виступити з короткою відповіддю, але головуючий Брежнєв перелякався, пам'ятаючи пленум 1957 року. Хрущову поставили в провину «7 К»: кукурудза, комунізм (обіцянку «жити при комунізмі»), культура, Китай (розсварився з Мао), «краснобайство», кубинська криза, «кузькіна мати». Тоді ж пленум ЦК звільнив його від обов'язків першого секретаря ЦК КПРС, члена президії ЦК партії, голови Ради Міністрів СРСР «у зв'язку з похилим віком і погіршенням стану здоров'я».

Хрущов уже не міг боротися. Він був старий і стомлений. І чи не найбільше підкосило те, що його покинули «його українці». Вони всі зрадили. Одноголосно

відправили його у відставку і так само одноголосно обрали Брежнєва. Український Ілліч не став остаточно знищувати поваленого ворога, а власноруч і покуркульськи скупно визначив пенсійні блага свого попередника.

На пенсії Хрущов займався гідропонікою, багато читав. У 1968-му засів за мемуари, хоча колишні колеги натякали: не варто. Не послухався. І 11 вересня 1971 року помер від серцевого нападу в Центральній кремлівській лікарні.

УКРАЇНЕЦЬ НА ТРОНІ — І КІНЕЦЬ СРСР

Зрозуміло, що всі ці люди були більше «російсько-радянськими», ніж українськими». Однак при них голос УРСР у «радянському хорі» став сильнішим.

Але їхня заміна неминуче диктувалася законами жанру. «Залізний Шурік» Шелєпін і Семичастний залишили свої високі посади в 1967-му, Шелєст — у 1972-му, Полянський — у 1973-му, Підгорний — у 1977-му. Маршал Малиновський помер своєю смертю в 1967-му.

«Українська мафія» не зникла, просто Брежнєв оновив її склад, вливши в неї «своїх дніпропетровців», які не вирости під парасолькою «сталінської гвардії». У Москві тоді невесело жартували, що історія Росії ділиться на три етапи: допетровський, петровський і дніпропетровський. Найвпливовішими представниками дніпропетровського клану були такі «стовпи» пізнього СРСР, як Володимир Щербицький (перший секретар ЦК КПУ), Костянтин Черненко (голова президії Верховної Ради СРСР, а потім і генсек), Микола Тихонов (голова Ради Міністрів СРСР), Віктор Чебриков (глава КГБ СРСР), Микола Шолохов (глава МВС СРСР). До цього самого клану належить і Леонід Кучма, другий український президент. Звісно, у верхніх ешелонах влади за Брежнєва було достатньо українців і крім дніпропетровських: Андрій Кириленко (член політбюро), Андрій Гречко (маршал, міністр оборони СРСР), Віталій Федорчук (очільник КГБ СРСР) та ін. І всі разом ці українські функціонери мимохіть і довели Радянський Союз, що потопав у сусальній позолоті солодких часів застою, до його безславного й закономірного кінця.

Александр Піжиков: «...З кінця 1970-х років сили набрав тренд «державної розпусти». Протистояти йому тоді було вже неможливо. Радянський проект, заряджений вірою російських людей у краще життя, був повністю вихолощений і дискредитований брежнєвським (українським) керівництвом, яке підготувало розвал великої країни, на розграбування якої вже злітався всілякий набрід».

А чого ще хотіли росіяни? Безглуздо було очікувати від денаціоналізованих «малоросів» хоч якоїсь турботи про Російську імперію, якщо перед тим у них відбили здатність піклуватися про Україну. А крім того, ці «малороси» зберегли в собі ту рису української душі, яка завжди і всюди змушує українців боротися проти несвободи. Спочатку вони допомогли Хрущову розібратися з культом особи Сталіна, а потім помножили на нуль і культ особи самого Хрущова.

Зрештою, росіянам уже пора зрозуміти, що для українців категорично неприйнятне російське уявлення про «краще життя» — з вертикаллізму влади, бардаком, таборами, туїстю та голодом. І українці все одно — рано чи пізно, збройними силами чи сито-сопною номенклатурою — розвалить їхнє «краще життя». Тому росіянам у їхніх же інтересах ліпше й не намагатися нас знову туди затягти... ■

Вішак посеред театрального кону

Дарія Трусова

Чим живе столична сцена

Вигідна інвестиція. Театр не є суто розвагою, а одним із засобів впливу, інструментом внутрішньої і зовнішньої культурної дипломатії

Від страшного сьогодення можна звільнитися розвагою, осмисленням або молитвою. Інструментом для кожного з цих трьох підходів може стати театр. Нині храмів мистецтва, наприклад, у Києві не набагато менше, ніж церков: 60 з усіма новоствореними приватними формаціями.

Колись похід до театру—у світ широкий, інший—передбачав гарне вбрання, коштовності й обов'язкове «перетравлення» емоційних і моральних вражень від вистави в ресторані. Нині такі враження щодня надають соцмережі, які, втім, поступаються театрові через брак живої людської енергетики. Тим паче що її подача в театрі професійно зрежисована, акторськи відточена, вміло костюмована, підсвітлена й акустично вивірена майстрами своєї справи.

МИКОЛАЙЧИК ВІД ВЕРТИНСЬКОГО

Не менш важливим чинником театрального задоволення є історична й естетична привабливість власне приміщень. Оперета, наприклад, була свого часу прихистком корифеїв українського музично-драматичного театру, таких як Марія Заньковецька, Марко Кропивницький, Панас Саксаганський. Очолована Миколою Садовським труппа змагалася за увагу глядача з Миколою Соловцовим, що привіз до Києва ро-

сійський реалістичний театр й «оселив» його одразу у двох будівлях: домі Бергоньє, де й досі впроваджують той самий жанр (хоча й завуальований приміткою «імені Лесі Українки»), та Театрі імені Івана Франка, власне, зусиллями Соловцова й збудованого на місці ставка в маєтку професора медицини Мерінга. А театр «Сузір'я»—чого варта лише спіраль його сходів!—узагалі міститься в помешканні колишнього візитного клубу любителів їзди верхи часів Родзянка.

Із їхніх розкішних інтер'єрів досі так відчутно сочиться великосвітська аура, що очікування вистави завжди стає додатковою мізансценою. Таємниця причетності до чогось значущого й чарівного огортає відвідувача настільки, що власне якість театральної вистави має всі шанси залишитися на другому плані.

Схожим евфемістичним штибом міг би висловитися геніальний київський актор Олексій Вертинський, який за тиждень до Нового року підніс колегам миколайчика правди у вигляді інтерв'ю під назвою «Український театр у сраці. І ось чому...». Незважаючи на свої 60 років, пан Вертинський стоїть на позиції, яку противники театральної реформи називають ейджизмом: «Не можна жодного керівника помінати, тому що в них діагнози». У реформі ж ідеться

про те, що керівників національних і муніципальних театрів мають обирати за результатами регулярного конкурсу, а актори повинні працевлаштовуватися виключно за контрактом, на противагу нинішньому «кублінню» в одному колективі по півстоліття, яке виливається в перверзію творчого процесу.

Одночасно з висловлюванням Вертинського в театральному житті столиці відбулася подібна дискусія з питань реформи за участю керівників як державних, так і незалежних театрів, а також Мінкульту та Спілки театральних діячів України (СТДУ). Усі ці культурні люди, незважаючи на пристойний фуршет від Гете-Інституту, замість того щоб знайти спільну платформу дій, таки пересварилися. Державні звинуватили незалежних у зазіханні на виборене ними в державі театральне майно, молоді погрожували зібрати валізи й гайнути за кордон.

ЧАРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Дискусії передувала документальна вистава про сучасну театральну ситуацію в Україні під назвою «Кінець удавання». Йшлося про тиск тоталітарної моделі організації театральної справи та протидію їй. Голова Київського відділення СТДУ Олексій Кужельний так прокоментував *Тижню* витівку молодих-незалежних: «Вони назвали це кінцем удавання, а на мій погляд, це вдавання кінця. Висувають претензії, формулюють вимоги й нехтують усім, що було накопичене до них. Комуś у провини ставиться його вік, а все досягнуте нівелюється: досвід, випрацюваний стиль і напрацьований авторитет. Так, у західних країнах регулярно міняються керівники, та мавпуванням реформ ні в економіці, ні в театральній справі не зробиш щось достойне. Закон я вважаю сирим, недоопрацьованим, ніби його склали люди, які мало опікуються театром».

Усі ці чари нам із вами, глядачам, пильнувати небезпечно, аби не розсіялося дещо дорогоцінніше — чари, по які ми ходимо до театрів. Кожен собі вирішує, що резонує з його внутрішнім світом і від кого їх отримувати: «відстійного» Резніковича (без цього епітета беззмінний керівник Театру російської драми, куди навідуються по любовні трикутники та поностальгувати, рідко коли з'являється на вустах прогресивних колег) чи «вигадливих, але малокультурних молодих» (вислів сценографа Театру Франка Андрія Александровича-Дочевського). Певного синтезу та підйому очікували від Франка з приходом нового художнього керівника Станіслава Мойсеєва, але після чотиригодинної прем'єри «Трьох товаришів» за Ремарком стало зрозуміло, що намарно.

Добре, що поза всіма дискусіями лишається Театр драми і комедії на лівому березі. Його очільник Едуард Митницький, у паспорті якого значиться 1931 рік народження, митець від Бога — у таких віку не буває. Цікаво, що публіку Лівого сам Едуард Маркович у розмові *Тижнем* окреслив як «ті, хто мріє поїхати з батьківщини на Захід»: «Орієнтуємося на них. З 1917 року публіку, здатну формувати культуру й мистецтво, почали вививати більшовики, по війні чекісти продовжили. Фактично публіка, для якої працює театр, — оці «залишки», що натовпами зараз покидають Україну».

При цьому його учні становлять надійний «середній клас», що забезпечує тривалість українського театального процесу. Один із них — Андрій Білоус — у

«революційні» часи очолив Молодий театр (перший київський прихисток Курбаса), який відтоді зажив помітно яскравішим життям. 2015 року вистава «Сталкери» з Ірмою Вітовською в головній ролі Баби Прісі з чорнобильської зони (спільний проект із театром «Золоті ворота») взяла премію «Пектораль».

На жаль, спроба поговорити з Андрієм про шлях розвитку вільного від російських гастролерів українського театру увінчалася промовистою невдачею. Жіночка по той бік телефонного дроту спочатку попросила подзвонити пізніше, бо «режисер на репетиції», а пізніше сказала, що він уже пішов і від завітраннього дня у відпустці, тому поговорити з ним неможливо. На зауваження, що надворі ера мобільного зв'язку, жіночка закипіла й, акторськи змінивши свій доти підкреслено привітний голос на підкреслено бюрократичний, сповістила, що вона вже й так ходила для мене нагору і йти ще раз, аби її «уповноважили» обміняти нас номерами телефонів, не збирається. При цьому з неабиякою значущістю наказала зважити на свою посаду в театрі. Одкровення Олексія Вертинського (штатного актора Молодого),

ВІДБУЛАСЯ ПОДІУМНА ДИСКУСІЯ ЗА УЧАСТЮ КЕРІВНИКІВ ЯК ДЕРЖАВНИХ, ТАК І НЕЗАЛЕЖНИХ ТЕАТРІВ. ДЕРЖАВНІ ЗВИНУВАЛИ НЕЗАЛЕЖНИХ У ЗАЗІХАННІ НА ВИБОРЕНЕ НИМИ В ДЕРЖАВИ МАЙНО, МОЛОДІ ПОГРОЖУВАЛИ ГАЙНУТИ ЗА КОРДОН

що «у державних театрах живуть за законами Сталіна», дістало свою конкретну ілюстрацію. Вісім років тому пан Білоус в інтерв'ю зазначав: «Театр завжди такий, яким є його керівник». Там само були слова: «Театр не терпить показухи, подвійної моралі, брехні й фальші. Сучасний глядач не пробачає цього. Йому одразу хочеться «перемкнути канал».

КОН'ЮНКТУРНО СУЧАСНІ

Найадекватнішим реальності в Києві прийнято вважати театр «Золоті ворота» на півсортні місць під керівництвом Стаса Жиркова. Вистави в ньому йдуть принципово українською мовою. «Театр — це таке місце, де можна законсервувати себе років на 50, а треба, навпаки, бачити, що коїться в країні. Я не розумію, навіщо досі за великі гроші ставити бульварні комедії», — концептуалізував режисер власну сучасність. Звісно, це трішечки лукавство: славу жирковському театру роблять перевірені часом, а простіше кажучи, не найсвіжіші п'єси архетипічного — завжди в запові — скатеринбуржця Васи Сігарьова, успішного в імперських країнах дрімучо жорстокого й психопатичного ірландця Мартіна Макдонаха та польські Дороти Масловської. До речі, її твір 2006 року про двох бідних румунів у Польщі можна подивитися і російською — у Новому театрі на Печерську.

Технічний відступ: права на постановку п'єс живих авторів коштують чимало, і коли Британська рада в Україні, Гете-Інститут, Польський інститут, Шведський інститут чи будь-яка інша організація країни, зацікавленої в популяризації власної оптики на світ, допомагає їх придбати, а то ще й звозить по-вчитися до країни-виробника, будь-хто це сприймає як подарунок долі.

Ліричний відступ: співпрацю з європейськими грантодавцями в нас прийнято видавати за «неупереджений і чесний» погляд на те, що відбувається в країні. Спокуса вжити свіжу для нашої публіки закордонну образність — закордонним же коштом — як дзеркало саме української ситуації геть не наближає до її осмислення, а, навпаки, заводить у когнітивні хащі хибної самоідентифікації.

У березні на нас чекають прем'єри британських п'єс, що за кількоетапним конкурсом Британської ради разом із коштами на постановку та програмами стажування в англійських театрах були розподілені між тандемами українських театрів та режисерів. Ось який вигляд матиме ця «ін'єкція життя», за словом однієї з переможниць. «Як боги впадуть, безпечно не буде» Сельми Дімітрієвич про складні стосунки матері й доньки втілять Вікторія Філончук у Чернігівському облтеатрі імені Шевченка та Кіра Малініна з харківською «Лабораторією театру». «Шахтарів-художників» Лі Холла про події 1934 року в Ньюкаслі ставить Олена Авдєєва зі знову-таки харківським театром «Арабески». «Легені» Данкана Макміллана віддали також одразу двом тандемам: Євгену Мерзлякову з Луганським обласним театром та киянинів Дмитрові Захоженку в Новому театрі на Печерську. «Під небом синім» Девіда Елдріджа на сцені столичної Оперети поставить жирковська режисерка Тама Траунова.

Чи дають нам змогу благодійність англійців і проявлена німцями внутрішня гризота процесів «розкуркулення» та «десталінізації» втішатися слідом за Стасом Жирковим, що «в Києві зараз театральний бум»? Навряд чи.

«Україна має талант до імітації процесів та форм, які насправді їй не притаманні», — зазначає у своїх програмних тезах до згаданої подіумної дискусії співавтор проекту «Кінець удавання» Дмитро Левицький. Йому йшлося про успадковану від СРСР систему, «де правлять принципи обслуговування бюрократії та чиновництва, спорожнілі форми мистецтва пропаганди й повне небажання говорити про нагальні проблеми». Автор наполягає на тому, що театр «не може змінювати суспільство, лише аючись у царстві латаргії та імітації», і сподівається, що артикуляція проблеми стане «першим кроком до її подолання». Підтримуючи його в цілому, хочеться розширити фокус протидії, наведений на хижке минуле, включивши в нього й «рятівників» від цього минулого, а об'єктивно — культуртрегерів, чий реальні інтереси навряд чи полягають у рятіванні українського театру як автентичного явища.

КАБАРЕ НА ЕКСПОРТ

Два золота за один рік! Така приємна новина надійшла до Чернігівського облмуздрамтеатру ім. Т. Г. Шевченка від оргкомітету Національного бізнес-рейтингу в Україні. У листопаді 2016-го було завершено загальнодержавний фінансово-економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання України, за результатами якого заклад здобув у номінації «Результативність та рентабельність» золоте рейтингу. Вибачте за несподіванку, але саме в такому форматі звергається до публіки зі сторінок офіційного сайту театру керівниця літературно-драматургічної частин Раїса Міненко. Річ не в цьому, бо на сайті столичного Театру Лесі Українки теж як приший кобилі хвіст

інформація про здійснення держзакупівель. А також про те, що пенсіонерки мають змогу раз на місяць — останнього понеділка — відвідати виставу «на пільгових умовах», тобто безплатно, «за наявності непроданих квитків».

Чи це не вже готовий фейлетон для сучасної п'єси? Колізія мистецтва й рентабельності, здорового глузду й показухи, щирості й скнарості — чим не Макдонах? Або це: «Магія високого мистецтва! Саме таке пояснення спадає на думку, коли ставиш собі питання: у чому ж секрет невмирущості упродовж століть високого художнього слова класиків вітчизняної літератури? (...) Якої самовідданої роботи акторів потребує створення яскравих, переконливих образів своїх героїв, здатних захопити глядацьку залу хвилею емоцій, сколихнути її в єдиному пориві рукоплескати з вдячністю за подаровані миті прекрасного».

«Вітчизняний», «самовідданий», «подаровані миті прекрасного», «початок театральної феєрії», «ювілей провідного майстра, заслуженого працівника сцени» — усі ці вислови такі бридкі, пусті, егоцентрично неповноцінні, неадекватні (ну уявіть собі, як їх, наприклад, вимовляє актор Камбербетч) і водночас такі милі, ніжні, базисні й рідні нашому музично-драматичному серцю, це наче цицьката дослідниця,

ЧИ ДАЮТЬ НАМ ЗМОГУ БЛАГОДІЙНІСТЬ АНГЛІЙЦІВ І ПРОЯВЛЕНА НІМЦЯМИ ВНУТРІШНЯ ГРИЗОТА ПРОЦЕСІВ «РОЗКУРКУЛЕННЯ» ТА «ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ» ВТІШАТИСЯ, ЩО «В КИЄВІ ЗАРАЗ ТЕАТРАЛЬНИЙ БУМ»? НАВЯРЯД ЧИ

яка схилиється над уламками трипільської культури й жирно напوماдженними губами цілує кожен, а потім цнотливо ретельним почерком вписує їх у вкритий масними плямами від кров'янки гробух. Якою потужною енергією набухає ця різниця потенціалів!

За неї й взявся Влад Троїцький, карабас-барабас усього українського театру на експорт. Тобто є віра, що створює він його таки для нас, просто змарніла Європа (і не тільки) не може пройти повз ці нав'язані смаколики, як-от фрик-кабаре Dakh Daughters, виступи якого закуплені вже на три роки вперед, чи масштабна вистава «Йов», гогольфестівська прем'єра 2015 року, яка їде на оперний фестиваль до Нью-Йорка. А по гастрольному розкладу гурту «ДахаБраха» взагалі можна вивчати географію світу.

А тепер запитання до залу. Ось Владові дівчата трохи грають, жартують, співають і ставлять при цьому на вуха Париж. А хто в Києві чув про Міжнародний театральний фестиваль жіночої творчості імені Марії Заньковецької (до речі, помпезні багатослівні назви — ще одна «окраса» нашого рідного процесу) в Ніжині? Або Міжнародний фестиваль комедії «Золоті оплески Буковини» в Чернівцях?.. Троїцький сміливо вступає в живу гру митця з тим, що актуально, ніколи при цьому не гаючи часу на те, щоб нарікати на неналежне ставлення з боку держави чи на «обмаль коштів».

«Чи хотів би я поставити щось у державному театрі? Безсумнівно, так, — несподівано зізнався Влад у бесіді з *Тижнем*. — Візіонерство й кодування втрашнього дня — те, чим повинне, на мою думку,

займатися мистецтвом й чим займаємося ми. Здається, українська публіка в місцевому контексті цього недоотримує». До речі, імовірно, великі проекти ГОГОЛЬFEST-2017 крім Центру Довженка відбуватимуться в монструозній новобудові «Театру на Подолі». За словами Троїцького, «це єдиний майданчик в Україні, що має стосунок до поняття сучасного театру».

ВЛАСНА ПРАВДА

Нас заспокоюють ще й тим, що згодом «чаєсівський саркофаг», «трансформаторна будка», «куб Малевича», чи як там ще називають творіння архітектора Дроздова, позеленішає і нібито зіллється з ландшафтом київських пагорбів. Очільник театру Віталій Малахов, морально виснажений тим, що «за 165 млн від ROSHEN зрадив дух улюбленої вулиці киян» (хоча, як він слушно помічає, духом Андріївського узвозу вже давно можна назвати розруху), навів у розмові з **Тижнем** ще одну індульгенцію зовнішньо неприйнятній для багатьох споруд: у технічно сучасний театр він має намір повертати із закордонів тих талановитих українців, що досі не знаходили себе в локальних «пропонованих обставинах». Наприклад, Андрія Жолдака: торік кровний нащадок Карпенка-Карого й Андрія Тарковського, який «чомусь» не прижився ні в Харківському, ні в Черкаському облтеатрах, а в Києві йому місця не запропонували, поставив, зокрема, «Соляріс» у Відні разом із Македонським національним театром та «Трьох сестер» у пітерській Олександринці, а 2015-го — спектакль зі скромною назвою «Zholdak Dreams» у БДТ ім. Толстоногова... Якщо Малахову чи будь-кому іншому вдасться повернути цього режисера на рідну землю, то буде чергове «містичне диво» Андріївського узвозу.

Спілкування з Віталієм Малаховим переконує, що завідувати потенційно головною театральною сценою країни, відкритою для подекуди кардинально протилежних проєктів, довірили правильній людині. Сам він зовсім не женеться за «просунутістю», йому цікавіші розвідки невідомої досі української драматичної спадщини: Коцюбинський, Кобилянська, Франко, Гуцул... Як будь-яка людина, що має міцний особистий фундамент й упевнено відчуває землю під ногами, він насамперед миролюбивий. «Я не можу сприймати агресію. Нині вона проникає всередину країни, і треба бути дуже уважними й розважливими, аби не опинитися в почутті помсти», — поділився Віталій своїми думками з **Тижнем**.

Люди, яких ця агресія посунула з периферії — Криму та Донбасу — до Києва, під проводом досвідченого драматурга Наталії Ворожбит об'єдналися в Театр переселенця. Вони самі пишуть свої п'єси — просто документують реальні події війни та подальшого виживання — і самі в них грають. І навіть повертаються з гастролями (коштом канадського фонду) майже впритул до рідних країв, що нині по той бік фронту. Хто не бачив їхніх вистав, із яких глядачі йдуть у стовідсотковому стані катарсису, зневажливо називає «Переселенців» звичайною психотерапевтичною групою, мовляв, який може бути справжній театр без дотримання вимоги авторського дистанціювання. Та за правду, найважливіший і найдефіцитніший нині для України художній засіб, вони мали б отримати Шевченківську премію. ■

РЕАЛЬНОСТІ ІЛЮЗІЇ

ОЛЕКСАНДР
ГНИЛИЦЬКИЙ

живопис - скульптура - графіка - медіа

23.02

26.03

МИСТЕЦЬКИЙ
АРСЕНАЛ
MYSTETSKYI
ARSENAL

artarsenal.in.ua

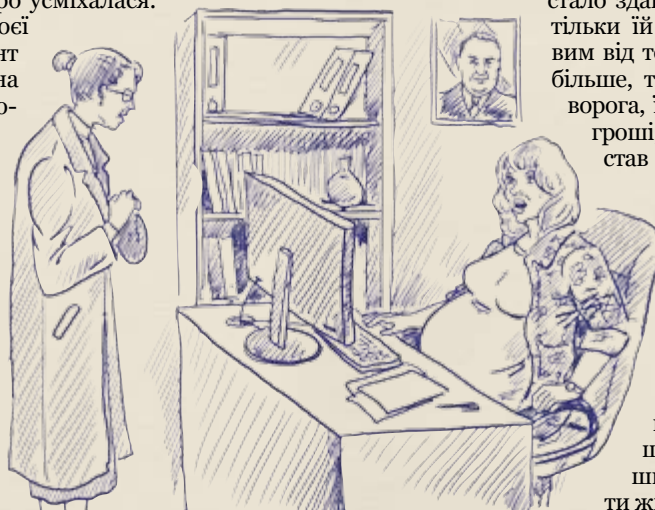
Любов до «армії»

Вікторія Малишева

У мене є кілька знайомих, які шаленіють від мужності місцевої «армії». Може, у цієї поваги є ще якісь складові, але серед тих захоплених до нестями фанатів дві жінки, й обидві вони мешкають від цієї самої армії на безпечній відстані — у країнах, де вже давно не відбуваються жодні воєнні конфлікти, а найбільшим стресом у їхньому житті може бути штраф за неправильне паркування. Зазвичай я іронізую, але, коли спілкуюсь із цими жінками, іноді просто прозріваш: де вони бачать те, чого не помічаю я, мешканка цієї «держави». Але окрім просто захоплення там багато чого ще: бажання допомогти «армії» грошми та одягом, бажання нагодувати бійців, придбати їм тепловізори та побутову хімію...

Восени 2014-го в мене з'явилася знайома. Хтось примірявся, йти служити чи ні, а вона пішла одразу, як кидаються у воду з моста. Хтось випливає, а хтось іде на дно після таких спроб. Це відповідало її настроям, життєвій позиції та потребі в грошах. Чомусь не пощастило одразу: дали мити підлогу. Мила їй день по казармах, а вночі зрозуміла, що перебувати серед стану повної анархії не може. Можливо, якби їй дали хоча б інше завдання, чи якби «командир» поставився до неї якимось не так, чи якби вночі до її сусідки по кімнаті не почали приходити гості... Зранку вона зібралася й повернулася додому. Її ніхто не шукав. Ніхто навіть не помітив, що її не стало. Звичайно ж, звільнятися потреби не було, вимагати гроші за той день миття підлог по казармах теж було марно.

Інша її спроба була через місяць: вона ще сподівалася, що зможе допомогти справі перемоги, бо всім серцем вірила в неї та її правоту. Знову влаштувалася на службу. Її трохи засмутило, що цього разу співбесіду проводила дівчинка років 20, як потім виявилось, майор, а ще пізніше стало помітно, що вагітний майор. Дівчина небагато тямала в тому, про що йшлося, але щиро усміхалася. Вона мала стати керівником моєї знайомої, якій на той момент було за 50. Їй дали ділянку, на якій вона повинна була працювати. До речі, за фахом — їй пощастило. Через деякий час стало зрозуміло, що порядку не побільшало, але всі почали дотримувати форми: приходили на роботу та імітувати її. Через деякий час моя знайома зрозуміла, що коли читати, дивитися фільми або в'язати, то час спливатиме набагато швидше. Головне — бути. Аби при відчинених дверях її було видно з коридору. Вона справді приходила вчасно та вдавала, що

активно працює, кілька місяців, придивляючись до всього. Іноді «баршніня-майор» давала протилежні за змістом завдання, які чомусь частіше припадали на вихідні. Періоди повної незайнятості чергувалися з якоюсь дивною роботою, більше схожою на її імітування. Куди воно все йшло, чому це треба було робити? Ніхто не приховував: перед перевітками, коли треба було просто скласти готові звіти. Моя знайома протрималася на таких дивних умовах близько півроку. Потім перевелася на більшу зарплату до іншого підрозділу, потім ще... Все, що вона побачила за час служби, — кожен прагнув відкусити якомога більший шматок пирога у вигляді вищих посад і відповідно більшої зарплати, у вигляді бонусів від торгівлі лікарняними та вкраденим... Навіть за дуже лояльного ставлення до всього моя знайома почала вигорати. Ідеї були не потрібні. Серед усіх, кого вона зустрічала, їй подобався лише хтось один, але й та людина не могла протриматися довго та йшла з «армії» через деякий час. Потім більше. Люди стали йти кожні два-три місяці після закінчення контракту. Ніхто не хотів підкорятися та працювати, ніхто не хотів учитися, але всі хотіли заробляти гроші та пити горілку. Важко було і тим, хто повинен був вимагати чогось від усіх, і тим, хто мусив підкорятися. І багато хто почав казати вголос, що ніякі гроші не варті цього. То занадто важка робота...

Багато хто не міг і не хотів приймати того, що мужність насправді нікому не потрібна. Потрібні дисципліна, працьовитість і вміння підкорятися системі, а на таке були здатні не всі. Навіть нагородили двічі на рік дедалі більше скидалися на профанацію — це нікого вже не приваблювало, бо всі, хто їх отримував, розуміли, що то заохочення. Самі «відзнаки» не мали жодної ціни та значення для цивільних. Ними часто хитались й обговорювали їхнє значення хіба що за пляшкою з кимось зі своїх, а решта навколо була байдужою до всього. У якийсь момент стало здаватися, що «армія» потрібна тільки їй самій. Ніхто не був щасливим від того, що їх захищають, навіть більше, ті, кого захищали нібито від ворога, їздили до того ворога по їжу, гроші, ліки, у відпустку. Багато хто став пити, бо зрозуміти все це та прийняти вкрай непросто. І взагалі «армія» схожа на коток: не так вже й багато хто зможе залишитися колишньою людиною після потрапляння під нього. Депресії, безсоння, загострення хронічних хвороб, алкоголізм — найменші наслідки для тих, кому пощастило вийти з найменшою шкодою для здоров'я та зберегти життя. ■

Політ «Шмеля»

Станіслав Васін

Убивство Гіві вкотре показало, наскільки безглузда й примітивна інформація, яку постачає в маси «МГБ ДНР». Його смерть, як і смерть Мотороли, стала ще одним епізодом абсурду, розрахованим на геть недосвідченого глядача.

Насамперед слід зауважити, що Гіві загинув таки в Макіївці, а не в Донецьку. Це Ганзівка — адміністративний кордон двох міст. Саме там, на вулиці Фонтанна, 44, містився його головний штаб, а водночас одна з найбільш охоронюваних баз «Сомали». Географія місця вкрай важлива (і кожен може перевірити її по карті), оскільки подальший абсурд про українську ДРГ не витримуватиме жодної критики саме через розташування частини. Фонтанна, 44 — обнесена високим парканом із дротом шестиповерхова будівля з цілодобовими (!) вартовими по всьому периметру. Лише за 30 м на схід від неї вузька вулиця, одразу за якою приватний сектор. З південного боку те саме, тільки замість приватних будинків кілька дев'ятиповерхівок. Із західного — кілька гаражів, а за 40 м від них об'їзна. Ну а з півночі до бази взагалі майже впритул примикає триповерхова будівля. Крім того, лише за півкілометра звідси ще один об'єкт бойовиків — «віджатиї» бригадою «Пятнашка» Донецький християнський університет, у якому тепер обладнані казарми.

Таким чином, штаб Гіві — фактично неприступний режимний об'єкт, що виключає можливість удару ззовні. Крім того, як повідомляють самі бойовики, біля парадного входу, поблизу якого й було завдано удару, розташований окремий патруль, який на зв'язку ще з двома вартовими, що стоять по обидва боки будівлі. Інакше кажучи, вистріл із горезвісного «Шмеля» із самої вулиці виключений: людину відразу помітили б. Вистріл із сусідніх вулиць, як я вже сказав, неможливий через приватні будинки. Варіант із автівкою теж нереальний: як заявляють бойовики, «тільки-но зупиняється машина, до неї відразу підвищений інтерес, там заборона на зупинку транспорту — не з'ясуєш, чому зупинилися, дістанеш у щелепу». Те, що територія серйозно охоронялася, можу підтвердити, зокрема, і я, оскільки навіть після самого вибуху місцевих направляли в обхід цієї вулиці, а мені не дали навіть увімкнути телефон: тільки-но я витягнув його з кишені, щоб зробити хоча б кілька кадрів здалека, до мене відразу ж підійшов один із бойовиків і сказав, щоб сховав його назад.

Однак офіційна версія «ДНР» саме така: українська ДРГ здійснила вистріл із реактивного вогнемета «Шмель», і Гіві згорів заживо. До речі, труп так і не показали (був накритий ковдрою). Від початкової

версії вибухового пристрою бойовики відмовилися, чим поставили самих себе в складне становище: підкуплений особистий склад, який міг би закласти бомбу, ще куди не йшло. Хоча ті самі бойовики «Сомали» стверджують, що доступ до кабінету Гіві включно з його охоронцем мали тільки ті, кого він призначав особисто й кому цілковито довіряв. Версія зі «Шмелем» від нашої ДРГ — повний абсурд. Одразу ж постає запитання: як виконавця пустили на територію частини? Припустімо, людина змогла зайти туди під час зміни постів. Вистрілила. У неї є лише 5–10 секунд, перш ніж патруль прибіжить на місце події. Що далі? Куди вона зможе піти? Версію з автівкою, яка заїхала в частину й на якій міфічні диверсанти втекли, взагалі не розглядаємо, бо то просто неможливо: у цьому випадку всі вартові мали б бути «на паях» і відчинити ворота в частину. Припустімо, що все-таки дивом виконавець утік. Але куди? Навколо житловий квартал. Поруч база «Пятнашки». До бази «Сомали» вже мчать патрулі «поліції», «МЧС», «МГБ» і «прокуратури».

Таким чином, Гіві прибрали свої. Питання лише в тому, хто саме: місцеві чи спеці з РФ. Перший варіант доволі правдоподібний. За найменші порушення в «Сомали» могли зламати ребра чи встромити ножа, не кажучи вже про численні чутки про страти своїх бійців за доноси в «МГБ» на комбата. Гіві був абсолютно медійною персоною, на відміну від Мотороли, який справді мав авторитет серед «Спаргты» й частини місцевого населення.

Окремо варто сказати про похорон. Як й у випадку з Моторолою, церемонія відбувалася в приміщенні Театру опери та балету, а сама черга з охочих попрощатися розтяглася на вулиці Артема, яку бойовики перекрили з обох боків. Ближче до кінця церемонії, опівдні, у центр Донецька почали підтягуватися автобуси з усіх кінців окупованих міст. Сам я застав колону з чотирьох автобусів у Будьонівському районі Донецька, яка рухалася до площі Леніна. Але місцеві мешканці розповідали, що напередодні дня похорону від кожної макіївської школи вимагали по сім осіб на церемонію, і це не враховуючи шахт, заводів та поліклінік, звідки також збирався персонал. Цікаво, що о 10-й ранку в черзі стояли переважно літні люди з гвоздиками й самі бойовики. До кінця церемонії маса людей була явно зібрана з трудових колективів: жінки, що стояли й виходили з автобусів групами, а також невеликий відсоток студентів, яких теж було значно менше, ніж на похороні Мотороли. Якщо порівнювати цю церемонію з похороном лідера «Спаргты», то у випадку з Гіві було явно більше адмінресурсу. Але заявлена бойовиками цифра 55 тис. людей, що нібито взяли участь у церемонії, — просто міф: там не набралось й 5–6 тис. ■

Перформанс

ОНУХ

Писати про мистецтво нелегко. Писати про сучасне мистецтво незмірно важче. Коли хтось береться за це завдання, а редакція тижневика згодна опублікувати матеріал, можна тільки радіти. Але чи завжди? В останньому випуску *Тижня* (див. № 6/2017) редактор Ганна Трегуб опублікувала матеріал, присвячений мистецтву виконання, під назвою «Кусати і жалити». Може, й цього разу все пройшло б, якби авторка не порушила тему, не просто близьку мені... Я на ній, як кажуть у народі, зуби з'їв.

Спершу хотів махнути на ту публікацію рукою. Зрештою, некомпетентних текстів на тему сучасного мистецтва не бракує. Але стаття з'явилась у тижневику думок, який я дуже ціную, тож хотів би, щоб матеріали, опубліковані в ньому, були на якомога вищому рівні. У короткій статті не досить місця, аби докладно покритикувати ту публікацію. Я бажав би лише застерегти потенційних читачів, щоб вони не будували своїх знань на підставі інформації, яку в ній знайдуть. Безперечно одне: тема мистецтва виконання варта уваги, і я вірю, що знайдуться дослідники та критики, які візьмуться до спроби аналізу цього феномену сучасного мистецтва: і реальних виступів, і зображень історично-та географічного контексту таких творчих виявів.

МИСТЕЦТВО ПЕРФОРМАНСУ ПЕРЕХОДИТЬ КОРДОНИ МІЖ ДИСЦИПЛІНАМИ, СТАТЯМИ, ПРИВАТНИМ І ПУБЛІЧНИМ, ЩОДЕННИМ ЖИТТЯМ І МИСТЕЦТВОМ. ПЕРФОРМАНС НЕ СТАВИТЬ ПРИНЦИПІВ, ЯКИХ НАЛЕЖАЛО Б ДОТРИМУВАТИСЯ

Я хочу лише висловити протест проти того, що мистецтво перформансу ставлять в один ряд із такими поняттями, як хуліганство й епатаж. Це неправда. Для тих, хто прагне дізнатись, як зародилося воно в Україні, я дозволю собі подати невеликий історичний екскурс.

Історія розпочинається влітку 1991 року. У Львові відбувається I Бієнале сучасного українського мистецтва. Під час конференції, що супроводжує відкриття цього заходу, презентую мої рефлексії на тему мистецтва перформансу. Починаю так: «Непевність терміна «перформанс» виникає внаслідок відсутності будь-якої програми чи маніфесту, які визначали б: чим є і чим повинен бути «перформанс». Цей термін спонтанно поширився у мистецькому середовищі як позначення конкретних презентацій живого мистецтва і тому визначається на підставі конкретних авторських творів. Мистецтво перформансу — це медіа, яке переходить кордони між дисциплінами, статтями, між приватним і публічним, між щоденним життям і мистецтвом, перформанс не ставить принципів, яких належало б дотримуватися». Наступного дня в Театрі

імені Марії Заньковецької глядачі могли стати свідками події, про яку київський критик Олег Сидор-Гібелінда писав як про перший в Україні перформанс, що був виконаний саме як перформанс.

Я показав там мій «ритуальний» перформанс «Чорне джерело — золотий камінь», який раніше представив у Торонто, Кембриджі та Варшаві, а ще через кілька днів і в Києві. Отже, перформанс завітав до Львова у вересні 1991-го. Такий ось початок; далі були спроби вписування перформансу як важливого мистецького медіа в діяльність Центру сучасного мистецтва у Києві, який я очолював з осені 1997 року на посаді директора. У червні 1999-го в ЦСМ відбулися перші майстерні перформансу, які підготувала Людмила Моцок, а проводили Януш Балдига та Олег Кулік. Навесні 2000-го вперше в Києві свої ідеї в міському просторі втілила сьогодні вже легендарна варшавська «Академія Руху». Восени того самого року Київ відвідав Річард Мартель — один із найважливіших промоутерів перформансу в Канаді. Його перформанс із провокативною назвою «Кошмар Малевича» побачило в Театрі на Подолі понад 300 осіб. Можна сміливо визнати, що на зламі тисячоліть мистецтво перформансу обжилося в Україні остаточно, хоча й надалі лишається маргінальним явищем. Не сформувалася група митців, які займалися б переважно перформансами, не було також серйознішої ініціативи, яка спробувала б задати цьому явищу організаційні рамки.

Восени 2006 року я прийняв новий виклик, організувавши у співпраці з Центром Леся Курбаса в Києві Перші Дні мистецтва перформанс. Бути їх куратором я запросив Вальдемара Татарчука — організатора Європейського фестивалю мистецтва перформансу. 2008 року завдяки Влодкові Кауфману та Маркіянові Івацішину з мистецького об'єднання «Дзига» Дні знайшли новий притулок у Львові. 2009 року я ініціював у їхніх межах Школу перформансу й запросив керувати нею професора Януша Балдигу, відомого перформера і члена «Академії Руху». Дні мистецтва перформансу, а в їхніх межах і Школа перформансу існують досі. Оце й усе, коротко, як у телеграмі.

ПЕРФОРМАНС може бути магічний, ангажуючий, тривожний і заворожливий, може бути проникливий, зворушливий, простий, тілесний, прекрасний і відштовхуючий. ПЕРФОРМАНС — це приватні ритуали й публічна активність, катарсис і конфронтація.

Дія перформера — це лише початок діалогу. Ми всі є перформерами, навіть якщо тільки граємо роль глядача.

Я мрію, щоб в *Тижні* з'явилися світлі роздуми на тему мистецтва, подібні до тих, які можна знайти в тижневику *New Yorker*. Пітер Шельдаль, тамтешній редактор відділу критики, вважає, що критика мистецтва має бути такою, аби її легко і з насолодою читало якомога більше людей. Як він слушно зауважив, «немає жодної заслуги в тому, щоб бути незбагненим, плутаним або зарозумілим». Я вже не згадую про те, що не буде ніякої заслуги, якщо писати про мистецтво без ретельної попередньої підготовки. ■

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

20:00
ЩОСУБОТИ

РАНДЕВУ

З ЯНІНОЮ СОКОЛОВОЮ

ВІДВЕРТА РОЗМОВА. БЕЗ МАСОК ТА МІМІКРІЇ.

ГРЕЙСОН ПЕРРІ

Виставка робіт переможця премії Тернера
ІЗОЛЯЦІЯ, 16 лютого – 22 березня 2017

